

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**« Η ελληνική εξωτερική πολιτική κατά τη διάρκεια του
Μεσοπολέμου και του Ψυχρού Πολέμου - Μία συγκριτική ανάλυση »**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : Δρ. Νικόλαος Βασιλειάδης
ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Λαμπρόπουλος Λάμπρος (ΑΜ: Μ01615)**

Θεσσαλονίκη 2015

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Λαμπρόπουλος Λάμπρος

Οι απόψεις που διατυπώνονται στην παρούσα πτυχιακή εργασία εκφράζουν αποκλειστικά τον συγγραφέα".

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία στόχο έχει την προσέγγιση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής κατά τις χρονικές περιόδους του Μεσοπολέμου και του Ψυχρού Πολέμου επιδιώκοντας ταυτόχρονα μία συγκριτική ανάλυση των δομών του διεθνούς συστήματος, των παραγόντων που επέδρασαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση, αλλά και στην καθ' εαυτή άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, καθώς και των πολιτικών δράσεων και στρατηγικών που αποσκοπούσαν στην προάσπιση των εθνικών συμφερόντων και πρωτίστως αυτού της κρατικής επιβίωσης. Ως θεωρητικό και ερμηνευτικό εργαλείο επιλέχθηκε η ρεαλιστική παράδοση με ρίζες στη πρώτη επιστημονική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων από το Θουκυδίδη.

Μέσα στο πέρασμα του χρόνου, η ελληνική εξωτερική πολιτική τόσο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, όσο και κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου χαρακτηρίζεται από μία αξιοσημείωτη συνέχεια, αλλά και μία χαρακτηριστική συνέπεια, αφενός στο τρόπο που αυτή ασκήθηκε, αφετέρου στους σκοπούς που κλήθηκε να εξυπηρετήσει. Αναμφίβολα, διαχρονική αξονική στρατηγική που προσδιόρισε την άσκηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, υπήρξε η διπλωματική σύγκλιση με τη Δύση στα πλαίσια της βέλτιστης διασφάλισης του συμφέροντος της επιβίωσης. Όμως η έλλειψη ικανών συντελεστών ισχύος και ηγετικών πολιτικών προσωπικοτήτων με συνεπαγόμενο την αδυναμία εκμετάλλευσης της γεωπολιτικής αξίας του ελλαδικού χώρου δεν επέτρεψαν την άσκηση μίας αυτόφωτης εξωτερικής πολιτικής. Η διαρκής ελληνική απίσχναση έκανε για τους Έλληνες πολιτικούς την εξάρτηση από τις Μεγάλες Δυνάμεις μία αδήριτη αναγκαιότητα προκειμένου να καταστούν δυνατές, αφενός η διασφάλιση του εθνικού συμφέροντος της επιβίωσης, αφετέρου η διατήρηση της πολιτικής τους εξουσίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	i
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	ii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	1
ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΥΝ ΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΟΣ ΚΡΑΤΟΥΣ	2
Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΣ.....	4
Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ ΨΥΧΡΟ ΠΟΛΕΜΟ – Η ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΗΠΑ....	6
Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	8
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	9
ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΕΑΣ.....	9
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΙΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ.....	11
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ	15
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΚΑΙ Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗ «ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ».....	18
Η ΤΕΤΡΑΕΤΙΑ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 1928 – 1932	18
Οι στόχοι της βενιζελικής εξωτερικής πολιτικής.....	18
Η ολοκλήρωση της ελληνοϊταλικής προσέγγισης	20
Η βελτίωση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων.....	21
Η ελληνοτουρκική προσέγγιση	23
Οι σχέσεις με τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες.....	25
Η εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου και οι Μεγάλες Δυνάμεις.....	26
Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ.....	29
Η περαιτέρω εμβάθυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων και το «Σύμφωνο Βαλκανικής Συνεννοήσεως»	29
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΞΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ	34
Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗ «ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ» ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ	34

Η ΑΞΟΝΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ.....	35
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΗ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ.....	39
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΟΥΣ ΓΕΙΤΟΝΕΣ – Η ΑΠΟΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΩΣ	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΕ ΕΝΑ ΝΕΟ ΚΟΣΜΟ.....	44
ALORS, C' EST LA GUERRE	44
Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΪΡΟΥ.....	45
Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ	46
ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΣΕ ΜΙΣΟ ΚΟΜΜΑΤΙ ΧΑΡΤΙ.....	48
ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ.....	51
ΟΙ ΗΠΑ ΑΝΤΙΚΑΘΙΣΤΟΥΝ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ.....	54
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ 1950-1955 – Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΟ ΝΑΤΟ	56
Η ΑΝΑΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ.....	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΟ 1955 ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΟΥ 1967.....	61
Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ 1955-1963	61
Η ΑΣΣΥΜΕΤΡΗ ΑΛΛΗΛΕΞΑΡΤΗΣΗ ΕΛΛΑΔΑΣ- ΗΠΑ	62
Η ΣΤΑΔΙΑΚΗ ΕΠΙΔΕΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ.....	64
ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ	65
Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ.....	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο : Η ΕΠΤΑΕΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ.....	72
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΙΣ ΗΠΑ.....	72
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ.....	75
Η ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ	78
Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΠΟΒΑΣΗ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ	82

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ	82
Μετά την τραγωδία – Η αποχώρηση από το ΝΑΤΟ	82
Η εξωτερική πολιτική του Κωνσταντίνου Καραμανλή – Ανήκομεν εις τη Δύσιν.....	83
Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά την εισβολή στην Κύπρο.....	86
Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ	88
Η στρατηγική του συμβιβασμού	88
Η διαχείριση των εθνικών θεμάτων	92
Οι σχέσεις με ΗΠΑ και ΝΑΤΟ.....	94
ΕΠΙΛΟΓΟΣ (ΑΝΤΙ ΓΙΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ) ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	97
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΣΦΑΛΜΑ! ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΟΡΙΣΤΕΙ ΣΕΛΙΔΟΔΕΙΚΤΗΣ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παρούσα εργασία εξετάζει την ελληνική εξωτερική πολιτική τόσο κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, όσο και του Ψυχρού Πολέμου, επιδιώκοντας για τις συγκεκριμένες χρονικές περιόδους, μία συγκριτική προσέγγιση των δομών του διεθνούς συστήματος, των παραγόντων που επέδρασαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση, αλλά και στην καθ' εαυτή άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, καθώς και των πολιτικών δράσεων και στρατηγικών που αποσκοπούσαν στην προάσπιση των εθνικών συμφερόντων και πρωτίστως αυτού της κρατικής επιβίωσης.

Πως θα μπορούσε να οριστεί η εξωτερική πολιτική ενός κράτους και ποιοι είναι οι παράγοντες που συντελούν αποφασιστικά στη διαμόρφωσή της; Σύμφωνα με τον Κ. J. Holsti αυτή συνίσταται από τις ενέργειες ενός κράτους απέναντι στο εξωτερικό του περιβάλλον και τις εσωτερικές συνθήκες κάτω από τις οποίες διαμορφώνονται οι ενέργειες αυτές. (Holsti 1977, 21) Ο Ηλίας Κουσκουβέλης αναφέρει σε άρθρο του πως «Η εξωτερική πολιτική έχοντας άμεση σχέση με τους άμεσα επιδιωκόμενους σκοπούς της επιβίωσης ενός έθνους-κράτους, της μεγιστοποίησης της ισχύος και της ασφάλειας, έχει καθοριστική σημασία για το παρόν και το μέλλον κάθε κράτους. Ο τρόπος άσκησής της καθορίζει το ρόλο του στο διεθνές σύστημα και τις σχέσεις του με τα υπόλοιπα. Αποτελεί έναν από τους πιο καίριους συντελεστές στη διαμόρφωση της ταυτότητας με την οποία κάθε χώρα πορεύεται στο διεθνές σύστημα. Επιπλέον, ενώ η εξωτερική πολιτική αφορά το σύνολο των εξωτερικών σχέσεων μιας χώρας, έχει άμεσες επιπτώσεις και στο εσωτερικό πεδίο»¹.

Σε ό,τι αφορά την καταγραφή των παραγόντων που επηρεάζουν τη συμπεριφορά των κρατών στο διεθνές σύστημα, ως θεωρητικό και ερμηνευτικό εργαλείο επιλέχθηκε η ρεαλιστική παράδοση με ρίζες στη πρώτη επιστημονική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων από το Θουκυδίδη². Είναι ο πολιτικός ρεαλισμός που υποστηρίζει το άναρχο του διεθνούς περιβάλλοντος, την έλλειψη

¹ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Μία ολιστική προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής*, www.kouskouvelis.gr

² *Θουκυδίδου Ιστορίαι*, (2011) Αθήνα, Γεωργιάδη, μτφ: Ελευθέριος Βενιζέλος

δηλαδή κάποιας κεντρικής εξουσίας η οποία να ρυθμίζει τις σχέσεις και τη συμπεριφορά των κρατών.

Η απουσία ανώτατης ρυθμιστικής αρχής αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία των ανταγωνιστικών κατά βάση σχέσεων των κρατών που αποτελούν τους βασικούς δρώντες στο διεθνές σύστημα. Τα κράτη πρέπει από μόνα τους να μεριμνούν για την ασφάλειά τους (αρχή της αυτοβοήθειας), την προάσπιση, δηλαδή, του βασικού εθνικού συμφέροντος της επιβίωσής τους, μέσω της διαφύλαξης της εθνικής ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας. Λειτουργούν ως ορθολογικοί δρώντες που υπολογίζουν το κόστος και το όφελος των επιλογών τους με στόχο την απόκτηση ισχύος, ή καλύτερα την επαύξηση της ήδη διατιθέμενης. Μέσα από τις δράσεις τους επιδιώκουν την εξισορρόπηση των αντιπάλων τους, συντελώντας στη δημιουργία ενός αυτορυθμιζόμενου συστήματος κατανομής ισχύος. Η σταθερότητα και η αστάθεια του συστήματος αυτού καθορίζει την κλιμάκωση ή την ύφεση αντίστοιχα, στις ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ των κρατών³.

Τα κράτη επομένως επιδιώκουν την ισχύ λόγω της ανασφάλειας που πηγάζει από την έλλειψη ρυθμιστικής αρχής. Ο φόβος γίνεται κίνητρο στρατηγικής συμπεριφοράς. Όμως η αύξηση της ισχύος του ενός, αποτελεί απειλή για το άλλο που βλέπει την σχετική του ισχύ να μειώνεται (δίλλημα ασφάλειας). Η συμπεριφορά κατά συνέπεια των κρατών στο διεθνές σύστημα εκφράζεται μέσω της άσκησης εξωτερικής πολιτικής και έχει να κάνει με την ικανοποίηση του μέγιστου συμφέροντος της επιβίωσης, επιδιώκοντας τη βελτίωση της θέσης τους στο σύστημα κατανομής ισχύος.

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΥΝ ΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΟΣ ΚΡΑΤΟΥΣ

Στη συγκεκριμένη προσέγγιση των διεθνών σχέσεων, όπου οι κανόνες συμπεριφοράς τίθενται με όρους ισχύος και εθνικού συμφέροντος, το δίκαιο δεν παίζει ιδιαίτερο ρόλο και επικαλείται μόνο όταν εξυπηρετεί τα συμφέροντα των κυρίαρχων δυνάμεων του συστήματος, όπως αντίστοιχα και οι διεθνείς οργανισμοί που αποτελούν «δημιουργήματα και εργαλεία στα χέρια των ισχυρών». Η σύμπραξη σε συμμαχίες εξυπηρετεί κοινά συμφέροντα και αποτελεί «άθροισμα

³ Για μία συνοπτική παρουσίαση της θεώρησης του ρεαλισμού βλ. Ηλίας Κουσκουβέλης (2010) *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα, Ποιότητα, σ. 57-78.

πρόσκαιρων συμφερόντων και όχι μονιμότερων ενδοδυναμικών συνδυασμών που προκύπτουν». (Κουσκουβέλης 2010, 61)

Η ισχύς δεν μπορεί να οριστεί μονοσήμαντα. Οι εκφάνσεις της, αλληλοεξαρτώμενες σε μεγάλο βαθμό, είναι παράγοντες που καθορίζουν τη θέση ενός κράτος στο διεθνές σύστημα. Η δυνατότητα ελέγχου της συμπεριφοράς του άλλου αποτελεί τη δυναμική έκφραση ισχύος σε αντίθεση με τη στατική της μορφή που σχετίζεται με τις πηγές (συντελεστές) ισχύος που είναι διαθέσιμες ως μέσα για την επιβολή της βούλησης ενός δρώντα στο διεθνές σύστημα. (Κουσκουβέλης 2010, 140) Η κατοχή αλλά και η διεκδίκηση αυτών των συντελεστών, σε συνδυασμό με τις πιέσεις που ασκεί η δομή του διεθνούς συστήματος σε ένα κράτος⁴, αποτελούν παράγοντες που καθορίζουν τη συμπεριφορά του, αλλά και τις αλλαγές σε αυτή. Αποτελούν τις μεταβλητές που επηρεάζουν τη λήψη απόφασης στην εξωτερική πολιτική καθορίζουν δηλαδή με λίγα λόγια τον τρόπο που αυτή ασκείται.

Οι συντελεστές αυτοί δύναται να διακριθούν σε υλικούς, λειτουργικούς και υποκειμενικούς. (Κουλουμπής 1998, 97-107). Οι υλικοί παράγοντες που επηρεάζουν την χάραξη πολιτικής στο διεθνές σύστημα έχουν να κάνουν με τη γεωγραφία, δηλαδή την έκταση, τη μορφολογία του εδάφους, το κλίμα και τη θέση της χώρας τόσο σε περιφερειακό επίπεδο (γεινίαση), όσο και στο διεθνές σύστημα⁵, τις πηγές πλούτου που το κράτος διαθέτει, και από τη στατική οργάνωση της διοίκησης, το προβλεπόμενο δηλαδή πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης. (Κουσκουβέλης 1997, 20-25) Σημαντικό ρόλο εξάλλου διαδραματίζουν το μέγεθος και η οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων. (Κουσκουβέλης, Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις 2010, 166-169)

Οι λειτουργικοί συντελεστές έχουν να κάνουν με τους παράγοντες που επηρεάζουν τη λειτουργία ενός κράτους τόσο στο εξωτερικό, όσο και στο εσωτερικό. Πρόκειται για το πολιτικό σύστημα, τη διοίκηση, τη δυνατότητα

⁴ Ο Kenneth Waltz στο έργο του «*Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*» διατυπώνει τις δέκα αρχές του πολιτικού ρεαλισμού και διαφοροποιείται από τους κλασικούς ρεαλιστές εισάγοντας μία διαφορετική εκδοχή της συγκεκριμένης θεώρησης που αποκαλείται νεορεαλισμός με την προσθήκη της διάστασης του διεθνούς συστήματος.

⁵ Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η μορφή που το διεθνές σύστημα έχει. Ο Kenneth Waltz στο βιβλίο του «*Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*» διατυπώνει την άποψη πως ένα διπολικό σύστημα είναι πιο σταθερό από ένα πολυπολικό. Kenneth Waltz (2011), *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*, Αθήνα, Ποιότητα, Κεφ. 6, 7, 8.

στρατιωτικής κινητοποίησης του κρατικού μηχανισμού και τη θέση του στο διεθνές σύστημα σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή του σε συμμαχίες και διεθνείς οργανισμούς. Τέλος οι υποκειμενικοί συντελεστές έχουν να κάνουν με την Ηγεσία και τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Ο φόβος της αποτυχίας (ευθυνοφοβία), η λανθάνουσα έκφραση προσωπικών φιλοδοξιών ενός Ηγέτη που μπορεί να οδηγήσει σε καταστροφικές συνέπειες, μη λαμβάνοντας υπόψη τις υφιστάμενες πραγματικές δυνατότητες, η δυσπιστία μεταξύ των ηγετών ή των λαών, οι διαφωνίες μέσα στην ομάδα που λαμβάνει τις αποφάσεις, η τάση για αναζήτηση ομοφωνίας που μπορεί να αποκλείσει άλλες απόψεις, τα συμφέροντα επί μέρους γραφειοκρατικών μονάδων που συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης απόφασης και τέλος τα ήθη και οι ιδεολογίες που επικρατούν σε κάθε κοινωνία.⁶

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΣ

Όλα τα παραπάνω θα μπορούσαν σε σημαντικό βαθμό να ερμηνεύσουν την ελληνική εξωτερική πολιτική κατά τη διάρκεια των δύο υπό εξέταση χρονικών περιόδων, αυτών του Μεσοπολέμου και του Ψυχρού Πολέμου. Ως Μεσοπόλεμος, γενικότερα, περιγράφεται η περίοδος μεταξύ των δύο Παγκόσμιων Πολέμων, δηλαδή το χρονικό διάστημα από το 1919 μέχρι το 1939. Ο ελληνικός, όμως, Μεσοπόλεμος ορίζεται, ιστοριογραφικά, ως το χρονικό διάστημα μεταξύ της Μικρασιατικής Καταστροφής το Σεπτέμβριο του 1922 και το ξέσπασμα του Ελληνοϊταλικού Πολέμου τον Οκτώβριο του 1940 που σηματοδότησε την είσοδο της Ελλάδας στο Β Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το τέλος του 1922 η Ελλάδα βρίσκεται αντιμέτωπη με τη μεγαλύτερη καταστροφή στη σύγχρονη ιστορία της. Η αποτυχημένη μικρασιατική εκστρατεία οδήγησε στον ενταφιασμό της Μεγάλης Ιδέας⁷ και στις φλόγες της Σμύρνης έγιναν στάχτη τρεις χιλιάδες χρόνια ελληνικής παρουσίας στη γη της Ιωνίας. Η καταστροφή αυτή θα έχει σημαντικές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Στη Λωζάνη ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα επιδιώξει μία αξιοπρεπή

⁶ Για μία συνοπτική περιγραφή των μεταβλητών λήψης απόφασης βλ. Ηλίας Κουσκουβέλης (1997), *Λήψη αποφάσεων - Κρίση - Διαπραγμάτευση*, Αθήνα, Παπαζήση, σ. 147-186.

⁷ Η «Μεγάλη Ιδέα» ως έννοια έχει τις ρίζες του στη Φιλική Εταιρεία. Ως όρος όμως χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Ιωάννη Κωλέτη το 1844 για καθαρά δημαγωγικούς λόγους. Σταδιακά όμως θα αποτελέσει το σημείο αναφοράς της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μέχρι και την Μικρασιατική Καταστροφή. Ως στόχο είχε την επέκταση των ορίων του ελληνικού κράτους έτσι ώστε να συμπεριλάβει το σύνολο των περιοχών που κυριαρχούσε το ελληνικό στοιχείο και βρισκονταν υπό ξένη κυριαρχία.

συμφωνία ειρήνης. Στις αρχές του 1923 θα υπογραφεί σύμβαση που επέβαλε την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών. Με μοναδικό κριτήριο τη θρησκεία 1.300.000 περίπου Έλληνες και 500.000 Τούρκοι εκπατρίστηκαν χωρίς δυνατότητα επιστροφής. (Clark 2007, 13) Το γεγονός αυτό δημιούργησε επιπλέον προβλήματα στο ελληνικό κράτος που έπρεπε να μεριμνήσει για την ενσωμάτωση και την αποκατάσταση των προσφύγων. Από την άλλη, μέσα από την εθνική καταστροφή του μικρασιατικού ελληνισμού άλλα και τις δραματικές επιπτώσεις της ανταλλαγής των πληθυσμών επιλύθηκε το εθνολογικό πρόβλημα. Το προσφυγικό στοιχείο εγκαταστάθηκε στη Μακεδονία και την Δυτική Θράκη συμβάλλοντας καταλυτικά στην ενίσχυση του ελληνικού στοιχείου. Έτσι ενώ το 1912 οι Έλληνες της Μακεδονίας αντιπροσώπευαν το 42,6% του συνολικού πληθυσμού, το 1926 το ποσοστό αυτό αυξήθηκε στο 88,8%. Το γεγονός της εθνικής ομογενοποίησης συνέβαλε στο να εξαλειφθούν οριστικά σχέδια κατακερματισμού του ελλαδικού χώρου. (Βακαλόπουλος 2005, 432)

Μετά τη Συνθήκη της Λωζάνης, ο αλυτρωτισμός και η εδαφική ολοκλήρωση θα πάψουν να αποτελούν τους βασικούς πυλώνες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Τα εσωτερικά κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα που προέκυψαν, αλλά και οι αλλαγές στις ισορροπίες ισχύος και συμφερόντων στο χώρο των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου, έθεσαν ως κύριο και πρωταρχικό μέλημα της εθνικής στρατηγικής, από τη μία την προάσπιση τόσο της εθνικής ασφάλειας, όσο και της εδαφικής ακεραιότητας και από την άλλη την ανασυγκρότηση του αποδυναμωμένου, από τους συνεχείς πολέμους, ελληνικού κράτους. Βασικό στόχο θα αποτελέσει η αναζήτηση συμμαχιών στο πλαίσιο μίας αποτελεσματικής εξωτερικής εξισορρόπησης αναθεωρητικών δυνάμεων της περιοχής(Τσιριγώτης 2013, 363)

Παράλληλα, η Ελλάδα θα επιδείξει πνεύμα συνεργασίας και σεβασμού των υποχρεώσεων που είχε αναλάβει μέσω των Συνθηκών που είχε υπογράψει. Θα επιδιώξει τη συμμετοχή της στο υπό διαμόρφωση συλλογικό σύστημα ασφαλείας, με τη συμμετοχή της στην Κοινωνία των Εθνών και θα επιδείξει σταθερή προσήλωση στη διεθνή τάξη. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 175) Θα ακολουθήσει πολιτική κατευνασμού και θα επιδιώξει μορφές συνεργασίας στο βαλκανικό υποσύστημα. Όμως οι εξελίξεις τόσο στο περιφερειακό υποσύστημα των Βαλκανίων, όσο και γενικότερα στο διεθνές

περιβάλλον κατέδειξαν τις αδυναμίες των συγκεκριμένων επιλογών αφού σε πολλές των περιπτώσεων υπήρξαν αναποτελεσματικές στην προάσπιση των ζωτικών της συμφερόντων.

Ως εκ τούτου, η σύμπλευση με τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής αποτέλεσε μια αδήριτη αναγκαιότητα για την εξισορρόπηση της «υψηλής ευαισθησίας τρωτότητας του ελληνικού συμφέροντος επιβίωσης» (Τσιριγώτης 2013, 368), έστω κι αν αυτό σήμαινε την απεμπόληση εθνικών διεκδικήσεων. Η Ελλάδα παρά το όποια διπλωματικά ανοίγματα, θα επιλέξει διαχρονικά και συνειδητά στενούς δεσμούς με τη ναυτική δύναμη που ήλεγχε τη Μεσόγειο και κατά συνέπεια η έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου θα τη βρει στο πλευρό της Αγγλίας.

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ ΨΥΧΡΟ ΠΟΛΕΜΟ – Η ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΗΠΑ

Το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου θα επιβεβαιώσει μία σημαντική αρχή του κλασικού ρεαλισμού. Οι συμμαχίες υπάρχουν για το χρονικό διάστημα που εξυπηρετούν κοινά συμφέροντα. Η εισβολή της Γερμανίας στη Σοβιετική Ένωση και η επίθεση της Ιαπωνίας στο Περλ Χάρμπορ δημιούργησαν την αναγκαιότητα διαμόρφωσης ενός συνασπισμού ανάμεσα σε ΗΠΑ, Ρωσία και Μεγάλη Βρετανία οι οποίες παραμέρισαν τις διαφορές τους για να αντιμετωπίσουν τον κοινό κίνδυνο. Η λήξη όμως του πολέμου ανέδειξε εκ νέου τις μεγάλες μεταξύ τους αντιπαράθεσεις καθώς εκπροσωπούσαν, όχι μόνο διαφορετικά συμφέροντα, αλλά επιπλέον εξέφραζαν διαφορετικές πολιτικές και ιδεολογικές κοσμοαντιλήψεις. Μπορεί η Μεγάλη Βρετανία να αποτελούσε μία σημαντική μεταβλητή καθορισμού της τελικής έκβασης του πολέμου, όμως δεν ήταν πλέον σε θέση να διατηρήσει την ηγεμονική της θέση στο διεθνές σύστημα. Έτσι οι πραγματικές νικητές ήταν οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ.

Το γεγονός αυτό σηματοδότησε σημαντικές αλλαγές στη δομή του διεθνούς συστήματος και τη μετάβαση από το ιδιαίτερα ασταθές πολυπολικό σύστημα του Μεσοπολέμου στο διπολικό σύστημα με ηγέτιδες δυνάμεις τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ. Με βάση το μεταξύ τους ανταγωνισμό δημιουργήθηκαν δύο μεγάλοι συνασπισμοί κρατών, ο δυτικός με ηγέτιδα δύναμη τις ΗΠΑ και ο ανατολικός με ηγέτιδα δύναμη τη Σοβιετική Ένωση. Ο ανταγωνισμός αυτός χαρακτηρίστηκε από την έντονη ιδεολογική αντιπαράθεση και τη δημιουργία νέων όπλων μαζικής καταστροφής

(Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 227). Καθόσον ο ανταγωνισμός αυτός δεν κατέληξε ποτέ σε ένοπλη σύγκρουση μεταξύ τους ονομάστηκε «Ψυχρός Πόλεμος» και διήρκησε για περίπου μία πενήνταετία.

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, η τελική επικράτηση των κυβερνητικών δυνάμεων θα σημάνει και την επίσημη ένταξη της Ελλάδας στο διπολικό κόσμο, ως μέλος του δυτικού συνασπισμού και των θεσμών που αυτός δημιουργήσε. (Τσιριγώτης 2013, 481) Το γεγονός αυτό θα καθορίσει ιστορικά την πορεία της χώρας στο διεθνές σύστημα και θα επηρεάσει ουσιαστικά τη διαμόρφωση των πολιτικών, κοινωνικών και αξιακών δομών στο εσωτερικό της. Επίσης, σε μία έκφραση πολιτικής διορατικότητας που στόχο είχε την ενίσχυση της ελληνικής θέσης στο υπό διαμόρφωση διεθνές σύστημα, η Ελλάδα θα αποτελέσει ιδρυτικό μέλος, ή θα υποβάλει αίτημα ένταξης σε όλους τους νέους σημαντικούς διεθνείς οργανισμούς, όπως τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, το Βορειοατλαντικό Σύμφωνο, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου, την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, κα.

Σταθερή επιδίωξη αποτέλεσε η προάσπιση του εθνικού συμφέροντος της επιβίωσης όπως αυτή εκφράζεται μέσω της διατήρησης της εδαφικής ακεραιότητας και της εθνικής ανεξαρτησίας. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 227) Παράλληλα το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε στην περιοχή με την αδυναμία της Αγγλίας να ασκήσει την επιρροή των παρελθόντων δεκαετιών, θα καλύψουν σε μεγάλο βαθμό οι ΗΠΑ. Η πρόσδεση της Ελλάδας στο αμερικανικό άρμα θα είναι απόλυτη και το γεγονός αυτό θα επηρεάσει καθοριστικά την άσκηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Η χώρα, τελικώς, θα αντιμετωπίσει μία νέα εθνική καταστροφή την τουρκική εισβολή στην Κύπρο μέσω της οποίας θα ολοκληρωθεί «η συρρίκνωση του εξωελλαδικού ελληνισμού» (Τσιριγώτης 2013, 535).

Οι σχέσεις της χώρας με τους βόρειους γείτονές της σταδιακά θα αμβλυνθούν, όμως το αντίθετο θα συμβεί με την Τουρκία. Αιτίες θα σταθούν αρχικά το «Κυπριακό Ζήτημα» που κατέληξε στη de facto διχοτόμηση της νήσου, οι διωγμοί και ο ξεριζωμός που υπέστησαν οι τελευταίες ελληνικές κοινότητες της Μικράς Ασίας. Μετά το 1974 η Τουρκία θα θέσει νέα ζητήματα (υφαλοκρηπίδα, χωρικά ύδατα, εύρος ελληνικού εναέριου χώρου και αποστρατικοποίηση των

νησιών του Ανατολικού Αιγαίου που θα επιδεινώσουν ακόμα περισσότερο το συγκρουσιακό χαρακτήρα των ελληνοτουρκικών σχέσεων.⁸

Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η ελληνική εξωτερική πολιτική κατά το χρονικό διάστημα που οριοθετείται από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης μέχρι και την επιστροφή Ελευθερίου Βενιζέλου στη εξουσία το 1928. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η εξωτερική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου την τετραετία (1928 - 1932) και τα σημαντικότερα γεγονότα στην πορεία προς τη δικτατορία του Μεταξά και τη νέα διεθνή κρίση. Η εξωτερική πολιτική κατά τη μεταξική περίοδο αποτελεί ξεχωριστή περιπτωσιολογική μελέτη, καθόσον αποτελεί ίσως την πιο ενδιαφέρουσα περίοδο του ελληνικού Μεσοπόλεμου και εξετάζεται στο τρίτο κεφάλαιο.

Με μία σύντομη αναφορά στο χρονικό διάστημα μεταξύ Μεσοπολέμου και Ψυχρού Πολέμου ξεκινάει το τέταρτο κεφάλαιο που εστιάζει στην κρίσιμη χρονική περίοδο μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου μέχρι το 1955. Η εξωτερική πολιτική των κυβερνήσεων Κωνσταντίνου Καραμανλή και Γεωργίου Παπανδρέου τη χρονική περίοδο από το 1955, μέχρι και το πραξικόπημα του 1967 αναλύεται στο πέμπτο κεφάλαιο. Η εξωτερική πολιτική της επταετούς δικτατορίας και η τραγική κατάληξη του κυπριακού ζητήματος μελετώνται στο έκτο κεφάλαιο, ενώ η περίοδος της μεταπολίτευσης στην οποία κυριαρχούν δύο σημαντικές προσωπικότητες της ελληνικής πολιτικής του 20^{ου} αιώνα, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο Ανδρέας Παπανδρέου, εξετάζεται στο έβδομο κεφάλαιο που ακολουθεί. Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο επιχειρείται μία συγκριτική ανάλυση της θέσης της Ελλάδας στο περιφερειακό υποσύστημα των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου κατά τη διάρκεια του Μεσοπόλεμου και του Ψυχρού Πολέμου, και αναζητούνται καταληκτικά συμπεράσματα για τη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής τα συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα.

⁸ Περισσότερα για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1922 μέχρι και σήμερα βλ. Άγγελος Συρίγος (2015), «Ελληνοτουρκικές σχέσεις», Αθήνα, Πατάκη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΕΑΣ

Η Μικρασιατική Καταστροφή και η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης αποτέλεσαν ορόσημα στην άσκηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Στα προβλήματα πολιτικής αστάθειας που ήδη είχε δημιουργήσει ο Εθνικός Διχασμός¹ προστέθηκαν κοινωνικά με σημαντικότερο την ενσωμάτωση των προσφύγων, και οικονομικά, όπως η διαχείριση του δυσβάστακτου χρέους, το μέγεθος των οποίων υπήρξε δυσανάλογο σε σχέση με τις δυνατότητες ενός εξουθενωμένου από τους μακροχρόνιους πολέμους κράτος. (Σταυριανός 2007, 1230 - 1232).

Μπορεί τα προηγούμενα χρόνια να μην κατέστη εφικτή η εκπλήρωση του συνόλου των αλυτρωτικών αιτημάτων όπως αυτά είχαν εκφραστεί μέσα από την υιοθέτηση της Μεγάλης Ιδέας ως κύριο άξονα άσκησης εξωτερικής πολιτικής, όμως είναι σημαντικό πως η Ελλάδα επέτυχε την επέκταση των συνόρων της, πολλαπλασιάστηκε εδαφικά και ομογενοποιήθηκε εθνικά. (Βακαλόπουλος 2005, 390) Οι αλυτρωτικές επιδιώξεις όμως, κυρίως λόγω των νέων ισορροπιών ισχύος που είχαν διαμορφωθεί, δεν αποτελούσαν πλέον παράγοντα διαμόρφωσης εξωτερικής πολιτικής. Ζητήματα όπως της ενσωμάτωσης της Ανατολικής Θράκης, της Κύπρου, των Δωδεκανήσων, και της Βορείου Ηπείρου τέθηκαν στο περιθώριο, επιβεβαιώνοντας τη γνωστή φράση των Αθηναίων προς τους Μηλίους.²

Οι στόχοι της ελληνικής υψηλής στρατηγικής από το 1923 και μετά είχαν να κάνουν με τη διαφύλαξη των συνόρων που η Συνθήκη της Λωζάνης καθόρισε, την προάσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας και την εσωτερική ανασυγκρότηση. (Τσιριγώτης 2013, 363) Ως εκ τούτου, η Ελλάδα επέδειξε διάθεση σεβασμού τόσο του διεθνούς δικαίου, μέσω της αποδοχής των Συνθηκών που είχε υπογράψει,

¹ Ο Εθνικός Διχασμός (1914-1917) υπήρξε μία σειρά γεγονότων που επικεντρώνονται στη διένεξη μεταξύ του τότε πρωθυπουργού, Ελευθερίου Βενιζέλου και του Βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄ σχετικά με την είσοδο ή μη της Ελλάδας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Για μία συνοπτική περιγραφή των γεγονότων που οδήγησαν στον Εθνικό Διχασμό βλ. Βερέμης, Θ. – Κολιόπουλος, Γ. (2006), *Ελλάς, Η σύγχρονη συνέχεια, Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα, Καστανιώτη, σελ 338.

² «...κατά την συζήτησιν των ανθρωπίνων πραγμάτων το επιχείρημα του δικαίου αξίαν έχει, όπου ιση υπάρχει δύναμις προς επιβολήν αυτού, ότι όμως ο ισχυρός επιβάλλει ό,τι του επιτρέπει η δύναμις του και ο ασθενής παραχωρεί ό,τι του επιβάλλει η αδυναμία του», Θουκυδίδου, *Ιστορίαι*, Ε, 89,10-4.

όσο και της «συλλογικής ασφάλειας», με τη συμμετοχή της στην Κοινωνία των Εθνών. Δεν είναι όμως το δίκαιο αυτό που καθορίζει αποτελεσματικά τις σχέσεις των κρατών. Από την επομένη της υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάνης, η Ελλάδα είχε να αντιμετωπίσει αναθεωρητικές βλέψεις χωρών της περιοχής με σημαντικότερες αυτές της Βουλγαρίας που επίμονα αρνούσαν να αποδεχθεί το νέο εδαφικό καθεστώς, αλλά και της Ιταλίας του Μπενίτο Μουσολίνι που διεκδικούσε έναν ηγεμονικό ρόλο στα Βαλκάνια και τη Μεσόγειο γενικότερα. Στα πλαίσια αυτά η χώρα θα αναζητήσει συντελεστές εσωτερικής, αλλά κυρίως εξωτερικής εξισορρόπησης, μέσω της βελτίωσης των σχέσεων και της δημιουργίας συμμαχιών με τους περισσότερους από του γείτονές της προκειμένου να καταστεί δυνατή η αντιμετώπιση μεμονωμένων, ή συνδυασμένων επιθετικών ενεργειών από γειτονικά κράτη. Ο νέος όμως προσανατολισμός της ελληνικής υψηλής στρατηγικής που η απίσχναση της εθνικής ισχύος επέβαλε, περιόριζε και τις δυνατότητες για τη διασφάλιση πολιτικών, διπλωματικών, οικονομικών και στρατιωτικών μέσων υποστήριξης μέσω τόσο των γειτόνων της, όσο και των Μεγάλων Δυνάμεων. (Τσιριγώτης 2013, 364 - 370)

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κρίση στις ελληνοϊταλικές σχέσεις που προκάλεσε η δολοφονία του Ιταλού Στρατηγού Ενρίκο Τελίνι. Ο Τελίνι ήταν ο πρόεδρος της επιτροπής χάραξης των ελληνοαλβανικών συνόρων και βρέθηκε δολοφονημένος σε ελληνικό έδαφος. Η Ιταλία θα θεωρήσει υπεύθυνη την Ελλάδα και θα καταλάβει την Κέρκυρα αφού πρώτα την βομβαρδίσει.³ Παρόλο που η Ιταλία καταπάτησε τις θεσμοθετημένες διαδικασίες ειρηνικής επίλυσης των διαφορών μεταξύ των κρατών, ουσιαστικά θα δικαιωθεί καθόσον για να υποχωρήσουν τα ιταλικά στρατεύματα η Ελλάδα υποχρεώθηκε να καταδικάσει το γεγονός και να καταβάλει χρηματική αποζημίωση 50.000.000 λιρετών. (Βακαλόπουλος 2005, 457)

Η συγκεκριμένη κρίση κατέδειξε τις τρωτότητες του συστήματος συλλογικής ασφάλειας που η Κοινωνία των Εθνών επιδίωκε να εφαρμόσει. Οι ασυμβατότητες μεταξύ των μελών και κυρίως μεταξύ των, τότε, Μεγάλων Δυνάμεων, η έλλειψη αποφασιστικότητας και συναντίληψης ως προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, τα ετερόκλητα εθνικά συμφέροντα και τέλος οι ελλείψεις και οι ασάφειες του ίδιου του

³ Περισσότερα για το επεισόδιο της Κέρκυρας βλ. Γρηγόριος Δάφνης (1997), *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, τόμος Α', Αθήνα, Κάκτος, σ. 71-111.

καταστατικού χάρτη του οργανισμού, επέτρεψαν στην Ιταλία να καταπατήσει τις αρχές και το κύρος της Κοινωνίας των Εθνών. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 177) Το επεισόδιο της Κέρκυρας που έμελλε να είναι η πρώτη δοκιμασία του συστήματος συλλογικής ασφάλειας που ο νεοσύστατος οργανισμός πρέσβευε, κατέδειξε τις παραπάνω αδυναμίες που αργότερα θα αποδειχτούν μοιραίες και θα οδηγήσουν στο ξέσπασμα ενός μεγαλύτερου και καταστροφικότερου πολέμου.

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΙΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Η διαπίστωση ότι η εφαρμογή των κανόνων και των αποφάσεων της Κοινωνίας των Εθνών δεν μπορούσε από μόνη της να διασφαλίσει την εδαφική ακεραιότητα των μικρών κρατών, επομένως και το βασικό συμφέρον της εθνικής τους ασφάλειας, τα ώθησε στη σύναψη διμερών και πολυμερών συμφωνιών συνεργασίας και συμμαχιών. Στην περίπτωση όμως της Ελλάδας αυτό δεν ήταν εύκολο να συμβεί. Με την Τουρκία οι πληγές της πολυετούς αντιπαράθεσης ήταν ακόμα ανοικτές. Η εφαρμογή της σύμβασης της ανταλλαγής των πληθυσμών και τα προβλήματα που δημιουργούσε η τουρκική πλευρά δεν επέτρεπαν την ουσιαστική βελτίωση των σχέσεων των δύο χωρών. Δείγμα της ψυχρότητας που χαρακτήριζε τις σχέσεις των δύο πλευρών αποτελεί το γεγονός πως οι διμερείς συμφωνίες που υπογραφήσαν μεταξύ 1924 - 1926 δεν βρήκαν καμία ουσιαστική εφαρμογή. (Βακαλόπουλος 2005, 457)

Η Τουρκία δημιουργούσε εξ αρχής προσχώματα στην επιστροφή των κατοίκων Ίμβρου και Τενέδου, ενώ από το 1927 ανέστειλε τη λειτουργία των ελληνικών σχολείων στα δύο νησιά. Η απέλαση του Πατριάρχη Κωνσταντίνου ΣΤ αποτέλεσε ακόμα μία τουρκική πρόκληση. Το σημαντικότερο όμως εμπόδιο στην εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων αποτελούσε το ζήτημα των «εγκατεστημένων» και των «ανταλλάξιμων» καθώς και ο υπολογισμός των περιουσιακών τους στοιχείων. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 180) Η Ελλάδα επιθυμούσε την παράταση της όλης διαδικασίας με

σκοπό την εξεύρεση μίας δίκαιης λύσης, ενώ η Τουρκία υποστήριζε την εφαρμογή των πρόχειρων υπολογισμών εις βάρος των ελληνικών θέσεων.⁴

Η κατάσταση δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί καλύτερη σε ό,τι αφορά τις σχέσεις της χώρας με τους βόρειους γείτονές της. Στη Βόρεια Ήπειρο η καταπάτηση των κοινοτικών, θρησκευτικών και εκπαιδευτικών δικαιωμάτων του ελληνικού πληθυσμού δεν επέτρεπε την ομαλοποίηση των ελληνοαλβανικών σχέσεων. Ζητήματα υπήρχαν επίσης έθεταν το εδαφικό καθεστώς μεταξύ των δύο χωρών και η υπαγωγή των Τσάμηδων στους «ανταλλάξιμους» καθόσον τα Τίρανα τους θεωρούσαν ως άτομα «αλβανικής» συνείδησης. (Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900 - 1945 2008, 202-203)

Με τη Ρουμανία οι σχέσεις το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως στάσιμες, καθώς καμία ουσιαστική εξέλιξη δεν έλαβε χώρα. Καθόσον δεν υπήρχε άμεση γεινίαση, η κατάσταση δεν ήταν ιδιαίτερα προβληματική. Η πολιτική και διπλωματική προσέγγιση μεταξύ Αθήνας και Βουκουρεστίου θα καταστεί εφικτή μόλις το Μάρτιο του 1928 όταν με ιταλική παρότρυνση συναφθεί σύμφωνο «μη επιθέσεως και διαιτησίας». Η συμφωνία αυτή ήταν η πρώτη με διακρατικό περιεχόμενο που υπόγραφε η Ελλάδα μετά τη Συνθήκη της Λωζάνης και εγκαινίασε μία σειρά από συμφωνίες που θα υπογράψει η χώρα με σκοπό την επίλυση των σημαντικών διαφορών με τους Βαλκάνιους γείτονές της, χωρίς πάντα, ωστόσο, τα επιθυμητά αποτελέσματα. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 182)

Η ανταλλαγή των πληθυσμών θα αποτελέσει δυσεπίλυτο πρόβλημα όχι μόνο με την Τουρκία, αλλά θα επηρεάσει καταλυτικά και τις σχέσεις της Ελλάδας με τη Βουλγαρία. Είναι γεγονός πως το 1919 με τη συνθήκη ειρήνης του Νείγυ⁵ διευθετήθηκε, μεταξύ άλλων, το ζήτημα της ανταλλαγής των ελληνικών πληθυσμών της Βουλγαρίας και των αντίστοιχών βουλγαρικών της Ελλάδας.

⁴ «Εγκατεστημένοι» θεωρούνταν οι Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης έως της 30 Οκτωβρίου 1918 και οι Μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης. «Ανταλλάξιμοι» χαρακτηρίζονταν οι ορθόδοξοι κάτοικοι της ηπειρωτικής Μικράς Ασίας και οι μουσουλμάνοι που κατοικούσαν στην υπόλοιπη Ελλάδα. Στην πρώτη περίπτωση οι περιουσίες έπρεπε να αποδοθούν στους νόμιμους ιδιοκτήτες, ενώ στην περίπτωση των ανταλλάξιμων έπρεπε να τους δοθεί περιουσία ίσης αξίας με αυτή που εγκατέλειπαν, ενώ η όποια διαφορά θα χρεωνόταν την χώρα υποδοχής.

⁵ Με τη Συνθήκη του Νείγυ η Βουλγαρία παραιτήθηκε οριστικά από τα κυριαρχικά της δικαιώματα στη Δυτική Θράκη που προσαρτήθηκε στην Ελλάδα με τη Συνθήκη των Σεβρών. Βλ. Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος (2005), *Ιστορία της Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη, Σταμούλης, σ. 408

(Βακαλόπουλος 2005, 456). Η Ελλάδα όμως, πιθανώς πεισμένη από τα γεγονότα της Κέρκυρας που είχαν προηγηθεί και επιδιώκοντας να κερδίσει την καλή μαρτυρία της Κοινωνίας των Εθνών, από την οποία μάλιστα ανέμενε την έγκριση σύναψης διεθνούς δανείου, με το πρωτόκολλο Πολίτη – Καλφώφ⁶ το 1924 θα δώσει το δικαίωμα στη Βουλγαρία να επαναθέσει στη διπλωματική κονίστρα το μειονοτικό ζήτημα, αλλά και το κίνητρο για νέες αλυτρωτικές διεκδικήσεις με επιχείρημα τη βουλγαρική μειονότητα της ελληνικής Μακεδονίας.

Η κατάσταση θα γίνει πιο σύνθετη καθόσον η ελληνική πλευρά δεν θα επικυρώσει το συγκεκριμένο πρωτόκολλο, που ήδη όμως είχε υπογραφεί από τον Πρόεδρο της Κοινωνίας των Εθνών. Κύρια αιτία η καθ' όλα αναμενόμενη αντίδραση της Γιουγκοσλαβίας που διαβλέποντας τον κίνδυνο η Βουλγαρία να οικειοποιηθεί το σύνολο των Σλαβόφωνων της περιοχής, ζήτησε να αναγνωρισθεί και σερβική μειονότητα, ενώ ταυτόχρονα κατήγγειλε την Συνθήκη Συμμαχίας του 1913. (Πιπινέλης 1948, 28) Με δηλώσεις του ο Σέρβος Υπουργός Εξωτερικών Βόισλαβ Μαρίνκοβιτς θα απειλήσει με σύμπραξη Σερβίας και Βουλγαρίας με σκοπό τη διαίρεση της ελληνικής Μακεδονίας σε σφαίρες επιρροής. (Διβάνη 2008, 137-141) Την κατάσταση στις σχέσεις των δύο χωρών επιδεινώναν τα συνεχή μεθοριακά επεισόδια με χαρακτηριστικά παραδείγματα τα γεγονότα του Τερλίζ και του Δεμίρ Καπού που οδήγησε στην ατυχή από ελληνικής πλευράς απόφαση για κατάληψη του Πετριτσίου από τον ελληνικό στρατό.⁷

Η Βουλγαρία προσέφυγε για το επεισόδιο στο Δεμίρ Καπού (Πετρίτσι) στην Κοινωνία των Εθνών και δικαιώθηκε. Η Ελλάδα διαμαρτυρήθηκε για την ανισότητα της μεταχείρισης, συγκρίνοντας την απόφαση με εκείνη της υπόθεσης «Τελίνι», όμως η ευθύνη άνηκε αποκλειστικά στην ελληνική πλευρά και πιο συγκεκριμένα στο δικτάτορα Θεόδωρο Πάγκαλο που εσφαλμένα αγνόησε τα κελεύσματα των Μεγάλων Δυνάμεων για αυτοσυγκράτηση, αλλά και τις πραγματικές δυνατότητες της χώρας. Επιπλέον το περιστατικό σε συνδυασμό με αυτό τη Κέρκυρας επιβεβαίωσε ένα βασικό αξίωμα του κλασικού ρεαλισμού που θέλει τους διεθνείς

⁶ Με τη συμφωνία που υπέγραψαν στη Γενεύη το Σεπτέμβριο του 1924 ο Νικόλαος Πολίτης ως εκπρόσωπος της Ελλάδας και ο Χρίστο Καλφώφ ως εκπρόσωπος της Βουλγαρίας, η Ελλάδα αποδεχόταν όχι μόνο την ύπαρξη βουλγαρικής μειονότητας στο έδαφός της, αλλά και τη σύσταση ειδικής επιτροπής που θα εξασφάλιζε τα δικαιώματά της. Βλ. Γρηγόριος Δάφνης, ό.π., σ. 264 - 2655

⁷ Για την ελληνοβουλγαρική κρίση το 1924 – 1925 βλ. Σπυριδών Πλουμίδης (2006), *Η ελληνοβουλγαρική κρίση του 1924 - 1925*, Αθήνα, Γόρδιος

οργανισμούς εργαλεία στα χέρια των ισχυρών. (Κουσκουβέλης, Εισαγωγή στις Διθνείς Σχέσεις 2010, 61)

Σε μία προσπάθεια επίλυσης των διαφορών, το 1927 υπεγράφει προσωρινή εμπορική συμφωνία μεταξύ των δύο χωρών ενώ ανελήφθησαν προσπάθειες για τακτοποίηση των ανοικτών, οικονομικών κυρίως ζητημάτων, που αφορούσαν στην ανταλλαγή προσφύγων. (Κύρος 1962, 114-115) Αποτέλεσμα αυτών των προσπαθειών υπήρξε η συμφωνία των δύο υπουργών Οικονομικών Γεωργίου Καφαντάρη και Μολώφ στη Γενεύη τον ίδιο χρόνο. Η άρνηση ωστόσο της Βουλγαρίας να καταβάλει το μερίδιο των δικών της οφειλών με αφορμή τους καταστρεπτικούς σεισμούς που έπληξαν τη χώρα τον Απρίλιο του 1928, είχε ως αποτέλεσμα η συμφωνία να μην κυρωθεί από την ελληνική βουλή. (Παπαστρατής 2003, 267) Μετά όμως από πιέσεις της Κοινωνίας των Εθνών αυτό θα συμβεί το Δεκέμβριο του 1928. (Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη συνθήκη της Λωζάνης - Η κρίσιμος καμπή, Ιούλιος - Δεκέμβριος 1928 1977, 108-109)

Τοιουτοτρόπως οι σχέσεις Αθήνας και Βελιγραδίου για πρώτη ίσως φορά αποδεικνύονταν ιδιαίτερα επιβαρυντικές. Σε αυτό ασφαλώς συνετέλεσε η μεγέθυνση της Σερβίας μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο σε συνδυασμό με την υποτίμηση της Ελλάδας στον ευρύτερο χώρο. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 181) Η σημαντικότερη διαμάχη μεταξύ των δύο χωρών είχε να κάνει με την αξίωση της Γιουγκοσλαβίας για έξοδο στο Αιγαίο ενδεικτικό της γεωστρατηγικής αξίας της ελληνικής χερσονήσου. (Τσιριγώτης 2013, 365) Η Ελλάδα με βάση τη συμφωνία της 14ης Μαΐου 1914 που δεν τέθηκε σε ισχύ λόγω της έκρηξης του Α Παγκοσμίου Πολέμου είχε δεσμευτεί να εκχωρήσει στη Σερβία μία ελεύθερη ζώνη εμπορίου στο λιμένα Θεσσαλονίκης. (Βεντήρης 1970, 397-399) Στα τέλη του 1922, η Ελλάδα όντας εξασθενημένη και επιδιώκοντας νέους συντελεστές εξωτερικής εξισορρόπησης, εκφράζει στη σερβική πλευρά την πρόθεσή της να θέσει σε ισχύ τη συμφωνία του 1914 με σκοπό να αποτρέψει μία σερβοβουλγαρική προσέγγιση και να εξασφαλίσει την υποστήριξη της Σερβίας στο ζήτημα της Δυτικής Θράκης. Η συμφωνία θα τεθεί τελικά σε ισχύ το Μάιο του επόμενου χρόνου. (Τούντα-Φεργαδη 1989, 223)

Με αφορμή το ζήτημα του ελληνοβουλγαρικού Πρωτοκόλλου Πολίτη - Καλφώφ, το Βελιγράδι θα θέσει στην Ελλάδα μια σειρά ζητημάτων: με σημαντικότερα αυτά του ελέγχου της σιδηροδρομικής γραμμής Γευγελή – Θεσσαλονίκης, την επαύξηση των αρμοδιοτήτων και επέκταση της σερβικής ζώνης στο λιμένα της Θεσσαλονίκης, τη μεταφορά πολεμικού υλικού μέσω Θεσσαλονίκης, γεγονός που θα μπορούσε να εμπλέξει την Ελλάδα σε έναν ανεπιθύμητο πόλεμο, την αναγνώριση σερβικής μειονότητας στη Δυτική Μακεδονία, και το δικαίωμα ελέγχου της Σερβίας επί των προνομίων της μονής Χιλανδαρίου. (Σφέτας, Σερβία και Γιουγκοσλαβία - Ελλάδα 2012, 129) Οι διαπραγματεύσεις αρχικά θα αποβούν άκαρπες, όμως ο Θεόδωρος Πάγκαλος τελικά θα υποχωρήσει στα σερβικά αιτήματα ευελπιστώντας στην σερβική υποστήριξη στον πόλεμο που σχεδίαζε με την Τουρκία.⁸

Η συμφωνία θα εγείρει θύελλα αντιδράσεων στο εσωτερικό της Ελλάδας καθόσον έθιγε κυριαρχικά δικαιώματα και θα είναι μία από τις αιτίες που θα οδηγήσει τελικά στην ανατροπή του δικτάτορα. (Δάφνης 1997, 368) Η οικουμενική κυβέρνηση του Αλέξανδρου Ζαΐμη, που ανέλαβε τη διακυβέρνηση μετά τις εκλογές της 7ης Νοεμβρίου 1926, πληροφόρησε το Βελιγράδι ότι δε δεσμεύεται πλέον από τις συμφωνίες, επιδιώκοντας ταυτόχρονα επανάληψη των διαπραγματεύσεων γεγονός όμως που στάθηκε αδύνατο και οι εκκρεμότητες στις σχέσεις των δύο γειτόνων παρέμειναν. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 181)

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Τα προβλήματα που η ελληνική διπλωματία είχε να αντιμετωπίσει αμέσως μετά την Μικρασιατική Καταστροφή σε πολύ μεγάλο βαθμό προέκυπταν από την απίσχναση της ελληνικής θέσης στο διεθνές υποσύστημα των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου. Η νέα κατανομή ισχύος στην περιοχή επηρέαζε αρνητικά και τις σχέσεις της Ελλάδας με τις τότε Μεγάλες Δυνάμεις, περιορίζοντας τα περιθώρια προώθησης των ελληνικών αιτημάτων και θέσεων.

⁸ Ο Θεόδωρος Πάγκαλος δικαιολογώντας τις υπερβολικές παραχωρήσεις προς το Βελιγράδι δήλωσε ότι είχε πετύχει την υπογραφή μυστικού στρατιωτικού συμφώνου με το Σέρβο βασιλιά Αλέξανδρο βασιλιά η οποία προέβλεπε την παροχή στρατιωτικής συνδρομής εκ μέρους της Σερβίας στην Ελλάδα σε περίπτωση ενός ελληνοτουρκικού πολέμου. Βλ.(1974), *Αρχείο Θεοδώρου Παγκάλου*, τόμος β' (1925- 1952), Αθήνα, Κέδρος, σ. 117-118.

Οι στενοί δεσμοί με τη Μεγάλη Βρετανία έτειναν να υποβαθμιστούν με τη δεύτερη να μη δείχνει διατεθειμένη να αναλάβει σαφείς δεσμεύσεις σε θέματα ασφάλειας. Οι κυβερνήσεις που προέκυψαν μετά την Μικρασιατική Καταστροφή επιδίωξαν παντοιοτρόπως τη σύσφιξη των σχέσεων με το Λονδίνο τόσο σε πολιτικό, όσο και σε οικονομικό επίπεδο και είναι γεγονός πως η βρετανική παρουσία και επιρροή ήταν σημαντική στην Ελλάδα. Επίσης η καχεξία της ελληνικής οικονομίας μετέτρεπε τα δάνεια από την κεφαλαιαγορά του Λονδίνου σε μία αδήριτη αναγκαιότητα. Αξιοσημείωτη βελτίωση των σχέσεων θα καταστεί εφικτή επί κυβερνήσεως Ανδρέα Μιχαλακοπούλου χωρίς όμως η προσπάθεια αυτή να καταλήξει σε θετικά και ουσιαστικά αποτελέσματα για την ελληνική εξωτερική πολιτική. Εξάλλου η υποτίμηση της ελληνικής θέσης στην κατανομή ισχύος της περιοχής δεν επέτρεπε την προώθηση της χώρας ως περιφερειακή εγγυητρια δύναμη που θα μπορούσε να διασφαλίσει τον έλεγχο για τα βρετανικά συμφέροντα στα Βαλκάνια και την Ανατολική Μεσόγειο. Η υψηλή γεωστρατηγική αξία του ελλαδικού χώρου δεν έβρισκε την συγκεκριμένη χρονική περίοδο αξιόλογο αντίκρισμα. (Τσιριγώτης 2013, 366-337)

Οι ελληνογαλλικές θέσεις βρίσκονταν το συγκεκριμένο διάστημα σε χειρότερο επίπεδο από τις αντίστοιχες ελληνοβρετανικές. Πέρα από τη στροφή του γαλλικού διπλωματικού ενδιαφέροντος προς τις χώρες της κεντρικής Ευρώπης, τις σχέσεις των δύο χωρών επηρέαζαν αρνητικά οι εκκρεμότητες που αφορούσαν διεκδικήσεις πολεμικών χρεών εκατέρωθεν. (Τσιριγώτης 2013, 367) Η Γαλλία το Σεπτέμβριο του 1927 θα εμποδίσει τη σύναψη νέου δανείου προς την Ελλάδα, θέση που θα στηρίξουν τόσο η Μεγάλη Βρετανία, όσο και η Ιταλία. Τελικά, το Δεκέμβριο του 1927 οι δύο χώρες θα συμφωνήσουν για προσφυγή σε διαιτησία. (Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900 - 1945 2008, 207-208) Παρά τα προβλήματα στις διμερείς τους σχέσεις η Γαλλία θα πιέσει προς τη βελτίωση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων κυρίως όμως λόγω της επιδίωξής της να ανασχέσει τον ιταλικό επεκτατισμό στη χερσόνησο του Αίμου. (Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη συνθήκη της Λωζάνης - Η κρίσιμος καμπή, Ιούλιος - Δεκέμβριος 1928 1977, 15&29)

Η άμβλυνση της συμμαχικής αλληλεγγύης με τους παραδοσιακούς της συμμάχους έκανε ελκυστικότερη την προσέγγιση με την Ιταλία, χώρα που αμφισβητούσε την ηγεμονική θέση Μεγάλης Βρετανίας και Γαλλίας στα Βαλκάνια

και στη Μεσόγειο γενικότερα. Ο ιταλικός καιροσκοπισμός έδινε στην Ελλάδα μία ευκαιρία για την εξεύρεση εναλλακτικών συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης. Παρά τις ιταλικές προκλήσεις των παρελθόντων χρόνων, η κυβέρνηση Ζαΐμη θα δει ευνοϊκά την ιταλική πρόταση για τη βελτίωση των ελληνοϊταλικών σχέσεων και τον Νοέμβριο του 1926 θα υπογράψει διμερή συνθήκη, οικονομικής κυρίως, συνεργασίας. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 182)

Η ελληνική πλευρά, με πρωτεργάτη τον Υπουργό των Εξωτερικών Ανδρέα Μιχαλακόπουλο, θα επενδύσει στην περαιτέρω βελτίωση των πολιτικών σχέσεων με την Ιταλία, μέσω των οποίων επεδίωκε να ενισχύσει τη διαπραγματευτική της θέση απέναντι σε Γιουγκοσλαβία και Τουρκία, να αποκαταστήσει τις σχέσεις της με Βουλγαρία και Αλβανία και τέλος να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης των Ελλήνων της Βορείου Ηπείρου και των Δωδεκανήσων. Ουσιαστικά όμως το μοναδικό από αποτέλεσμα από την ελληνοϊταλική προσέγγιση, θα αποτελέσει η υπογραφή, με την προτροπή της Ρώμης, διμερούς συμφώνου μη επιθέσεως και διαιτησίας μεταξύ Αθήνας και Βουκουρεστίου. (Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900 - 1945 2008, 209)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΚΑΙ Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗ «ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ»

Η ΤΕΤΡΑΕΤΙΑ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 1928 – 1932

Οι στόχοι της βενιζελικής εξωτερικής πολιτικής

Η κυβερνητική σταθερότητα που θα ακολουθήσει την εκλογική νίκη του Ελευθερίου Βενιζέλου τον Αύγουστο του 1928, αλλά και η επίλυση του πολιτειακού ζητήματος θα συντελέσουν στην αναβάθμιση της χώρας στο διεθνές περιβάλλον. Σημαντικός παράγοντας προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί επίσης η προσωπικότητα του κρητικού πολιτικού αλλά και η γνώση που είχε επί των κρίσιμων θεμάτων που απασχολούσαν την ελληνική διπλωματία. (Δάφνης, Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 52) Η πολιτική που θα ακολουθήσει επί των εξωτερικών θεμάτων δεν απείχε πολύ από την αντίστοιχη της Οικουμενικής Κυβέρνησης του Αλεξάνδρου Ζαΐμη.

Οι στόχοι του γίνονται εμφανείς μέσα από την ανάλυση στην οποία προέβει κατά τη διάρκεια απόρρητης σύσκεψης των πολιτικών αρχηγών, τον Φεβρουάριο του 1934 επί των κατευθυντήριων γραμμών που διαμόρφωσαν την εξωτερική του πολιτική και

Η πολιτική αυτή συνίστατο πρώτον εις την αποκατάστασιν σχέσεων με την Μεγάλην Μεσογειακήν Δύναμιν, την γείτονά μας Ιταλίαν, σχέσεων όσον είναι δυνατόν εγκαρδίων και αναλόγως με εκείνας, τας οποίας έχει η Ελλάς επί έναν όλον αιώνα με τη Γαλλίαν και Αγγλίαν. Δευτέρα βάση της εξωτερικής μας πολιτικής ήτο να εκκαθαρίσωμεν τας διαφοράς μας όχι μόνο με την Γιουγκοσλαβίαν, εξ αφορμής της Σερβικής ζώνης της Θεσσαλονίκης, αλλά και με την Τουρκίαν και μετά ταύτην την Βουλγαρίαν και την Αλβανίαν, διότι συμφέρον ημών ήτο να φθάσωμεν, αν ήτο δυνατόν, και με αυτά τα κράτη εις μίαν πλήρη εκκαθάρισιν του παρελθόντος και την ίδρυσιν στενών σχέσεων φιλίας, μολονότι η φιλία μας με τας τελευταίας γειτονικάς χώρας ήρχετο εις δευτέραν μοίραν. Τρίτη βάσης ήτο η επιμελής αποφυγή της εξαρτήσεώς μας από οιονδήποτε εκ των συνδυασμό των Μεγάλων Δυνάμεων και δη εκείνων, αίτινες εζήτουν να ασκούν επιρροήν

εις τα Βαλκάνια, εις τρόπον ώστε, αν θα είχε η ανθρωπότης την δυστυχίαν να ιδή και πάλιν εκρηγνυόμενον έναν μέγαν πόλεμον, να μη παρασυρθόμεν και ημείς εις αυτόν υποχρεωτικώς ως εκ του συνδέσμου, τον οποίον θα είχομεν με τον ένα εκ των διαμαχομένων.¹

Επιχειρώντας μία προσέγγιση στα ζητήματα πάνω στα οποία ο Βενιζέλος όφειλε να σχεδιάσει την εξωτερική του πολιτική, θα εστιάζαμε στην υποβάθμιση της γεωπολιτικής αξίας του ελλαδικού χώρου που αποτελούσε απόρροια της απίσχνανσης της ελληνικής ισχύος, γεγονός που επηρέαζε αρνητικά και τις σχέσεις με Γαλλία και Αγγλία, η εξέγερση του κυπριακού ελληνισμού και οι επιφυλάξεις της αγγλικής διπλωματίας για τη στάση που θα τηρούσε η ελληνική πλευρά στο συγκεκριμένο ζήτημα, η προστασία των δικαιωμάτων των ελληνικών πληθυσμών της Βορείου Ηπείρου και των Δωδεκανήσων που έθετε σε δοκιμασία τις σχέσεις με Αλβανία και Ιταλία αντίστοιχα, τα ανοικτά θέματα των αποζημιώσεων που αποτελούσαν τροχοπέδη στη βελτίωση των σχέσεων με την Τουρκία, η αναθεωρητική πολιτική της Βουλγαρίας και τέλος, η αλλαγή στους όρους παραχώρησης της σερβικής ζώνης της Θεσσαλονίκης που αποτελούσε το μεγάλο «αγκάθι» στις ελληνοσερβικές σχέσεις

Περιγράφοντας συνοπτικά τους άξονες της εξωτερικής πολιτικής του Ελευθερίου Βενιζέλου, κεντρικοί στόχοι αποτελούσαν, αφενός η προστασία του εθνικού συμφέροντος επιβίωσης με βάση τη Συνθήκη της Λωζάνης, αφετέρου η αναβάθμιση του ρόλου της Ελλάδας στο υποσύστημα των Βαλκανίων και το μετριασμό της εξάρτησης από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής εκείνης. (Τσιριγώτης 2013, 373) Η έξοδος από την διπλωματική απομόνωση προϋπέθετε, την άσκηση πολιτικών προσέγγισης με τις Μεγάλες Δυνάμεις, την επίλυση των διαφορών με τους βαλκάνιους γείτονες, την επιδίωξη συνεννόησης επί των διμερών ζητημάτων με το κεμαλικό καθεστώς, αλλά και την περαιτέρω ενίσχυση των σχέσεων στα πλαίσια εξισορρόπησης των αναθεωρητικών και ηγεμονικών βλέψεων Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας αντίστοιχα.

¹ Παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (2014), *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981*, Αθήνα, Εστία, σ. 183

Η ολοκλήρωση της ελληνοϊταλικής προσέγγισης

Ο Βενιζέλος συνεχίζοντας την πολιτική σύσφιξης των σχέσεων με τον ιταλικό παράγοντα της προηγούμενης κυβέρνησης, θα επισκεφτεί τη Ρώμη και στις 23 Σεπτεμβρίου 1928 θα συνυπογράψει με το Μπενίτο Μουσολίνι διμερή συνθήκη «φιλίας, συνδιαλλαγής και δικαστικού διακανονισμού». Το συγκεκριμένο σύμφωνο είχε διάρκεια πέντε ετών με δυνατότητα ανανέωσης για πέντε ακόμα χρόνια εφόσον ένα από τα δύο μέρη δεν το κατήγγειλε έξι μήνες πριν την εκπνοή του. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 184) Μεταξύ άλλων προέβλεπε κοινό διπλωματικό μέτωπο σε περίπτωση που ένα από τα δύο κράτη απειληθεί από τρίτη δύναμη χωρίς να διευκρινίζεται αν η αναφορά σε απειλή αφορούσε βαλκανικό ή εξωβαλκανικό κράτος. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 3, προέβλεπε «την αμοιβαίαν παροχήν πολιτικής και διπλωματικής υποστηρίξεως, εν περιπτώσει καθ' ην τα συμφέροντα και η ασφάλεια ενός των υψηλών συμβαλλομένων μερών ήθελον απειληθή συνεπεία βιαίων εισβολών προερχομένων έξωθεν»²

Η ελληνοϊταλική προσέγγιση θα αποτελέσει σημαντική μεταβλητή διαμόρφωσης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά και εναλλακτικό παράγοντα εξωτερικής εξισορρόπησης που σε ένα βαθμό προσέφερε τη δυνατότητα μερικής απεξάρτησης από την αποκλειστική αγγλογαλλική επιρροή. Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία θα εκφράσουν τις επιφυλάξεις τους για την υπογραφή του ελληνοϊταλικού συμφώνου καθόσον διέβλεπαν ορατό πλέον τον κίνδυνο οι επιδιώξεις της Ιταλίας να επηρεάσουν αρνητικά τα συμφέροντα τους στη βαλκανική χερσόνησο. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 55), (Μαρκεζίνης, Πολιτική ιστορία της νεώτερης Ελλάδος, 1924 - 1932 1978, 204). Αποτελεί πάντως αδιαμφισβήτητο γεγονός πως η σημασία της μεταβολής που πραγματοποίησε η ελληνική εξωτερική πολιτική με την υπογραφή του συμφώνου της Ρώμης ήταν τεράστια και η αξία της θα διαφανεί το αμέσως προσεχές διάστημα. Από την άλλη πλευρά, ο Βενιζέλος θα συνδυάσει την αλλαγή της ελληνικής στρατηγικής με εμμονή στους κανόνες της ανοικτής διπλωματίας. Χαρακτηριστικά θα αρνηθεί την πρόταση Μπενίτο Μουσολίνι για σύναψη διμερούς συμμαχίας επιδιώκοντας την αποφυγή προσβολής της αρχής ίσης φιλίας με

² Παρατίθεται στο Γρηγόριος Δάφνης (1997), *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, Τόμος 2^{ος}, ό.π., σ. 55

Αγγλία και Γαλλία αντίστοιχα, ενώ θα απορρίψει την παροχή έγγραφης ιταλικής εγγύησης για την ασφάλεια της ελληνικής Μακεδονίας προκειμένου να μην κινήσει υποψίες για σύναψη μυστικών συμφωνιών και δεσμεύσεων. (Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900 - 1945 2008, 184)

Ο Βενιζέλος θα εκμεταλλευτεί άμεσα τις νέες διαπραγματευτικές δυνατότητες που του προσέφερε η συμφωνία με το Μπενίτο Μουσολίνι. Θα επισκεφθεί ευθύς αμέσως Παρίσι και Λονδίνο με σκοπό να διασκεδάσει τους φόβους που προκαλούσε η νέα ισορροπία στις σχέσεις τους με την Ελλάδα και θα επιδιώξει την ανοχή τους προβάλλοντας το επιχείρημα πως η ελληνική διαπραγματευτική στρατηγική και η σύναψη διμερών συμφωνιών στόχευαν στην επίλυση των ενδοβαλκανικών διαφορών και τη διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων στην Ευρώπη γενικότερα. Θα επιχειρηματολογήσει υπέρ της συμφωνίας με τη Ρώμη καθόσον αυτή διασφάλιζε την ελεύθερη πρόσβαση στη Διώρυγα και εξισορροπούσε το Σοβιετικό κυρίως κίνδυνο. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 185)

Επιπλέον η αναβάθμιση του κύρους και του ρόλου της Ελλάδας στην περιοχή, απότοκο το συμφώνου της Ρώμης, είχε ως άμεσο αποτέλεσμα τη μεταβολή της στάσης της Γιουγκοσλαβίας, η οποία διαπίστωνε πως η Ελλάδα δεν εξαρτάται πλέον αποκλειστικά από το Βελιγράδι προκειμένου να διαφυλάξει τα βόρεια σύνορά της. Ο Βενιζέλος μπορούσε πλέον να διαπραγματευτεί με άλλους όρους την αναθεώρηση της «παγκαλικής» συμφωνίας. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 58-59) Από την άλλη όμως πλευρά, θα αγνοήσει την πολιτική «εξιταλισμού» που εφαρμοζόταν στα Δωδεκάνησα και την καταπάτηση των δικαιωμάτων του ελληνικού πληθυσμού. Ο βενιζελικός πολιτικός ρεαλισμός προέβλεπε την εφαρμογή εφεκτικής πολιτικής σε ό,τι αφορούσε τα πάλαι ποτέ ελληνικά αλυτρωτικά αιτήματα και επιδιώξεις.

Η βελτίωση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων

Η δυναμική που προσέδωσε στην ελληνική εξωτερική πολιτική το ελληνοϊταλικό σύμφωνο θα επιβεβαιωθεί από τις εξελίξεις στις σχέσεις με τη Γιουγκοσλαβία. Η επιδίωξη από την ελληνική πλευρά για αναθεώρηση των όρων της συμφωνίας που είχε υπογράψει ο Θεόδωρος Πάγκαλος σχετικά με τα

δικαιώματα των Σέρβων στο λιμένα της Θεσσαλονίκης και η άρνηση του Βελιγραδίου να συμβάλει προς αυτή την κατεύθυνση, είχε συντελέσει στο ουσιαστικό «πάγωμα» των διμερών σχέσεων.

Αμέσως μετά την υπογραφή του συμφώνου της Ρώμης ο Βενιζέλος θα επισκεφτεί διαδοχικά Παρίσι και Βελιγράδι. Στη γαλλική πρωτεύουσα μεταξύ άλλων θα δηλώσει πως η Ελλάδα δεν είναι σε θέση να συνάψει συμμαχία με την γιουγκοσλαβική πλευρά, στο βαθμό που αυτή θα έθιγε τα ιταλικά συμφέροντα. Στο δε Υπουργό Εξωτερικών της Γιουγκοσλαβίας που βρισκόταν στο Παρίσι το ίδιο χρονικό διάστημα και έθεσε θέμα μεταφοράς πολεμικού μέσω του λιμένα της Θεσσαλονίκης, ο Βενιζέλος απήντησε πως αυτό μπορεί να γίνει μόνο σύμφωνα με το καταστατικό χάρτη της Κοινωνία των Εθνών και στην περίπτωση που δεν ερχόταν σε αντίθεση με το περιεχόμενο του ελληνοϊταλικού συμφώνου. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 55)

Στο Βελιγράδι θα συναντηθεί με τον βασιλιά Αλέξανδρο στον οποίον αφενός υπενθύμισε τις διαχρονικά φιλικές σχέσεις του ιδίου με το βασιλικό οίκο της Σερβίας και τη βοήθεια που είχε προσφέρει τόσο στη βασιλική οικογένεια, όσο και στο λαό της Σερβίας κατά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, αφετέρου τον έπεισε ότι πρόθεσή του υπήρξε η αποκατάσταση των διμερών σχέσεων με την υπογραφή συμφωνίας στη βάση της αρχής της ισοτιμίας. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 61) Η ανοικτή διπλωματία του Ελευθερίου Βενιζέλου και η διαμεσολάβηση του Παρισιού προς το Βελιγράδι που διέβλεπε τον κίνδυνο αλλαγής των ισορροπιών στο βαλκανικό υποσύστημα εις βάρος των γαλλικών συμφερόντων, θα συντελέσουν στην ουσιαστική προσέγγιση των δύο πλευρών. (Πιπινέλης 1948, 34 - 35)

Στις 11 Οκτωβρίου 1928, η υπογραφή δύο πρωτοκόλλων θα υπογραμμίσει την κοινή θέληση για τακτοποίηση των διμερών εκκρεμοτήτων και θα αποτελέσει την αφετηρία για την τελική συμφωνία. Στις 17 Μαρτίου 1929 θα συναφθούν στη Γενεύη πέντε πρωτόκολλα που ρύθμιζαν το καθεστώς των ελληνικών παραχωρήσεων, αλλά και των σερβικών δεσμεύσεων σε ό,τι αφορά τη σερβική ζώνη και τη χρήση της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης - Γευγελής. Δέκα ημέρες μετά, στις 27 Μαρτίου 1929, θα υπογραφεί στο Βελιγράδι σύμφωνο φιλίας και ειρηνικής διευθετήσεως. Το σύμφωνο αυτό προέβλεπε τις ίδιες γενικές

διατάξεις με το αντίστοιχο της Ρώμης, δεν εμβάθυνε όμως σε ζητήματα περί πολιτικής και διπλωματικής συνεργασίας σε περίπτωση εξωτερικής απειλής από τρίτο κράτος λόγω σχετικής άρνησης της Γιουγκοσλαβίας καθόσον δεν είχε γίνει δεκτό το αίτημά της για τη μεταφορά πολεμικού υλικού μέσω του ελληνικού εδάφους. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 63)

Η ελληνοτουρκική προσέγγιση

Η συμβολή του Ελευθερίου Βενιζέλου υπήρξε καθοριστική και στη βελτίωση των σχέσεων με το κεμαλικό καθεστώς. Εξάλλου η σύσφιξη των διμερών σχέσεων μεταξύ Ελλάδος - Τουρκίας αποτελούσε πρωταρχικό στόχο της εξωτερικής του πολιτικής. Έντεκα μόλις ημέρες από την ανάληψη των πρωθυπουργικών του καθηκόντων θα αποστείλει επιστολή στον Τούρκο Υπουργό των Εξωτερικών Ρουσδή Μπέη επιστολή στην οποία και περιελάμβανε έτερη επιστολή για τον Τούρκο ομόλογό του Ισμέτ Ινονού. Μέσω της επιστολής θα προτείνει τη σύναψη συμφώνου φιλίας και μη επιθέσεως που θα επιβεβαίωνε την οριστική παραίτηση και των δύο πλευρών από αναθεωρητικές βλέψεις. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 65)

Ο Ισμέτ θα ανταποκριθεί θετικά θέτοντας επιπλέον τον όρο για τη συνολική διευθέτηση των διμερών διαφορών. Οι καλές προθέσεις όμως δεν ήταν ποτέ αρκετές. Οι διαπραγματεύσεις ξεκίνησαν άμεσα όμως το δισεπίλυτο πρόβλημα των προσφυγικών αποζημιώσεων δεν επέτρεπε τη ευόδωσή τους. Το αρχικό θετικό κλίμα αντικατέστησαν η δυσπιστία και νέες διαφορές. Τελικά, ύστερα και από ιταλική παρέμβαση, ο Βενιζέλος θα αποφασίσει να δώσει τέλος στο διπλωματικό αδιέξοδο. Στις 10 Ιουνίου 1930 θα υπογραφεί σχετική συμφωνία που βασιζόταν στο συμψηφισμό των περιουσιών των ανταλλάξιμων και των μη ανταλλάξιμων που είχαν αποδοθεί στους πρόσφυγες. Με τη συμφωνία αυτή η Ελλάδα θα παραιτηθεί από το άρθρο 14 της Σύμβασης της Λωζάνης που υποχρέωνε την Τουρκία να αποζημιώσει τους Μικρασιάτες πρόσφυγες. Επιπλέον θα καταβάλει 425.000 λίρες Αγγλίας ως αντιστάθμισμα της επιστροφής από την τουρκική πλευρά των καταπατημένων κτημάτων στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 188)

Στις 30 Οκτωβρίου 1930 η συμφωνία αυτή θα επισφραγισθεί με την υπογραφή του συμφώνου Φιλίας, Ουδετερότητας και Διαιτησίας συνοδευόμενο από μία εμπορική συμφωνία και μία ειδική συμφωνία ελέγχου των ναυτικών εξοπλισμών. Συγκεκριμένα η συμφωνία προέβλεπε την αμοιβαία αποφυγή συμμετοχής σε οικονομική ή πολιτική σύμπραξη η οποία θα στρεφόταν εις βάρος των συμφερόντων μίας εκ των δύο πλευρών, ενώ αναγνωριζόταν η υποχρεωτική δικαιοδοσία του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης της Χάγης για την επίλυση πιθανών διμερών νομικών διαφορών. (Τσιριγώτης 2013, 384-385) Επιπλέον με το πρωτόκολλο περιορισμού των ναυτικών εξοπλισμών τα δύο κράτη αναλάμβαναν την υποχρέωση να ενημερώνουν το έτερο συμβαλλόμενο κράτος για την πρόκτηση ή τη ναυπήγηση νέων πολεμικών μονάδων έξι μήνες νωρίτερα. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 69)

Για την ελληνική πλευρά η αποκατάσταση των διμερών σχέσεων με την Τουρκία και με τον τρόπο που έγινε αποτελούσε μία επιλογή πολιτικού ρεαλισμού. Η διαπραγματευτική θέση της χώρας στο βαλκανικό υποσύστημα ενισχύθηκε. Ο άξονας Ελλάδας - Τουρκίας θα λειτουργούσε ως αντίβαρο στο γιουγκοσλαβικό ηγεμονισμό και στο βουλγαρικό αναθεωρητισμό στα Βαλκάνια. Ο ίδιος ο Βενιζέλος σε δηλώσεις του σε σύσκεψη των πολιτικών στις 28 Φεβρουαρίου 1934 θα χαρακτηρίσει την ελληνοτουρκική προσέγγιση ως μία δύναμη που δε θα επέτρεπε σε κανένα άλλο κράτος της περιοχής να έχει ηγεμονικές βλέψεις στα Βαλκάνια. (Σβολόπουλος, Το Βαλκανικόν σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική 1928 - 1934 1974, 51) Η δημιουργία περιβάλλοντος σταθερότητας στην περιοχή του Αιγαίου και της Θράκης, επέτρεπε στις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις να εστιάσουν στην προάσπιση των βορείων συνόρων. Επιπλέον ο έλεγχος και περιορισμός των ναυτικών εξοπλισμών περιόριζε τις αμυντικές δαπάνες προς όφελος της αναπτυξιακής πολιτικής που ο Βενιζέλος επιθυμούσε να εφαρμόσει. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 189)

Η συμφωνία αυτή όμως προκάλεσε σημαντικές αντιδράσεις που πήγάζαν, όχι μόνο από την πλευρά της αντιπολίτευσης, αλλά και από το εσωτερικό του κόμματος των Φιλελεύθερων καθόσον στο βωμό της ελληνοτουρκικής

προσέγγισης θυσίαζε δίκαια αιτήματα του μικρασιατικού ελληνισμού.³ Έντονες ήταν και οι αντιδράσεις των προσφύγων που αποτελούσαν διαχρονικά υποστηρικτές της βενιζελικής παράταξης. (Ρούσσος 1975, 479) Η υπογραφή των συμφωνιών προσωρινά μόνο ανακούφισε τη διαβίωση των Ελλήνων που ζούσαν στην Τουρκία ενώ η πολιτική εκτουρκισμού των Μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης εντάθηκε. (Αλεξανδρής 1988, 73-95)

Παρά την εσωτερική υπονόμευση της στρατηγικής επιλογής της ελληνοτουρκικής προσέγγισης, οι διπλωματικές διεργασίες μεταξύ των δύο χωρών συνεχίστηκαν. Τον Οκτώβριο του 1931 θα επισκεφθεί την Αθήνα ο Ισμέτ Ινονού και στις 14 Σεπτεμβρίου 1933 θα υπογραφεί το Σύμφωνο Εγγυήσεως που μετέτρεπε τη συνεργασία των δύο χωρών σύμφωνα με τα λόγια του ίδιου του Ελευθερίου Βενιζέλου «εις καθαράν αμυντικήν συμμαχίαν απέναντι της Βουλγαρίας εις ην περίπτωσιν ήθελεν αύτη να παραβιάση τα κοινά μας σύνορα». (Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900 - 1945 2008, 225) Η ελληνοτουρκική συνεννόηση επεκτάθηκε και σε ζητήματα χαμηλής πολιτικής με χαρακτηριστικό παράδειγμα την υπογραφή εμπορικών συμβάσεων το 1933 και 1934 αντίστοιχα που θα συνεισφέρουν στη μερική κάλυψη του ελλείμματος του ελληνικού εμπορικού ισοζυγίου. Επίσης θα συμβάλει στην εμπέδωση κλίματος συνεργασίας και αλληλεγγύης σε πολιτικό επίπεδο. (Τσιριγώτης 2013, 386)

Οι σχέσεις με τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες

Η θετική απόληξη των διπλωματικών διεργασιών με Τουρκία και Γιουγκοσλαβία αντίστοιχα δεν βρήκε συνέχεια στις διμερείς σχέσεις με Αλβανία και Βουλγαρία. Αντιθέτως, η επίλυση των ανοικτών θεμάτων εμφάνιζε μία σειρά από δυσκολίες. Οι κύριες αιτίες είχαν να κάνουν με την καταπάτηση των δικαιωμάτων των Ελλήνων της Βορείου Ηπείρου από τη μία και τις αναθεωρητικές βλέψεις της

³ Ο Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος γράφει σχετικά : « Με άλλα λόγια ο Ελ. Βενιζέλος στο όνομα της αβέβαιης ειρήνης που επιθυμούσε να συνάψει με την Τουρκία, χάρισε την παρουσία των προσφύγων στους Τούρκους. Έτσι η συμφωνία ειρήνης του Ελ. Ελευθερίου Βενιζέλου με τον Κεμάλ Ατατούρκ, που από τον τύπο χαιρετίστηκε ως θετικό βήμα για την αρμονική συμβίωση των δύο λαών και από τους διπλωματικούς κύκλους θεωρήθηκε μεγάλη πολιτική νίκη του Ελ. Ελευθερίου Βενιζέλου, έγινε «αναλώμασι των περιουσιών των Ελλήνων της Τουρκίας» και αποδείχθηκε , λίγα χρόνια αργότερα, πως ήταν η απαρχή της συρρίκνωσης του Μικρασιατικού Ελληνισμού που απέμεινε στην Κωνσταντινούπολη, Ίμβρο και Τένεδο». Παρατίθεται στο Κ. Βακαλόπουλος (2005), Ιστορία της Ελλάδος, Θεσσαλονίκη, Σταμούλη, σ. 430.

Βουλγαρίας από την άλλη που εστίαζε στη διεκδίκηση ελληνικών εδαφών που θα της επέτρεπαν την απρόσκοπτη «έξοδο» στο Αιγαίο.

Η στρατηγική της Σόφιας είχε σημείο αφετηρίας τον ισχυρισμό για την ύπαρξη βουλγαρικής μειονότητας στη βόρεια Ελλάδα. Διεκδικούσε μάλιστα τη διδασκαλία της βουλγαρικής διαλέκτου στα μειονοτικά σλαβόφωνα σχολεία που ο Ελευθέριος Βενιζέλος σχεδίαζε να ιδρύσει. Η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου θα καταστήσει εξ αρχής σαφές στη Σόφια ότι δεν αποδέχεται την ύπαρξη βουλγαρικής μειονότητας, αλλά σλαβόφωνων με ελληνική εθνική συνείδηση. Επιπλέον η Σόφια αντιδρούσε σθεναρά στην ελληνική πρόταση για προσπάθεια επίλυσης των διμερών διαφορών μέσω διαπραγματεύσεων και προσφυγή σε διαιτησία σε περίπτωση που αυτές αποτύχουν (Κύρος 1962, 114-115). Το αδιέξοδο θα κορυφωθεί το 1931 όταν σε απάντηση της αύξησης των δασμών που επέβαλε η βουλγαρική κυβέρνηση σε ελληνικά προϊόντα, η Ελλάδα θα καταγγείλει την προσωρινή ελληνοβουλγαρική σύμβαση. (Τσιριγώτης 2013, 377)

Η Αλβανία αποτελούσε ένα κράτος δορυφόρο και προπύργιο των ιταλικών συμφερόντων στα Βαλκάνια. Η ελληνική πλευρά δεν είχε σε τίποτα να ανησυχεί για ύπαρξη πιθανής αλβανικής απειλής. Επεδίωκε μάλιστα μέσω της προσέγγισης με την Ιταλία να ασκήσει έμμεση πίεση στη γείτονα χώρα προκειμένου να επιτύχει τη βελτίωση των συνθηκών αντιμετώπισης της ελληνικής μειονότητας. Προς την κατεύθυνση επίδειξης καλής θέλησης η Ελλάδα θα είναι από τις πρώτες χώρες που θα αναγνωρίσουν το βασιλιά Ζόγου χωρίς αυτό όμως να μεταβάλει ουσιαστικά την κατάσταση. (Βακαλόπουλος 2005, 461) Στον αντίποδα, οι σχέσεις με τη Ρουμανία μετά την υπογραφή του συμφώνου της 20 Μαρτίου 1928 που έλαβε χώρα με ιταλική παρότρυνση, θα βελτιωθούν ακόμα περισσότερο. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα επισκεφθεί το Βουκουρέστι τον Αύγουστο του 1931. Εκεί θα επιβεβαιωθεί το φιλικό κλίμα που επικρατούσε στις σχέσεις των δύο πλευρών, ενώ θα υπογραφεί νέα σύμβαση Εμπορίου, Ναυσιπλοΐας και Εγκαταστάσεως

Η εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου και οι Μεγάλες Δυνάμεις

Όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανήλθε στην εξουσία οι σχέσεις με τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν ευρίσκοντο σε ικανοποιητικό επίπεδο για τα ελληνικά συμφέροντα. Στις προτεραιότητες της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής δεν

συμπεριλαμβάνονταν τα Βαλκάνια. Η παρέμβασή της περιορίζονταν σε προτροπές για την αναβάθμιση των διμερών ελληνοτουρκικών και ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων. Η Γαλλία, της οποίας τα συμφέροντα στη βαλκανική χερσόνησο εκπροσωπούσε η Γιουγκοσλαβία, πίεζε για την αποκατάσταση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων με βάση τις γιουγκοσλαβικές επιδιώξεις. Ήταν η Ιταλία μόνο που, επιδιώκοντας τον περιορισμό της γιουγκοσλαβικής ισχύς στα Βαλκάνια, θα επιδιώξει την προσέγγιση με την Ελλάδα. (Δάφνης, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων* - Τόμος Β' 1997, 53)

Κατά συνέπεια, προτεραιότητα της τετραετούς διακυβέρνησής του θα αποτελέσει η άσκηση πολιτικής προσέγγισης και αναθέρμανσης των σχέσεων με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Ταυτόχρονα όμως θα επιδιώξει την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη απεξάρτηση από την πολιτικοστρατιωτική επιρροή τους, ανοίγοντας παράθυρα ευκαιρίας που θα του πρόσφεραν εναλλακτικούς συντελεστές εξισορρόπησης. (Σταυριανός 2007, 1237). Ο Έλληνας Πρωθυπουργός γνώριζε εξ αρχής ότι Γαλλία και Αγγλία θα ήταν αντίθετες σε μία ουσιαστική ελληνοϊταλική προσέγγιση και άμεση προτεραιότητά του θα αποτελέσει η αντιμετώπιση των ενστάσεων που θα προέκυπταν. Σκοπός του ήταν η προσέγγιση με την Ιταλία να μην προκαλέσει περαιτέρω τριβές στις διμερείς σχέσεις με τις δύο ευρωπαϊκές ηγέτιδες δυνάμεις.

Χαρακτηριστικά, σε επιστολή που απέστειλε στη σύζυγό του με την οποία της ανήγγελλε τη μετάβασή του στη Ρώμη για την υπογραφή του συμφώνου, θα γράψει σχετικά:

«Εις το Παρίσιν δεν θα είναι πολύ ευχαριστημένοι, αλλά έλαβα όλα τα ανγκαία μέτρα ώστε η φιλία μας με την Ιταλία να μη έχη καμίαν αιχμήν εναντίον κανενός άλλου. Και ιδιαιτέρως ούτε κατά της Αγγλίας, ούτε κατά της Γαλλίας, ούτε κατά της Γιουγκοσλαβίας. Εν πάσει περιπτώση θα κάμω την πολιτική που συμφέρει την Ελλάδα και όχι την πολιτική που αρέσει στους άλλους»⁴

⁴ Παρατίθεται στο Γρηγόριος Δάφνης (1997), *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, Τόμος 2^{ος}, ό.π., σ. 54

Αμέσως μετά την υπογραφή του συμφώνου της Ρώμης θα ταξιδέψει διαδοχικά σε Παρίσι και Λονδίνο. Στο Παρίσι θα ενημερώσει το Γάλλο Υπουργό των Εξωτερικών Αριστείδη Μπριάν για το περιεχόμενο της ελληνοϊταλικής συμφωνίας και θα τον διαβεβαιώσει πως οι επιδιώξεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στοχεύουν στη διεθνή νομιμότητα και την εξομάλυνση των ενδοβαλκανικών διαφορών, ενώ επ' ουδενί δεν αντιτίθετο στα γαλλικά συμφέροντα. Επιπλέον θα επιτύχει τη γαλλική παρέμβαση στο Βελιγράδι προκειμένου να καταστεί εφικτή η ελληνογιουγκοσλαβική προσέγγιση στη βάση της ισοτιμίας των δύο μερών. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 185)

Στις 30 Σεπτεμβρίου θα επισκεφθεί το Λονδίνο όπου θα διαβεβαιώσει ότι η Ελλάδα παραμένει πίστη στην παραδοσιακή ελληνοαγγλική φιλία και οικονομική συνεργασία. Τη βρετανική εξωτερική πολιτική ενδιέφερε περισσότερο η διαφύλαξη των οικονομικών και εμπορικών συμφερόντων της Γηραιάς Αλβιόνας και λιγότερο η ενδοευρωπαϊκές διαφορές. Επομένως την Αγγλία ενδιέφερε να μην επηρεασθούν αρνητικά οι οικονομικές συναλλαγές μεταξύ των δύο χωρών το ισοζύγιο των οποίων έγερνε σαφώς υπέρ των αγγλικών συμφερόντων. Επιπλέον επιχειρηματολόγησε υπέρ της ταύτισης των ελληνικών επιλογών με τις βασικές αρχές της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής (διατήρηση ισορροπίας μέσω διμερών τοπικών συμφώνων χωρίς την εμπλοκή της) και τα βρετανικά συμφέροντα στην Ανατολική Μεσόγειο.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος θιασώτης του πολιτικού ρεαλισμού με ανεπτυγμένη την αίσθηση του μέτρου θα αντιληφθεί πως η προσέγγιση με τις Μεγάλες Δυνάμεις συνεπαγόταν την παραίτηση από αλυτρωτικές διεκδικήσεις. Ήταν αδύνατο τη δεδομένη χρονική στιγμή να τεθεί στην Ιταλία ζήτημα παραχώρησης των Δωδεκανήσων και στην Αγγλία ζήτημα ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Επί πρωθυπουργίας του η Ελλάδα θα αποφύγει συστηματικά την παροχή υποστήριξης σε επαναστατικές αλυτρωτικές κινήσεις, καθόσον μία ανορθολογική προσέγγιση θα αποτελούσε απειλή για το ελληνικό συμφέρον επιβίωσης και θα

επέφερε μεγαλύτερο κόστος, παρά κέρδος, για τους ομοεθνείς εξωελλαδικούς πληθυσμούς.⁵

Η κρίση που προκάλεσε η ελληνοτουρκική προσέγγιση στη πολιτική σκηνή της χώρας και η απώλεια της εσωτερικής νομιμοποίησης, λόγω σημαντικών οικονομικών και κοινωνικών αναταραχών θα οδηγήσουν τον κρητικό πολιτικό σε παραίτηση. Όμως, η εξωστρεφή πολιτική που ακολούθησε στο εξωτερικό είχε σύντομα απτά αποτελέσματα. Το γόητρο της Ελλάδας στο βαλκανικό υποσύστημα θα αποκατασταθεί και οι σχέσεις με τις περισσότερες εκ των όμορων χωρών θα βελτιωθούν σημαντικά, ενώ και η διαπραγματευτική θέση της χώρας ενισχύθηκε κάτι που διεφάνει στη Συνδιάσκεψη της Χάγης (1929 - 1930) για τις επανορθώσεις, όπου με την στήριξη Αγγλίας και Ιταλίας θα επιτύχει καλύτερες αποζημιώσεις. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 188)

Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Η περαιτέρω εμβάθυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων και το «Σύμφωνο Βαλκανικής Συνεννοήσεως»

Αρχική πρόθεση της κυβέρνησης του Παναγή Τσαλδάρη ήταν η διατήρηση της εξωτερικής πολιτικής του προκατόχου του. (Δάφνης, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων* - Τόμος Β' 1997, 237) Θα υποστηρίξει την πολιτική προσέγγισης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η θετική απάντηση στην τουρκική πρόταση για τη σύναψη συμφώνου εγγυήσεως της εδαφικής ακεραιότητας των δύο χωρών.⁶ Η συμφωνία θα υλοποιηθεί σύντομα, απόδειξη του κλίματος εμπιστοσύνης που χαρακτήριζε τις διμερείς σχέσεις. Το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου ο Έλληνας Πρωθυπουργός θα μεταβεί στην Άγκυρα όπου θα υπογράψει το σύμφωνο που θα αποτελέσει το κορυφαίο σημείο προσέγγισης των ελληνοτουρκικών σχέσεων την περίοδο του Μεσοπολέμου.

⁵ Χαρακτηριστικά για το ζήτημα της Κύπρου θα αναφέρει: «Όπως εδήλωσα και άλλοτε, ζήτημα κυπριακών δεν υφίσταται μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και της αγγλικής. Υφίσταται μεταξύ της τελευταίας ταύτης και των Κυπρίων». Παρατίθεται στο Γρηγόριος Δάφνης (1997), *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, Τόμος 2^{ος}, ό.π., σ. 80-81

⁶ Η πρόταση θα γίνει από τον Τούρκο Υπουργό των Εξωτερικών Ρουσδή Μπέη στον Έλληνα ομόλογό του Δημήτριο Μάξιμο, κατά τη διάρκεια της διεθνούς οικονομικής διάσκεψης του Λονδίνου τον Ιούλιο του 1933. Θα προτείνει μάλιστα την εξέταση της δυνατότητας η συμφωνία να συμπεριλάβει και τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες. Παρατίθεται στο Γρηγόριος Δάφνης (1997), *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, Τόμος 2^{ος}, ό.π., σ. 238

Το νέο δεδομένο που ερχόταν να προστεθεί στην ελληνοτουρκική συνεργασία ήταν η πρόβλεψη για την εγγύηση του «κοινού» συνόρου. Η συμφωνία αφορούσε στη συνδυασμένη ανάληψη διπλωματικών δράσεων, αλλά δεν απέκλειε(χωρίς όμως και να την προβλέπει) την στρατιωτική συνεργασία στα πλαίσια της αντιμετώπισης απειλών από τρίτες χώρες. Η περιοχή για την οποία θα έβρισκε εφαρμογή η νέα συμφωνία ήταν της ελληνικής και τουρκικής Θράκης, ενώ μετά από ελληνικό αίτημα εξαιρέθηκαν τα θαλάσσια σύνορα προκειμένου να μην εκληφθεί ως πρόκληση από την Ιταλία που κατείχε τα Δωδεκάνησα.

Παρά το θετικό πρόσημο που προέκυψε από την υπογραφή του νέου συμφώνου τα προβλήματα δεν εξέλειπαν με σημαντικότερο αυτό της ασαφούς διατύπωσης του είδους της απειλής, της βοήθειας, αλλά και της ακριβής έκτασης του «κοινού» συνόρου. Από τους πρώτους μήνες μετά την υπογραφή, η ελληνική πλευρά θα επιδιώξει, από τη μία την αποσαφήνιση των όρων της βοήθειας και της ακριβούς εδαφικής έκτασης, φωτογραφίζοντας ως κύρια απειλή τη Βουλγαρία, από την άλλη να προσδώσει στο σύμφωνο στρατιωτικό χαρακτήρα κάτι που βρήκε αντίθετη την Τουρκία και ουσιαστικά θα οριοθετήσει τις δυνατότητες επέκτασης της ελληνοτουρκικής συνεργασίας. (Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900 - 1945 2008, 251)

Η ανάληψη όμως των καθηκόντων της κυβέρνησης θα συμπέσει με την επιβεβαίωση πως το σύστημα συλλογικής ασφάλειας που η Κοινωνία των Εθνών επεδίωξε να εγκαθιδρύσει καθώς και οι εγγυητές του συστήματος αυτού, δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις προκλήσεις που αναδύονταν από την πολιτική των αναθεωρητικών κρατών. Η άνοδος και η ισχυροποίηση του Αδόλφου Χίτλερ θα έχει ως αποτέλεσμα την ενίσχυση του πόλου των χωρών που επιδίωκαν την αλλαγή στην ισορροπία ισχύος, τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο.

Το περιβάλλον αμφισβήτησης και αστάθειας που διαμορφωνόταν στις σχέσεις των ευρωπαϊκών κρατών σε συνδυασμό με την αδυναμία της Κοινωνίας των Εθνών να εγγυηθεί την προστασία του status quo, έστρεψε τα περιφερειακά κράτη στη δημιουργία ευρύτερων διακρατικών, ή συλλογικών οργάνων προκειμένου να δημιουργήσουν νέους συντελεστές εξωτερικής εξισορρόπησης που θα τους επέτρεπε να προασπίσουν αποδοτικότερα το συμφέρον της εδαφικής

τους ακεραιότητας και ανεξαρτησίας. Συγκεκριμένα για τα βαλκανικά κράτη οι ζυμώσεις έλαβαν χώρα μέσα από μία σειρά διαβαλκανικών συσκέψεων.⁷ Οι τελικές προεργασίες θα γίνουν από τον Οκτώβριο του 1933, έως τον Ιανουάριο του 1934 και στις 9 Φεβρουαρίου 1934 θα υπογραφεί στην Αθήνα το Σύμφωνο Βαλκανικής Συνεννοήσεως από τους Υπουργούς των Εξωτερικών Ρουμανίας, Γιουγκοσλαβίας, Τουρκίας και Ελλάδας. Η υπογραφή του συμφώνου εξέφραζε περισσότερο τη βούληση για την περαιτέρω ενίσχυση των δεσμών μεταξύ των συμβαλλομένων κρατών, παρά τη σύμπτωση απόψεων και τη συναντίληψη σε ζωτικά συμφέροντα (Σβολόπουλος 2014, 195)

Το σύμφωνο αναφερόταν στα κίνητρα των κρατών που συμμετείχαν σε αυτό, δηλαδή στην κατοχύρωση της ειρήνης και του status quo στο βαλκανικό υποσύστημα και προέβλεπε την αμοιβαία εγγύηση των κοινών συνόρων και τη συνεννόηση μεταξύ των μερών για τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν απέναντι σε ενέργειες τρίτων που θέτουν εν αμφιβόλω τα συμφέροντά τους. Επιπλέον επέβαλε την αποχή από δράσεις που έθιγαν τα κυριαρχικά δικαιώματα βαλκανικών κρατών που δεν είχαν υπογράψει τη συμφωνία. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 245-248) Τα κράτη αυτά που με τη στάση τους υπονόμισαν εξ αρχής τη συνοχή του συμφώνου, ήταν η Αλβανία που υπό την πλήρη ιταλική επιρροή, είχε επιλέξει πολιτική απομονωτισμού στις σχέσεις με τα άλλα βαλκανικά κράτη και η Βουλγαρία που εξακολουθούσε να αμφισβητεί το status quo αγκιστρωμένη στο, ξεπερασμένο από τις εξελίξεις, περιεχόμενο της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Η διάρκειά του ήταν διετής με δυνατότητα επέκτασής του εφόσον δεν καταγγελνόταν για πέντε χρόνια και στη συνέχεια επτά χρόνια

Είναι γεγονός πως το σύμφωνο για να καταστεί λειτουργικό απαιτούσε τη συναίνεση των Μεγάλων Δυνάμεων. Από αυτές η μόνη που ήταν θετικά προσκείμενη ήταν η Γαλλία. Η Μεγάλη Βρετανία τηρούσε επιφυλακτική στάση καθόσον η συμφωνία ερχόταν σε αντίθεση με τη βασική της επιδίωξη για την υπαγωγή όλων των κρατών της περιοχής σε ένα πολυεθνικό σχήμα που δεν

⁷ Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν τέσσερις συνδιασκέψεις μεταξύ 1930 και 1933, υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών σε Αθήνα, Κωνσταντινούπολη, Βουκουρέστι, Θεσσαλονίκη. Οι συναντήσεις αυτές θα έχουν θετικά αποτελέσματα σε ζητήματα χαμηλής πολιτικής, ταυτόχρονα όμως θα καταδείξουν τις ασυμβατότητες μεταξύ των επιδιώξεων κάθε κράτους αλλά και την έλλειψη συναντίληψης στον ορισμό της έννοιας του κοινού συμφέροντος. Βλ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (2014), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981*, Αθήνα, Εστία, σ. 194

στρεφόταν κατά άλλων κρατών της περιοχής, ενώ εξέφραζε τη δυσαρέσκειά της για τη μη συμμετοχή της Βουλγαρίας. Η Ιταλία και η Γερμανία, ως αναθεωρητικές δυνάμεις, ήταν αντίθετες σε μία συμφωνία που προασπιζόταν τις ισχύουσες Συνθήκες. (Σβολόπουλος, Το Βαλκανικόν σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική 1928 - 1934 1974, 22)

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, η υπογραφή του συμφώνου αποτελούσε σημαντική διαφοροποίηση από τη στρατηγική του Ελευθερίου Βενιζέλου για τη σύναψη διμερών και όχι πολυεθνικών συνθηκών που ελλόχευαν τον κίνδυνο εμπλοκής σε ανταγωνισμούς των ισχυρών ευρωπαϊκών κρατών και αποτελεί γεγονός πως το Βαλκανικό Σύμφωνο εξυπηρετούσε πρωτίστως τα γαλλικά συμφέροντα. Παρόλα αυτά ο Ελευθέριος Βενιζέλος δεν ήταν εξ αρχής αντίθετος σε μία τέτοια συμφωνία αρκεί να εξασφάλιζε τη συμμετοχή της Βουλγαρίας, καθώς και το περιεχόμενο της να μη έθετε σε δοκιμασία τις ελληνοϊταλικές σχέσεις.

Οι όροι της συμφωνίας καθώς και η ενημέρωση που ο Ελευθέριος Βενιζέλος είχε για ύπαρξη μυστικού άρθρου που προέβλεπε την από κοινού αντιμετώπιση επιθετικής ενέργειας ενός συνασπισμού μίας Μεγάλης Δύναμης με έτερη βαλκανική εναντίον κράτους μέρους του Βαλκανικού Συμφώνου εμπλέκοντας υποθετικά την Ελλάδα σε μία ιταλογιουγκοσλαβική διένεξη, αποτέλεσαν τους κυριότερους παράγοντες για τους οποίους ο κρητικός πολιτικός θα αντιπαθεί σθεναρά στην ελληνική συμμετοχή.⁸ Για τον Ελευθέριο Βενιζέλο ο διμερής συνασπισμός με την Τουρκία αποτελούσε επαρκή αντισταθμιστικό παράγοντα εξισορρόπησης απέναντι σε μία σλαβική προσέγγιση. Επιπλέον υποστήριξε τη θέση πως το τετραμερές σύμφωνο εξυπηρετούσε κυρίως τα ζωτικά συμφέροντα επιβίωσης Ρουμανίας και Γιουγκοσλαβίας. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 252)

Η αντίδραση του Ελευθερίου Βενιζέλου, αλλά και των υπολοίπων πολιτικών αρχηγών στη ελληνική συμμετοχή στη Βαλκανική Συνεννόηση, αλλά και το γεγονός πως οι Φιλελεύθεροι λόγω της πλειοψηφίας που κατείχαν στη Γερουσία μπορούσαν να παρεμποδίσουν την επικύρωση της συμφωνίας εξανάγκασαν τον

⁸ «Τα υφιστάμενα ήδη σύμφωνα αρκούν· μια βαλκανική προσέγγις δεν είναι αδύνατος αλλά δεν πρέπει εν τούτοις να σπεύσωμεν!...]Διατί να εμπλακεί η Ελλάς εις τας γενικότερας αντιθέσεις περί την κεντρικήν και ανατολικήν Ευρώπην;» Βλ. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (1974), *Το Βαλκανικόν Σύμφωνον*, Αθήνα, Εστία, σ. 29

Δημήτριο Μάξιμο να προβεί σε ερμηνευτική δήλωση σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα σε καμία περίπτωση δεν θα ερχόταν σε σύγκρουση με Μεγάλη Δύναμη λόγω των υποχρεώσεων που είχε αναλάβει μέσω του Συμφώνου. (Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900 - 1945 2008, 244) Στη συνέχεια η Ελλάδα θα αρνηθεί να υπογράψει τις στρατιωτικές συμβάσεις που προέβλεπε το άρθρο 4 του μυστικού πρωτοκόλλου τις οποίες υπέγραψαν οι υπόλοιπες χώρες στις 5 Ιουνίου 1934. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 252) Η δήλωση του Έλληνα Υπουργού Εξωτερικών, καθώς και ανάλογη τουρκική απαίτηση που εξαιρούσε την Τουρκία από την εμπλοκή της σε περίπτωση ρωσορουμανικής σύγκρουσης θα συντελέσουν στη σταδιακή υποβάθμιση της σημασίας του Συμφώνου. Οι σημαντικότερες όμως αιτίες απαξίωσης και αχρήστευσής του, αποτελούν, η κατάρρευση του ευρωπαϊκού συστήματος ασφαλείας και οι δραματικές μεταβολές που ελάμβαναν χώρα στην ισορροπία ισχύος στην Γηραιά Ήπειρο. Οι αλλαγές αυτές ευνοούσαν τις φυγόκεντρες τάσεις διάσπασης συμμαχιών και την αναζήτηση νέων συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης στα πλαίσια προάσπισης του εθνικού συμφέροντος κάθε κράτους. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 196)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΞΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗ «ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ» ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ

Έξι θάνατοι μέσα στο 1936 θα δημιουργήσουν ένα σημαντικό κενό ηγετικών προσωπικοτήτων στην πολιτική ζωή του τόπου, ικανών να διαχειριστούν την κρίσιμη και ασταθή πολιτική κατάσταση και θα οδηγήσουν τον Ιωάννη Μεταξά, αρχικά στην ανάληψη του Υπουργείου των Στρατιωτικών, της πρωθυπουργίας της χώρας μετέπειτα και τελικά στην επιβολή δικτατορίας και την απόλυτη κυριαρχία του.¹ Ο Ιωάννης Μεταξάς θα αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας διαδεχόμενος τον Κωνσταντίνο Δεμερτζή ο οποίος απεβίωσε στις 13 Απριλίου 1936. Ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄ θα τον ορίσει πρωθυπουργό την ίδια ημέρα χωρίς να ενημερώσει τους αρχηγούς των υπολοίπων κομμάτων της Βουλής. (Αλιβιζάτος 1995, 101-102) Θα ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης και θα τη λάβει στις 25 Απριλίου 1936 με την ψήφο της συντριπτικής πλειοψηφίας των βουλευτών. Πέντε ημέρες μετά η βουλή θα διακόψει τις εργασίες της εξουσιοδοτώντας το Μεταξά για την έκδοση νομοθετικών διαταγμάτων. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 405) Ο δρόμος προς τη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου είχε ανοίξει και την πορεία θα δείξει ο ίδιος ο κοινοβουλευτισμός ανίκανος να βρει τους ηγέτες που θα βγάλουν τη χώρα από το πολιτικό αδιέξοδο. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του βουλευτή Βάσου Στεφανόπουλου κατά την αγόρευσή του στη Βουλή στις 29 Απριλίου 1936:

«Έχρωκοπήσαμεν ως Κοινοβουλευτισμός, εξεπέσαμεν ως Συνέλευσις [...] Εχάσαμεν ίσως και τον ψυχικόν σύνδεσμον προς τον λαόν, τον οποίον ενετάλημεν να διακυβερνήσωμεν. Διότι, τι είδους ψυχικός σύνδεσμος είναι δυνατόν να διατηρηθή, όταν ο μεν λαός φωνάζει δεν θέλω να με κυβερνήση ο Μεταξάς, ημείς δε αδιαφορούντες προς την κραυγήν ταύτην του απαντώμεν: Και όμως θα σε κυβερνήση ο κ. Μεταξάς».²

¹ Τον Ιανουάριο πεθαίνει ο Γεώργιος Κονδύλης, το Μάρτιο ο Ελευθέριος Βενιζέλος, τον Απρίλιο ο Κωνσταντίνος Δεμερτζής, τον Μάιο ο Παναγής Τσαλδάρης, το Σεπτέμβριο ο Αλέξανδρος Ζαΐμης και το Νοέμβριο ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου. Παρατίθεται στο Σπυριδών Μαρκεζίνης (1994), *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, τόμος Α΄, Αθήνα, Πάπυρος, σ.6

² Παρατίθεται στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ (1978), Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, σελ. 378.

Η ΑΞΟΝΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ

Ενδεικτική, για το ποια ήταν η αξονική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά επί των εξωτερικών θεμάτων, είναι η παρακάτω δήλωσή του που έλαβε χώρα στις 3 Μαρτίου 1934 με αφορμή τη σύναψη του Βαλκανικού Συμφώνου:

"Η Ελλάς δεν είναι μία χερσόνησος περιβρεχομένη από θάλασσαν, αλλά μία θάλασσα περιβαλλομένη υπό ξηράς...η Ελλάς δεν δύναται λοιπόν να τα βάλη ως εκ της γεωγραφικής της θέσεως με καμμίαν απολύτως ναυτικήν Δύναμιν Μεγάλην. Είναι πράγμα το οποίον ουδέ δύναται να σκεφθή... Αν και είναι βεβαίως παράτολμον εις την πολιτικήν να δημιουργή κανείς δόγματα, η Ελλάς δύναται να θέση ως δόγμα πολιτικόν ότι εν ουδεμία περιπτώσει δύναται να ευρεθή εις στρατόπεδον αντίθετον εκείνου, εις το οποίον θα ευρίσκεται η Αγγλία. Δυνάμεθα τούτο να το θεωρήσωμεν ως δόγμα. Εγώ τουλάχιστον το ασπάζομαι"³

Επιπλέον, όταν το Μάιο του 1936 στο Βελιγράδι, ρωτήθηκε τι στάση θα τηρούσε σε περίπτωση που η Ιταλία βρεθεί αντιμέτωπη σε πόλεμο με Αγγλία και Γαλλία, απάντησε ότι η Ελλάδα θα συνέπραττε με τις Δυτικές Δυνάμεις. Κάθε αμφιβολία για το ποια ήταν η υψηλή στρατηγική του διαλύεται από το γεγονός ότι στο μυστικό πρακτικό του Συμβουλίου των Υπουργών των Εξωτερικών του Βαλκανικού Συμφώνου στις 6 Μαΐου 1936, δέχθηκε να περιληφθεί η ακόλουθη παράγραφος: «Το Συμβούλιον της Βαλκανικής Συνεννοήσεως, μετ εξέτασιν των προβλημάτων υπό το πρίσμα των συμφερόντων της Βαλκανικής Χερσονήσου, απεφάσισεν ότι αύτη θα προσεχώρει εις κάθε γαλλοβρεταννικήν συνεργασίαν»

Η Δικτατορία Μεταξά, ως γεγονός, δεν επηρέασε τη διεθνή θέση της χώρας. Εξάλλου, με εξαίρεση την Αγγλία, τη Γαλλία, τα κράτη της Κεντρικής Ευρώπης και τις Σκανδιναβικές χώρες, στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη της εποχής εκείνης κυριαρχούσαν αυταρχικά καθεστώτα ενώ η ισορροπία δυνάμεων στα Βαλκάνια θα παρέμενε ουσιαστικά αμετάβλητη. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944 1994, 16) Ποιοι ήταν τότε οι παράγοντες που ώθησαν τον Ιωάννη Μεταξά να ακυρώσει εν μέρει την βενιζελική πολιτική περί ίσων

³ Παρατίθεται στο Παναγιώτης Πιπινέλης (1948), Εξωτερική πολιτική της Ελλάδος 1923-1941, Αθήνα, Σαλιβέρου.

αποστάσεων και αποφυγή εμπλοκής στις διαμάχες των ισχυρών ευρωπαϊκών κρατών και να ακολουθήσει φιλοβρετανική πολιτική;

Η Μεγάλη Βρετανία μέσω των επενδύσεων που είχε στην Ελλάδα και κυρίως των δανείων που το ελληνικό κράτος είχε συνάψει με το αγγλικό κεφάλαιο ασκούσε σημαντική επιρροή στη ελληνική πολιτική σκηνή. Μπορεί στον εμπορικό τομέα η υπεροχή του γερμανικού παράγοντα να υπήρξε αδιαμφισβήτητη, όμως τα αγγλικά κεφάλαια ήλεγχαν σε σημαντικό βαθμό τον δημοσιονομικό τομέα της χώρας.⁴ Η οικονομική εξάρτηση από το Λονδίνο καθόριζε σε σημαντικό βαθμό τον πολιτικό προσανατολισμό της χώρας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παραίτηση του Υπουργού Οικονομικών Κωνσταντίνου Ζαβιτσάνου, λόγω της βρετανικής αντίδρασης στην πρόθεσή του να χρηματοδοτήσει ένα σημαντικό εξοπλιστικό πρόγραμμα με γερμανικά κεφάλαια. Η χρηματοδότηση αυτή δεν υλοποιήθηκε ποτέ. (Σβολόπουλος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981* 2014, 203) Απεναντίας, η Ελλάδα υπέγραψε το Σεπτέμβριο του 1939 εμπορική συμφωνία με την οποία αναλάμβανε τη δέσμευση να περιορίσει τις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων στη Γερμανία (Κολιόπουλος 1978, 406-407)

Η Αγγλία είχε πείσει για την παλινόρθωση και ο Βασιλιάς Γεώργιος Β' είχε κάθε λόγο να τηρεί, αλλά και να επιθυμεί την άσκηση εξωτερικής πολιτικής συναρμοζόμενης στα αγγλικά συμφέροντα. Ο Ιωάννης Μεταξάς από την άλλη δεν διέθετε λαϊκή βάση, ούτε ισχυρά ερείσματα στον στρατό. Εξάλλου ο Γεώργιος Β' τον είχε καλέσει να αναλάβει το Υπουργείο των Στρατιωτικών για να εμποδίσει την εκδήλωση στρατιωτικής επέμβασης. (Μαρκεζίνης, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944* 1994, 15) Επομένως η επιδίωξη για ερείσματα που θα πρόσφεραν εσωτερική και εξωτερική νομιμοποίηση στο δικτατορικό καθεστώς μετέτρεπαν την πρόσδεση στο αγγλικό άρμα σε μία αδήριτη αναγκαιότητα. (Μεταξάς 1960, 359,460)

Η σημαντικότερη όμως αιτία της φιλοβρετανικής υψηλής στρατηγικής του κεφαλλονίτη πολιτικού, ήταν η ορθολογική διάγνωση της απειλής για το εθνικό συμφέρον της επιβίωσης. Ο Ιωάννης Μεταξάς παρά τα φιλογερμανικά του αισθήματα, τη γερμανική στρατιωτική παιδεία και κουλτούρα που τον

⁴ Είναι χαρακτηριστικό πως το 67% των ελληνικών ομολόγων διαχειριζόταν από αγγλικά κεφάλαια. Βλ. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (2014), *Ελληνική εξωτερική πολιτική*, Αθήνα, Εστία, σ. 203

χαρακτήριζαν, εντόπιζε το σημείο ευαισθησίας των ελληνικών στρατηγικών συμφερόντων στην Ανατολική Μεσόγειο. Η Ελλάδα λόγω της γεωγραφικής της θέσης είχε ανάγκη την υποστήριξη μία μεγάλης ναυτικής δύναμης και η Αγγλία από την πλευρά της θα στηρίξει το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου στα πλαίσια της προώθησης των συμφερόντων στη λεκάνη του Λεβάντε, μέσω φιλικά προσκείμενων προς αυτή κυβερνήσεων. Είναι χαρακτηριστική η επίσκεψη του Βασιλιά της Μεγάλης Βρετανίας Εδουάρδου Η΄ δύο μόλις εβδομάδες μετά την 4^η Αυγούστου που υποδήλωνε τη στήριξη της αγγλικής κυβέρνησης στο νέο καθεστώς. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944 1994, 22) Επιπλέον ο Ιωάννης Μεταξάς γνώριζε από το Δεκέμβριο του 1936 πως η Ελλάδα αποτελούσε κομμάτι της ιταλικής σφαίρας επιρροής στον καθορισμό που είχε γίνει μεταξύ Ιταλίας και Γερμανίας. (Κατσικής 1990, 85) Εστιάζοντας την απειλή για το εθνικό συμφέρον της επιβίωσης τόσο στον ιταλικό, όσο και στον διαρκή βουλγαρικό αναθεωρητισμό, η προσέγγιση με τον βρετανικό παράγοντα (εφόσον αυτή συνοδευόταν από τις απαραίτητες εγγυήσεις για οικονομικοστρατιωτική βοήθεια και διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας) αποτελούσε τον απαραίτητο συντελεστή εξισορρόπησης. (Τσιριγώτης 2013, 413)

Η λογική εξάρτησης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής από την Αγγλία καταδεικνύεται σε μεγάλο βαθμό από τις εξελίξεις στο ζήτημα της ανανέωσης του Ελληνοϊταλικού Συμφώνου της Ρώμης το 1939. Η ιταλική πλευρά θα αποστείλει τις προτάσεις της, τις οποίες η ελληνική πλευρά θα τις παραδώσει στο Λονδίνο για να διερευνήσει την αγγλική άποψη επί αυτών. Η αντίδραση της Μεγάλης Βρετανίας στο περιεχόμενο των προτάσεων και κυρίως στην πρόβλεψη για ανάληψη δεσμεύσεων από την πλευρά της Ελλάδας για τήρηση ουδετερότητας σε περίπτωση που η Ιταλία εμπλακεί σε πόλεμο με άλλο κράτος, ανάγκασαν την ελληνική πλευρά να αντιπροτείνει πλήρη ελευθερία δράσης σε περίπτωση ρήξης Μεγάλης Βρετανίας και Ιταλίας. (Κολιόπουλος 1978, 405) Τελικά θα υπογραφεί στις 30 Σεπτεμβρίου 1939 μια γενικόλογη συμφωνία έκφραση της κοινής βούλησης των δύο χωρών για άσκηση ειρηνικής πολιτικής. Η απαίτηση του Λονδίνου που όριζε η προσέγγιση Ιταλίας - Ελλάδας να μη θίγει τα αγγλικά συμφέροντα, γινόταν πράξη.

Ωστόσο η Βρετανία δεν επιθυμούσε να αναλάβει ουσιαστικές συμμαχικές υποχρεώσεις έναντι της Ελλάδος, πολύ περισσότερο να εγγυηθεί την εδαφική της

ακεραιότητα έναντι εξωτερικών απειλών. Βασική αιτία της αγγλικής στάσης αποτελούσε η στρατηγική επιλογή της αγγλικής διπλωματίας για αποφυγή διμερών συμμαχιών στην περιοχή των Βαλκανίων (Η Αγγλία, επιπλέον, ήθελε να αποφύγει την εμπλοκή σε ένα πιθανό ελληνοβουλγαρικό πόλεμο), ενώ οικονομικοστρατιωτικοί περιορισμοί δεν επέτρεπαν την παροχή συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης. Ένας έτερος λόγος ήταν η βούληση διατήρησης καλών σχέσεων με την Ιταλία και στο πλαίσιο αυτό η ουσιαστική υποστήριξη των ελληνικών αιτημάτων θα έθετε σε δοκιμασία τη συγκεκριμένη επιδίωξη. Επιπλέον λόγω της απαξίωσης των ελληνικών αμυντικών ικανοτήτων, η Αγγλία έδινε μεγαλύτερη έμφαση στη συνεργασία με τη γείτονα Τουρκία μέσω της οποίας επιζητούσε την προώθηση των βρετανικών συμφερόντων σε Βαλκάνια και Μέση Ανατολή. (Κατσίκης 1990, 50-51)

Η παθητική αγγλική στάση θα αλλάξει μόνο όταν η Ιταλία εισβάλει στην Αλβανία τον Απρίλιο του 1939, ενέργεια που προμήνυε τη θύελλα που ερχόταν, αλλά που οι εμπνευστές του Μονάχου αρνούσαν να δουν, πόσο μάλλον να αντιμετωπίσουν⁵. Μπορεί Αγγλία και Γαλλία να διαβεβαίωναν για την εγγύηση των ελληνικών συνόρων σε περίπτωση επίθεσης από τρίτη χώρα, φωτογραφίζοντας την Ιταλία, όμως ακόμα και τότε δεν ανελήφθησαν συγκεκριμένες συμβατικές υποχρεώσεις.

Η κριτική που δύναται να ασκηθεί στον Ιωάννη Μεταξά είναι η εγκατάλειψη της υψηλής στρατηγικής του Ελευθερίου Βενιζέλου όπως αυτή εκφραζόταν από το «είμεθα φίλοι όλων, αλλά σύμμαχοι κανενός»⁶, και εδραζόταν τόσο στη σύναψη διμερών συμφωνιών, όσο και στην τήρηση ίσων αποστάσεων απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις. Την εποχή όμως που ο κρητικός πολιτικός υιοθετούσε την πολιτική αυτή, Ιταλία και Αγγλία, παρά τις όποιες ασυμβατότητες μεταξύ τους, διατηρούσαν μεγάλο βαθμό συνεργασίας στα ζητήματα της Μεσογείου. Η κατάσταση πλέον είχε αλλάξει δραματικά και οι δύο χώρες αποτελούσαν στον ίδιο χώρο τούς κύριους εκφραστές δύο αντίπαλων στρατοπέδων μίας μελλοντικής σύγκρουσης που έμοιαζε σχεδόν αναπόφευκτη. Από τη μία οι Δυνάμεις του Άξονα

⁵ Σύσκεψη του Μονάχου(1938): Η προσπάθεια του Άγγλου Πρωθυπουργού Νέβιλ Τσαμπερλέιν να διατηρήσει καλές σχέσεις με τη ναζιστική Γερμανία παραχωρώντας τη Σουδητία με την προϋπόθεση ο Χίτλερ να μην εισβάλει στην υπόλοιπη Τσεχοσλοβακία. Πρόκειται για την πλέον αποτυχημένη έκφραση της στρατηγικής του κατευνασμού που οδήγησε τελικά στο ξέσπασμα του Β Παγκοσμίου Πολέμου.

⁶ Παρατίθεται στο Πικρός Ιωάννης (1996), *Τουρκικός Επεκτατισμός*, Αθήνα, Εστία, σ. 18.

και από την άλλη οι Δυτικοί Σύμμαχοι. Τίθεται πλέον το ερώτημα κατά πόσο η τήρηση μίας αυστηρής ουδετερότητας, αποτελούσε ορθολογική επιλογή διαφύλαξης του εθνικού συμφέροντος επιβίωσης, ή παράγοντα ανάδειξης νέων απειλών και κινδύνων. Ο «Κυβερνήτης» παρά την ιδεολογική συγγένεια με τα καθεστώτα Γερμανίας και Ιταλίας, ήταν σίγουρος πως σε μία ενδεχόμενη σύγκρουση η Μεγάλη Βρετανία θα επικρατούσε ορμώμενος από το «θαλάσσιον στοιχείον»⁷ του Θουκυδίδη. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944 1994, 8) Οι εξελίξεις μάλλον δικαίωσαν τον Ιωάννη Μεταξά.

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΗ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Οι σχέσεις με τη Γερμανία παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο Ιωάννης Μεταξάς θα επιδιώξει την περαιτέρω ανάπτυξη των διμερών σχέσεων και χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προτροπή προς τον Βασιλιά Γεώργιο Β΄ να επισκεφθεί τον Χίτλερ στη Γερμανία κάτι που ο τελευταίος αρνήθηκε να πράξει. (Δάφνης, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β' 1997, 458) Μπορεί από την άλλη πλευρά, οι Ναζί να εξέφραζαν το θαυμασμό τους και κάθε τι αρχαιοελληνικό δεν αποδέχονταν όμως την καταβολή των οφειλόμενων αποζημιώσεων από τον «Μεγάλο Πόλεμο» προς την Ελλάδα, καθόσον όπως ισχυρίζονταν, δεν ήταν υπεύθυνοι για το παρελθόν. Από την άλλη πλευρά, μέσω επιλογών χαμηλής πολιτικής και στα πλαίσια της στρατηγικής επέκτασης της γερμανικής επιρροής στις περιφερειακές χώρες της Ευρώπης θα επιδιώξουν τη σύσφιξη των διμερών σχέσεων. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944 1994, 24) Η εμπορική διείσδυση και κυριαρχία της Γερμανίας στην ελληνική οικονομία ήταν αδιαμφισβήτητη, εκμεταλλεόμενη στο βέλτιστο βαθμό την αγγλική απουσία από το συγκεκριμένο τομέα. Η Γερμανία θα αποτελέσει κατά τη μεταξική περίοδο ίσως το σημαντικότερο εμπορικό εταίρο της Ελλάδας, εξάγοντας σε αυτήν χημικά και τεχνολογικά προϊόντα ενώ απορροφούσε πάνω από το μισό της ελληνικής παραγωγής σε καπνά, προϊόν που κάλυπτε πάνω από το μισό της αξίας των

⁷ «Εγώ όμως σας λέω ότι, από τα δύο μέρη του κόσμου πού μπορεί να χρησιμοποιεί ο άνθρωπος, την γη και την θάλασσα, εξουσιάζετε απόλυτα την δεύτερη, όχι μόνο στις περιοχές όπου σήμερα κυριαρχείτε, αλλά και σ' εκείνες όπου, στο μέλλον, θ' αποφασίζετε να εκταθείτε. Με το ναυτικό πού έχετε σήμερα, ούτε ο Μέγας Βασιλεύς ούτε άλλο κανένα έθνος μπορεί να σας εμποδίσει να πάτε όπου θέλετε. Ή ναυτική αυτή δύναμη έχει πολύ μεγαλύτερη αξία...» Θουκυδίδη, *Ιστορίαι*, Β, 62,10-4.

ελληνικών εξαγωγών. Η σύναψη συμφωνιών «κλήρικκ»⁸ θα επιτρέψουν επίσης την σύναψη συμβάσεων αγοράς γερμανικού αμυντικού υλικού. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 202-203)

Η σύσφιξη των σχέσεων θα είναι σημαντική και στον πολιτιστικό τομέα. Με γερμανική συνδρομή θα συνεχιστούν το Σεπτέμβριο του 1936 οι ανασκαφές στην αρχαία Ολυμπία, ενώ θα επιδοτηθούν γερμανικές σχολές και εκθέσεις γερμανικής τέχνης στην Ελλάδα. Οι Γερμανοί επίσης θα δραστηριοποιηθούν στον τομέα της πολιτικής αεροπορίας μέσω αεροπλάνων της Lufthansa, διαπιστώνοντας την αξία της Αθήνας ως ενδιάμεσου αερολιμένα σύνδεσης της Βόρειας Ευρώπης με τη Μέση Ανατολή. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944 1994, 24-25) Είναι αξιοσημείωτο πάντως πως τουλάχιστον μέχρι το ξέσπασμα του Β Παγκοσμίου Πολέμου οι Γερμανοί θα επιδείξουν ιδιαίτερη διπλωματική δεξιοτεχνία προκειμένου αφενός να διευκολύνουν την οικονομική και ιδεολογική επιρροή τους στα Βαλκάνια, αφετέρου να μην προκαλέσουν την εντύπωση ότι ανταγωνίζονται το βρετανικό παράγοντα στην Ελλάδα, φέρνοντας κατά αυτό τον τρόπο σε δύσκολη θέση την ελληνική πλευρά και δημιουργώντας κατά συνέπεια ζητήματα στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας - Αγγλίας. (Τσιριγώτης 2013, 404)

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΟΥΣ ΓΕΙΤΟΝΕΣ – Η ΑΠΟΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΩΣ

Η διαπραγματευτική ισχύς της χώρας μετά την υπογραφή του Συμφώνου Βαλκανικής Συνεννοήσεως το 1934 εξασθένησε σημαντικά. (Βακαλόπουλος 2005, 466) Με το πρακτικό του Μαΐου του 1936 ο Ιωάννης Μεταξάς θα επιδιώξει την διευκρίνιση των ελληνικών υποχρεώσεων έναντι των υπολοίπων μελών. Η Ελλάδα θα συνέδραμε στρατιωτικά τη χώρα μέλος που θα δεχόταν επίθεση από Αλβανία, Βουλγαρία και Ουγγαρία και θα τηρούσε ουδετερότητα σε περίπτωση εμπλοκής της Ιταλίας. Αντίστοιχες επιφυλάξεις διατύπωσαν οι Τούρκοι για την περίπτωση που η Ρωσία συνασπισμένη με χώρα μέλος λάβει μέρος σε διεθνή σύγκρουση. Οι εξαιρέσεις αυτές ουσιαστικά άφηναν εκτεθειμένη τη Γιουγκοσλαβία απέναντι στην ιταλική απειλή και εκείνη με τη σειρά της θα επιδιώξει συντελεστές

⁸ Πρόκειται για τη μέθοδο εμπορικών συναλλαγών που κυριάρχησε στο εξωτερικό εμπόριο την περίοδο του Μεσοπολέμου σύμφωνα με την οποία οι διεθνείς συναλλαγές γίνονταν με βάση διακρατικές συμφωνίες που κοστολογούσαν τα προς ανταλλαγή προϊόντα και ισοσκελίζουν την αξία των εισαγωγών με την αντίστοιχη των εξαγωγών, στο πλαίσιο ειδικών λογαριασμών.

εξισορρόπησης των εξωτερικών απειλών μέσω της προσέγγισης με Ιταλία και Βουλγαρία. Η στάση αυτή της Γιουγκοσλαβίας θα αποτελέσει ίσως το σημαντικότερο παράγοντα αποδόμησης του Συμφώνου Βαλκανικής Συνεννοήσεως.

Το Δεκέμβριο του 1936 η Γιουγκοσλαβία θα ενημερώσει τους εταίρους της στη Βαλκανική Συνεννόηση για την πρόθεσή της να συνάψει ξεχωριστή συνθήκη φιλίας με τη Βουλγαρία κάτι που τελικά θα πράξει τον Ιανουάριο του επόμενου χρόνου. Ο κίνδυνος δημιουργίας ενός νοτιοσλαβικού συνασπισμού ήταν και πάλι ορατός. Η εκτίμηση της ελληνική πλευράς ήταν πως η υλοποίηση της συγκεκριμένης συνθήκης αποτελούσε το τέλος της Βαλκανικής Αντάντ. Τη ελληνική ανησυχία συμμερίζονταν τόσο η Ρουμανία, όσο και η Τουρκία παρόλο που δεν ήταν αρνητικά διακείμενη σε μία σλαβική προσέγγιση που θα επίλυε διμερή ζητήματα. Καθόσον όμως την προσέγγιση υποστήριζαν διπλωματικά τόσο η Αγγλία όσο και η Ιταλία οι αντιδράσεις δεν ήταν σοβαρές. Έξαλλου η προσέγγιση με τη Βουλγαρία αποτελούσε διακαή πόθο της αγγλικής εξωτερικής πολιτικής προκειμένου να την απομακρύνει από τον Άξονα. Η αλλαγή στάσης της γιουγκοσλαβικής πλευράς θα γίνει πλέον ορατή όταν στις 25 Μαρτίου 1937, υπογράψει σύμφωνο φιλίας με την Ιταλία, ενώ στα τέλη του ίδιου χρόνου τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους ο Γιουγκοσλάβος Πρωθυπουργός Μίλαν Στογιαντίνοβιτς, θα επισκεφθεί τη Ρώμη και στις συνομιλίες που θα έχει με το Μπενίτο Μουσολίνι θα θέσει θέμα της Γιουγκοσλαβίας στο Αιγαίο. (Λιναρδάτος 1993, 88-89)

Στη συνεδρίαση του Μόνιμου Συμβουλίου της Βαλκανικής Συνεννόησης που διεξήχθη στην Άγκυρα στις 25-27 Φεβρουαρίου 1938 και υπό την πίεση του βρετανικού παράγοντα, συζητήθηκε το θέμα της βουλγαρικής προσχώρησης σε αυτή. Οι εκπρόσωποι των κρατών μελών έκριναν ως θετική μία τέτοια εξέλιξη μόνο στην περίπτωση που η Βουλγαρία προέβαινε σε δήλωση μη επιθέσεως στα όμορα κράτη. Επιπλέον ο επανεξοπλισμός της θα εξισορροπείτο με την κατάργηση της ουδέτερης ζώνης της Θράκης (Σφέτας, Το σύμφωνο της Θεσσαλονίκης της 31ης Ιουλίου 1938 2006, 458-459). Ο Ιωάννης Μεταξάς δεν ήταν αντίθετος σε μία προσέγγιση με τη Βουλγαρία που πιθανώς θα άνοιγε ένα παράθυρο ευκαιρίας στην αποκατάσταση των διμερών σχέσεων. (Μεταξάς, Λόγοι και Σκέψεις 1936-1941 1968, 321)

Παρά την καλή πρόθεση που επέδειξαν οι χώρες του Συμφώνου ο βουλγαρικός αναθεωρητισμός θα διατηρηθεί δημιουργώντας δεύτερες σκέψεις για τις πραγματικές προθέσεις της Σόφιας. Δεν αποτελεί εξάλλου τυχαία επιλογή η απόφαση του Ιωάννη Μεταξά να επενδύσει τεράστια για την εποχή και τις ελληνικές οικονομικές δυνατότητες χρηματικά ποσά με σκοπό την βελτίωση της αμυντικής θωράκισης της χώρας απέναντι στη βουλγαρική απειλή. (Τάσιος 2002) Τελικώς, στις 31 Ιουλίου 1938, θα υπογραφεί στη Θεσσαλονίκη συμφωνία με την οποία αναγνωριζόταν στη Βουλγαρία το δικαίωμα επανεξοπλισμού με ταυτόχρονη κατάργηση της αποστρατικοποιημένης ζώνης της Θράκης και τη δέσμευση των μερών για την αποφυγή χρήσης βίας μεταξύ τους. (Λιναρδάτος 1993, 58) Η συμφωνία όμως θα παραμείνει στα χαρτιά καθόσον οι αναθεωρητικές πρακτικές της Σόφιας ουσιαστικά δε θα μεταβληθούν.

Σε ό,τι αφορά την Τουρκία, ο Ιωάννης Μεταξάς θα παραμείνει πιστός στην αξονική πολιτική του Βενιζέλου, αλλά και των προκατόχων του και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις κατά τη διακυβέρνηση της χώρας από τον κεφαλλονίτη πολιτικό θα γίνουν ακόμα στενότερες. Η συνθήκη του Μοντρέ η οποία τροποποιούσε εν μέρει τη Συνθήκη της Λωζάνης και παραχωρούσε τον πλήρη έλεγχο των στενών στην Τουρκία, ήταν η πρώτη που επικυρώθηκε από το νέο καθεστώς στις 7 Αυγούστου 1936. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944 1994, 26) Καθόσον ο έλληνας πρωθυπουργός είχε από νωρίς συνειδητοποιήσει πως το Βαλκανικό Σύμφωνο δεν μπορούσε να προασπίσει την εδαφική ασφάλεια της χώρας, η δημιουργία ελληνοτουρκικού στρατιωτικού άξονα αποτελούσε πρωταρχικό στόχο και παράγοντα εξωτερικής εξισορρόπησης των αναδυόμενων απειλών στο βαλκανικό υποσύστημα. Η Τουρκία θα αντιδράσει θετικά και στις 27 Απριλίου 1938 θα υπογραφεί νέα ελληνοτουρκική συνθήκη «συμπληρωματικής» των συμφωνιών του 1930 και 1933.

Ο θάνατος όμως του Μουσταφά Κεμάλ το Νοέμβριο του 1938 και η ανάληψη της διακυβέρνησης από τον Ισμέτ Ινονού, θα σηματοδοτήσει τη σταδιακή αλλαγή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και θα θέσει ως στόχο την άσκηση ηγετικού ρόλου στην περιοχή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η τουρκική άρνηση για τη σύναψη κοινού μετώπου στη Θράκη απέναντι σε μία βουλγαρική, ή γερμανοβουλγαρική απειλή. (Παπάγος 1945, 40-42) Επιπλέον θα ακολουθήσει παρελκυστική πολιτική στη ελληνοτουρκικές συνομιλίες που συνεχίστηκαν κατά

τους πρώτους μήνες του 1940 και τελικά με το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου θα αθετήσει το σύνολο των συμμαχικών της υποχρεώσεων, όπως αυτές απέρρεαν από τις μεταξύ τους συμφωνίες του 1933 και 1938, αλλά και την από κοινού συμμετοχή στο Βαλκανικό Σύμφωνο, τηρώντας αυστηρή ουδετερότητα. (Αλεξανδρής 1988, 88)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΕ ΕΝΑ ΝΕΟ ΚΟΣΜΟ

ALORS, C' EST LA GUERRE¹

Στις 2 Φεβρουαρίου του 1940 έλαβε χώρα η 8^η και τελευταία σύνοδος του Βαλκανικού Συμφώνου στο Βελιγράδι όπου αποφασίστηκε η ανανέωσή του. Τα μέλη αρκέστηκαν σε γενικόλογες αναφορές περί ενότητας και ομοψυχίας όμως «ο κύβος είχε ήδη ριφθεί» και οι εξελίξεις που ακολούθησαν το κατέστησαν ανενεργό. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944 1994, 157) Ήδη η Ιταλία είχε αποβιβάσει δυνάμεις στην Αλβανία από τον Απρίλιο του 1939 και το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου ξεσπάει ο Β Παγκόσμιος Πόλεμος. Μέχρι τις 10 Ιουνίου του 1940 που η Ιταλία θα εισέλθει και επίσημα στον πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας, ο Μουσολίνι διαβεβαίωνε επανειλημμένως για το σεβασμό της ελληνικής ακεραιότητας και ανεξαρτησίας, ενώ ο «Κυβερνήτης» θα δηλώσει στις 11 Ιουνίου ότι η Ελλάδα θα παραμείνει ουδέτερη και δεν θα επιτρέψει σε αγγλικά πολεμικά πλοία να εισέλθουν σε ελληνικούς λιμένες. (Γκράτσι 1980, 54-56, 61-62) Από το σημείο εκείνο όμως και μετά, οι προκλήσεις θα είναι συχνές. Αλληπάλληλα διαβήματα για χρήση των ελληνικών λιμένων από αγγλικά πολεμικά πλοία, κατηγορία για ελληνική εμπλοκή στο φόνο του Αλβανού λησταντάρτη Νταούτ Χότζα, καταγγελίες για καταπίεση των μουσουλμάνων της Τσαμουριάς και τελικά η αποδεδειγμένη από ιταλικό υποβρύχιο βύθιση στην Τήνο του καταδρομικού «ΕΛΛΗ». (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 210)

Η ελληνική πλευρά θα επιδείξει αυτοσυγκράτηση όμως η απόφαση είχε ληφθεί. Στις 28 Οκτωβρίου 1940 η Ιταλία θα εισβάλλει στην Ελλάδα. Πιθανώς ο ελληνοϊταλικός πόλεμος να είχε ξεκινήσει νωρίτερα, όμως τα σχέδια των Ιταλών έβρισκαν εμπόδια μπροστά στην περί του αντιθέτου γνώμη του Βερολίνου. Οι Γερμανοί αφενός είχαν στραμμένη την προσοχή τους στο βορειοδυτικό μέτωπο, αφετέρου επιθυμούσαν πρώτα την κατάληψη της ανοχύρωτης μέχρι τότε Κρήτης αντιλαμβανόμενοι από πολύ νωρίς τη στρατηγική σημασία της νήσου στις όποιες

¹ «Λοιπόν, αυτό σημαίνει πόλεμος» είναι η απάντηση του Ιωάννη Μεταξά στο τηλεσίγραφο που του επέδωσε ο Ιταλός Πρέσβης στην Αθήνα Εμμανουέλε Γκράτσι τις πρώτες πρωινές ώρες της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940.

στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944 1994, 168-169)

Η ελληνική κυβέρνηση δεν αιφνιδιάστηκε καθόσον ήταν ενήμερη για τις προπαρασκευαστικές ενέργειες των Ιταλών όλο το προηγούμενο διάστημα. Οι ιταλικές δυνάμεις αρχικά θα προελάσουν στο ελληνικό έδαφος, όμως από τα μέσα Νοεμβρίου και μετά θα υποχωρήσουν. Ο ελληνικός στρατός θα αναλάβει επιθετικές επιχειρήσεις και μέχρι τον Ιανουάριο του 1941 θα ανακαταλάβει τη Βόρεια Ήπειρο. Μέχρι τον Απρίλιο που θα οι Γερμανοί θα επιτεθούν στην Ελλάδα το μέτωπο θα παραμείνει ουσιαστικά στάσιμο. Στις 29 Ιανουαρίου 1941 πεθαίνει ο Ιωάννης Μεταξάς και στις 18 Απριλίου, ο αντικαταστάτης του Αλέξανδρος Κορυζής θα αυτοκτονήσει. Η ελληνική αντίσταση θα τερματιστεί την 1^η Ιουνίου όταν γερμανικές δυνάμεις θα καταλάβουν την οχυρωμένη πλέον Κρήτη με βαριές όμως απώλειες. Η Ελλάδα θα βιώσει για τέσσερα περίπου χρόνια την τριπλή κατοχή Γερμανίας, Ιταλίας και Βουλγαρίας. Ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄ και η ελληνική κυβέρνηση με επικεφαλής τον Εμμανουήλ Τσουδερό μετά την άρνηση της Αγγλίας να τους διαθέσει ένα μικρό τμήμα της Κύπρου για εγκατάσταση θα διαφύγουν στις 21 Μαΐου στην Αίγυπτο, αρχικά στην Αλεξάνδρεια και κατόπιν στο Κάιρο. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 219)

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΪΡΟΥ

Η εξόριστη κυβέρνηση πολύ σύντομα θα υποβάλλει στο βασιλιά Γεώργιο υπόμνημα με τους πολιτικούς της στόχους. Στην περίπτωση αυτή όμως υφίσταται σε αρχικό τουλάχιστον στάδιο ανακολουθία μέσων και στόχων καθόσον αποτελεί γεγονός πως πρώτη κυβέρνηση ελάχιστους συντελεστές ισχύος διέθετε. Αποτελούσε μία κρατική εξουσία που δεν διέθετε παρόλα αυτά εδαφική κυριαρχία, πληθυσμό και άλλες πηγές εσωτερικής ισχύος. Είναι χαρακτηριστικό μεταξύ άλλων το απόσπασμα από την πρώτη διακήρυξή της:

«...Το έδαφός μας κατελήφθη, αλλά θα εξακολουθήσωμεν τον αγώνα μέχρι τέλους, με όλα τα μέσα που διαθέτουμε παραπλεύρως των συμμάχων μας...»²

² Παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900 – 1945, ό.π., σ. 297.

Είναι οι σύμμαχοι και κυρίως η Βρετανία μέσω των οποίων θα αναζητηθούν εξωτερικοί συντελεστές εξισορρόπησης και νομιμοποίησης. Από τον Λονδίνο εξαρτάται η διάθεση διπλωματικών, οικονομικών και στρατιωτικών μέσων. Η επανασύσταση και οργάνωση ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, αλλά και η ένταξη τους στα επιχειρησιακά σχέδια των Συμμάχων εξαρτάται πλήρως από τη συνδρομή των Άγγλων. Μέσων βρετανικών διαύλων επικοινωνίας θα καταστεί εφικτή ως ένα βαθμό η διατήρηση δεσμών μεταξύ της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης και της κατεχόμενης Ελλάδας. Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητή η απαίτηση της αγγλικής υποστήριξης προκειμένου να καταστεί εφικτή η διατήρησης της υπόστασης της ελληνικής κυβερνήσεως. (Woodhouse 1976, 51-52) Συνεπώς, οι στόχοι που θα τεθούν και ο σχετικός βαθμός του εφικτού που θα τις χαρακτηρίσει, προϋποθέτουν την εξασφάλιση της βρετανικής υποστήριξης τόσο σε πολιτικό και διπλωματικό, όσο και οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο.

Οι άξονες της εξωτερικής πολιτικής που θα επιχειρήσει να ασκήσει η κυβέρνηση Τσουδερού και συνεπακόλουθα οι επόμενες κυβερνήσεις του Καΐρου, συνοψίζονται στην προσπάθεια για την προάσπιση των εθνικών συμφερόντων και των αναγκών του υπό τριπλή κατοχή δοκιμαζόμενου ελληνικού λαού, τη διεκδίκηση των εξωελλαδικών περιοχών όπου κυριαρχούσε το ελληνικό στοιχείο, ήτοι Δωδεκάνησα, Κύπρο και Βόρεια Ήπειρο καθώς και η διασφάλιση των απαιτούμενων μέσων – συντελεστών ισχύος – ικανών για τη επίτευξη των ανωτέρω. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 219) Κατ' αυτό τον τρόπο, η συγκρότηση αξιόμαχων ενόπλων δυνάμεων θα αποτελέσει μία αδήριτη αναγκαιότητα.

Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

Ο Εμμανουήλ Τσουδερός είχε θέσει ως «ελάχιστο όριο» των ελληνικών διεκδικήσεων την προσάρτηση της Βορείου Ηπείρου, των Δωδεκανήσων και της Κύπρου. Επρόκειτο για ζητήματα ανοικτά από το τέλος του Α Παγκοσμίου Πολέμου τα οποία η αλλαγή προτεραιοτήτων στην ελληνική εξωτερική πολιτική είχε θέσει στο περιθώριο και που οι διεθνείς εξελίξεις άνοιγαν ένα παράθυρο ευκαιρίας για την υλοποίησή τους.

Η Βόρεια Ήπειρος είχε καταληφθεί εκ νέου³ από τον ελληνικό στρατό στη διάρκεια των επιχειρήσεων που έλαβαν χώρα κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο. Το ζήτημα θα τεθεί από την ελληνική πλευρά με υπόμνημα προς την αγγλική κυβέρνηση στις 29 Σεπτεμβρίου 1941. Το Δεκέμβριο του 1942 όμως τόσο οι ΗΠΑ, όσο και η Μεγάλη Βρετανία θα εκφράσουν τη συμπάθειά τους στον αλβανικό λαό και την πρόθεσή τους να αναγνωρίσουν την ανεξάρτητη Αλβανία. Η κυβέρνηση Τσουδερού θα αντιδράσει απαιτώντας το συνδυασμό της όποιας παλινόρθωσης της αλβανικής ανεξαρτησίας, με τα δίκαια αιτήματα του ελληνισμού της Βορείου Ηπείρου. Ο Βρετανός Υπουργός των Εξωτερικών Άντονι Ήντεν θα επιδιώξει να διασκεδάσει τις εντυπώσεις αναφέροντας πως όλα τα ανοικτά εδαφικά ζητήματα θα διευκρινίζονταν μετά τη λήξη του πολέμου. (Μαρκεζίνης 1994, 365)

Το αίτημα για την ενσωμάτωση της Κύπρου τέθηκε για πρώτη φορά επίσημα από τον Πρωθυπουργό Αλέξανδρο Κορυζή στις 2 Μαρτίου 1941 στον Άντονι Ήντεν ως ένδειξη αναγνώρισης της ελληνικής συμμετοχής και συμβολής στο συμμαχικό αγώνα. Το Λονδίνο θα απαντήσει δύο μήνες μετά όταν η Ελλάδα είχε ουσιαστικά καταληφθεί από τους Γερμανούς και οι συνθήκες ήταν εντελώς διαφορετικές. Αναπόφευκτα η απάντηση ήταν ανάλογη της κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει το ελληνικό κράτος και η ελληνική κυβέρνηση ειδικότερα. Κάθε εδαφικό ζήτημα ήταν δυνατόν να συζητηθεί στα πλαίσια μίας ειρηνευτικής διαδικασίας μετά τη λήξη του πολέμου. Η πλήρης εξάρτηση από τον αγγλικό παράγοντα δεν επέτρεπε στην εξόριστη ελληνική κυβέρνηση να πιέσει προς την κατεύθυνση που θα ικανοποιούσε το αίτημα για την ένωση Ελλάδας - Κύπρου. Ο Ουίνστον Τσόρτσιλ δεν θα διστάσει να δηλώσει πως δεν παραχωρείται ίντσα βρετανικής γης πριν το τέλος του πολέμου. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 225)

Οι συνθήκες για την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων έμοιαζαν πιο θετικές από τις δύο προηγούμενες περιπτώσεις. Αυτό είχε να κάνει με τις ευνοϊκές, για το ελληνικό αίτημα, θέσεις της βρετανικής διπλωματίας ανεξάρτητα από το γεγονός ότι θα αποφύγουν κάθε μορφής διαπραγμάτευση επί του θέματος κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η θέση όμως της Αγγλίας θα διαφανεί μέσα από την αρνητική

³ Η πρώτη παρουσία του ελληνικού στρατού στη Βόρεια Ήπειρο έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913 και η δεύτερη το 1917 και τη διάρκεια του Α Παγκοσμίου Πολέμου.

απάντηση που έδωσε ο Άντονι Ήντεν στον Στάλιν, όταν αυτός εισηγήθηκε την παραχώρηση των νησιών στην Τουρκία προκειμένου να εμπλακεί στον πόλεμο με το μέρος των Συμμάχων. (Μαρκεζίνης 1994, 250) Ο Άγγλος Υπουργός των Εξωτερικών θα έρθει σε αντίθεση και με τον Ουίνστον Τσόρτσιλ όταν αυτός πρότεινε την παραχώρηση της Ρόδου στην Τουρκία. Την θετική στάση των Άγγλων συνεπικουρούσε και η πολιτική της Τουρκίας στο ζήτημα. Οι Τούρκοι δεν επιθυμούσαν να έρθουν σε ρήξη με τη Μεγάλη Βρετανία για μία περιοχή μάλιστα που το μουσουλμανικό στοιχείο ήταν περιορισμένο. Από το 1942 και μετά η Τουρκία κατέστησε σαφές πως αποδεχόταν την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα υπό την προϋπόθεση ότι θα ήταν διασφαλισμένη η ασφάλεια της νοτιοδυτικής Μικράς Ασίας. Επιπλέον η Άγκυρα προτιμούσε μία ελληνική κυριαρχία στην περιοχή από την μόνιμη παρουσία μίας Μεγάλης Δύναμης.

Όμως η ελληνικές παθογένειες θα κυριαρχήσουν και αυτή την κρίσιμη χρονική περίοδο ως παρεπόμενο του Εθνικού Διχασμού. Η ανταγωνισμός μεταξύ των δύο πολιτικών παρατάξεων (συντηρητικοί και κομμουνιστές) που θα ξεσπάσει τόσο στην Ελλάδα, όσο και στις τάξεις των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων σε Αίγυπτο και Μέση Ανατολή με στόχο την πολιτική κυριαρχία και εξουσία την επομένη της απελευθέρωσης και θα εξελιχθεί σε εμφύλια διαμάχη, θα οδηγήσουν στη απίσχναση του κύρους της ελληνικής παρουσίας μεταξύ των Συμμάχων και κατά συνέπεια στη απαξίωση των ελληνικών διεκδικήσεων. Ο ελληνικός εμφύλιος και οι διαδοχικές του φάσεις θα έχουν ως αποτέλεσμα η Ελλάδα να εμφανισθεί διασπασμένη και αποδυναμωμένη στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για την διαχάραξη των νέων ευρωπαϊκών συνόρων, που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της Σύσκεψης των Παρισίων το 1946 γεγονός που σε σημαντικό βαθμό δεν θα επιτρέψει την ικανοποίηση των δίκαιων ελληνικών αιτημάτων.⁴ (Βακαλόπουλος 2005, 475)

ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΣΕ ΜΙΣΟ ΚΟΜΜΑΤΙ ΧΑΡΤΙ

Ο ελλαδικός χώρος θα αποτελέσει μήλο της έριδος ανάμεσα σε Σοβιετική Ένωση και Μεγάλη Βρετανία. Η θέση της χώρας επηρέαζε τον έλεγχο τόσο των

⁴ Η Ελλάδα διεκδικούσε την επαναχάραξη των ελληνοαλβανικών και ελληνοβουλγαρικών συνόρων διεκδικώντας την ενσωμάτωση της Βορείου Ηπείρου και της Ανατολικής Ρωμυλίας αντίστοιχα. Παρατίθεται στο Γεώργιος Αλεξιάδης (1946), *Γεωοικονομία και γεωπολιτική των ελληνικών χωρών*, Αθήνα, σ.83.

Στενών, όσο και της Διώρυγας του Σουέζ και κατά αυτό τον τρόπο αποκτούσε ιδιαίτερη γεωστρατηγική αξία για την προώθηση των συμφερόντων των εν λόγω δυνάμεων στο υποσύστημα των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου. Τα δύο μέρη θα προσπαθήσουν να επιλύσουν τις διαφορές τους προωθώντας ως λύση μία κοινά αποδεκτή διαίρεση των Βαλκανίων σε σφαίρες επιρροής. (Τσιριγώτης 2013, 451) Η «ανταρσία» που εκδηλώθηκε στις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις και η ισχυροποίηση του ΕΑΜ έναντι των υπολοίπων ελληνικών αντιστασιακών οργανώσεων, θα προκαλέσει την αντίδραση των Άγγλων που διέβλεπαν τον κίνδυνο να βρεθούν προ τετελεσμένων με τον ελλαδικό χώρο υπό κομμουνιστικό έλεγχο πριν την αποχώρηση των Γερμανών, γεγονός που θα δυσχέρανε τη διαπραγματευτική τους θέση. Επιπλέον η αναμενόμενη προέλαση του Κόκκινου Στρατού προς τον βαλκανικό χώρο θα περιέπλεκε ακόμα περισσότερο την κατάσταση και υπό αυτό το πρίσμα οι Βρετανοί θα επιδιώξουν την επίσπευση των διαπραγματεύσεων.

Το Μάιο του 1944 ο Άγγλος Υπουργός των Εξωτερικών Άντονι Ήντεν θα προτείνει στο σοβιετικό πρεσβευτή στο Λονδίνο Φέοντορ Γκούσεφ να τεθεί η Ρουμανία υπό τη ρωσική σφαίρα επιρροής, ενώ η Ελλάδα υπό την βρετανική όμως η αμερικανική αντίδραση θα ματαιώσει τη συμφωνία. (Σταυριανός 2007, 1498-1501) Τελικά αυτή θα πραγματοποιηθεί τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου όταν σε συνάντηση μεταξύ Τσώρτσιλ και Στάλιν στη Μόσχα θα καθορισθούν εκατέρωθεν τα ποσοστά επιρροής. Ο Άγγλος Πρωθυπουργός θα προτείνει την αποδοχή της σοβιετικής επιρροής στην Ρουμανία με αντιστάθμισμα την αγγλική επικυριαρχία στην Ελλάδα. Η επιρροή στη Γιουγκοσλαβία θα ήταν πενήντα - πενήντα. Στα απομνημονεύματά του, θα περιγράψει πολύ γλαφυρά τον τρόπο με τον οποίο σφραγίσθηκε η τύχη της χώρας, αλλά και το μέλλον εκατομμυρίων ανθρώπων:

«Ενώ μετέφραζαν όσα είπα, έγραψα σε μισή κόλλα χαρτί:

Ρουμανία

Ρωσία 90%

Οι άλλοι 10%

Ελλάς

Μεγάλη Βρετανία (με τη συμφωνία των Η.Π.Α.) 90%

Οι άλλοι 10%

Γιουγκοσλαβία 50% - 50%

Ουγγαρία 50% - 50%

Βουλγαρία

Ρωσία 75%

Οι άλλοι 25%

Έσπρωξα το χαρτί προς στον Στάλιν, που είχε ήδη ακούσει τη μετάφραση. Επεκράτησε μια μικρή σιγή και κατόπιν πήρε το μπλε μολύβι του και σημείωσε ένα τεράστιο V, και κατόπιν το επέστρεψε. Το όλο θέμα τακτοποιήθηκε σε λιγότερο χρόνο από ό,τι χρειάζεται κανείς για να το γράψει. Επεκράτησε κατόπιν μια μακριά σιγή. Το χαρτί με το μπλε σήμα έμενε στο κέντρο του τραπεζιού.

Τελικώς είπα:

“Μήπως θεωρηθεί κυνικό, το γεγονός ότι λύσαμε αυτά τα ζητήματα που είναι καθοριστικής σημασίας για εκατομμύρια ανθρώπους με τόσο επιπόλαιο τρόπο; Ας κάψουμε αυτό το χαρτί.”

“Όχι, κρατήστε το εσείς” είπε ο Στάλιν». ⁵

Με τη συμφωνία αυτή η Ελλάδα θα παραμείνει υπό την επιρροή της Αγγλίας. Η προώθηση των αγγλικών συμφερόντων στην Ελλάδα, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης απαιτούσε την επικράτηση των ελληνικών κυβερνητικών δυνάμεων. Κατά συνέπεια θα υποστηρίξει με κάθε τρόπο την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση, θα συναινέσει στην παλινόρθωση της μοναρχίας και θα στηρίξει την αντιστασιακή οργάνωση του ΕΔΕΣ, προκειμένου να καταστεί εφικτή η ανάσχεση του ΕΑΜ.

Η Αγγλία θα επιδιώξει τον Αύγουστο του 1943 με τη διάσκεψη του Καΐρου την επίτευξη συμφωνίας μεταξύ των μερών που αποτελούσαν το ελληνικό πρόβλημα. Στις συνομιλίες θα πάρουν μέρος εκπρόσωποι από όλες τρεις σημαντικότερες αντιστασιακές οργανώσεις δηλαδή το ΕΑΜ, τον ΕΔΕΣ και την ΕΚΚΑ. Οι Άγγλοι θα προκρίνουν τη δημιουργία κυβέρνησης εθνικής ενότητας, όμως η εμμονή τους για την άμεση επιστροφή του Γεωργίου πριν τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος οδήγησε τις συνομιλίες σε αδιέξοδο, την επιδείνωση του

⁵ Παρατίθεται στο Διονύσιος Τσιριγώτης (2013), *Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα, Ποιότητα, σ.453.

κλίματος μεταξύ των αντίπαλων πολιτικών δυνάμεων και την έναρξη της πρώτης φάσης του εμφυλίου. (Ιατρίδης 2013, 45-46)

ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Το ξέσπασμα της ανταρσίας στις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις της Μέσης Ανατολής θα οδηγήσει τον Εμμανουήλ Τσουδερό σε παραίτηση στις 14 Απριλίου του 1944. Με βρετανική παρέμβαση, ενδεικτική της πλήρους ελληνικής εξαρτήσεως από τον αγγλικό παράγοντα, θα αναλάβει την πρωθυπουργία ο Σοφοκλής Βενιζέλος. Θα καταστείλει την εξέγερση με σημαντικό πολιτικό κόστος για τον ίδιο και εν τέλει θα αντικατασταθεί πάλι με παρέμβαση των Άγγλων που θα καλέσουν τον Γεώργιο Παπανδρέου να αναλάβει Πρόεδρος της Ελληνικής Κυβερνήσεως στις 26 Απριλίου 1944. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944 1994, 380-386) Ο νέος πρωθυπουργός είχε μεταβεί στο Κάιρο στα πλαίσια του ανοίγματος που επεδίωκε η κυβέρνηση Τσουδερού προς πολιτικούς και αγωνιστές της κατεχόμενης Ελλάδας.

Σε σχετικό υπόμνημα που ο ίδιος υπέβαλε προς την κυβέρνηση Τσουδερού περιγράφονται ξεκάθαρα τόσο οι πολιτικές του προτεραιότητες, όσο και οι στρατηγικοί στόχοι που θα θέσει σχεδόν ένα χρόνο αργότερα. Ο Αχαιός πολιτικός θα ταυτίσει τα ελληνικά ζωτικά συμφέροντα με εκείνα της Αγγλίας. Αντιλαμβάνεται πως οι σχέσεις μεταξύ των διεθνών δρώντων πλέον θα καθορίζονται από την διαμορφούμενη αντιπαράθεση που τείνει να δημιουργηθεί ανάμεσα στον «φιλελεύθερο αγγλοσαξονισμό» και τον «κομμουνιστικό πανσλαβισμό». Η θέση της Ελλάδας βρίσκεται στο συνασπισμό των κρατών που αντιμάχονται τον πανσλαβισμό με ηγέτιδα δύναμη τη Μεγάλη Βρετανία. Μαζί με την Τουρκία θα μπορούσαν να αποτελέσουν τους εκφραστές των βρετανικών συμφερόντων στο βαλκανικό υποσύστημα και στην ανατολική Μεσόγειο. Η προσέγγιση του ελλαδικού πολιτικού κόσμου και της εξόριστης κυβέρνησης οφείλει να αποτελεί και για τα δύο μέρη αδήριτη πολιτική και εθνική αναγκαιότητα. Απαιτείται η δημιουργία ενός πολιτικοστρατιωτικού διευθυντηρίου της Αντίστασης καθώς και η ενίσχυση των αντικομμουνιστικών (εθνικιστικών) αντιστασιακών οργανώσεων. Τέλος και παρά την φιλοβρετανική του στάση, ο Γεώργιος Παπανδρέου θα επιδιώξει την άσκηση διαλλακτικής πολιτικής απέναντι στο ΕΑΜ γεγονός που συνεπαγόταν την

αποδοχή διεξαγωγής δημοψηφίσματος για το πολιτειακό ζήτημα. (Τσιριγώτης 2013, 457)

Την αποτυχημένη διάσκεψη του Καΐρου που οδήγησε στην έναρξη της πρώτης φάσης του Ελληνικού Εμφυλίου και στις στασιαστικές κινήσεις στο εσωτερικό του στρατεύματος, θα ακολουθήσει το συνέδριο του Λιβάνου στις 17 Μαΐου 1944 υπό την αιγίδα των Άγγλων. Μπορεί από το Φεβρουάριο του 1944 με αγγλική παρέμβαση να είχαν περιοριστεί σημαντικά οι εχθροπραξίες μεταξύ των αντιστασιακών οργανώσεων, η ίδρυση όμως από το ΕΑΜ της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) το Μάρτιο του ίδιου χρόνου που λειτουργούσε εν είδει κυβερνητικής εξουσίας στις περιοχές που ήλεγχε ο ΕΛΑΣ και περιόριζε το βαθμό νομιμοποίησης της ελληνικής κυβέρνησης του Καΐρου, καθώς και το συνεπακόλουθο φιλοαριστερό κίνημα στις τάξεις των ενόπλων δυνάμεων⁶ θα αποτελέσουν τον καταλύτη των εξελίξεων.

Υπό την ασφυκτική αγγλική πίεση οι αντιπροσωπείες όλων των πλευρών θα καταλήξουν σε συμφωνία που είχε ως αποτέλεσμα το σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας και στην οποία το ΕΑΜ θα συμμετείχε με πέντε δευτερεύοντα υπουργικά χαρτοφυλάκια. Το σύνολο των ένοπλων αντιστασιακών οργανώσεων τέθηκαν υπό αγγλική διοίκηση. Στη συμφωνία γινόταν αναφορά στην επιδίωξη ικανοποίησης των εθνικών στόχων και στη δημιουργία μίας «νέας ελευθέρας και Μεγάλης Ελλάδος» (Ιατρίδης 2013, 68-69) Απτόκο του εν λόγω συνεδρίου θα αποτελέσει ο σχηματισμός της πρώτης μεταπολεμικής κυβέρνησης της χώρας με Πρόεδρο τον Γεώργιο Παπανδρέου στις 15 Αυγούστου 1944. Τα ζητήματα αποκατάστασης της κυβερνητικής εξουσίας, ταυτόχρονα με την εγκαθίδρυση πολιτικής και κοινωνικής ομαλότητας στη χώρα και η αναζήτηση συντελεστών εσωτερικής και εξωτερικής νομιμοποίησης θα κάνουν την εξάρτηση από τον αγγλικό παράγοντα ακόμα πιο έντονη και την παρουσία του αγγλικού στρατού στην μεταπολεμική Ελλάδα μία επιτακτική αναγκαιότητα. (Τσιριγώτης 2013, 460)

Η Κυβέρνηση Παπανδρέου θα φθάσει στην Ελλάδα στις 18 Οκτωβρίου 1944 έξι μέρες μετά την απελευθέρωση. Η στοχοθεσία της εξωτερικής του

⁶ Στις 31 Μαρτίου 1944 φιλοαριστεροί Αξιωματικοί θα υποβάλλουν στον τότε Πρωθυπουργό Εμμανουήλ Τσουδερό υπόμνημα σύμφωνα με το οποίο η κυβέρνηση του Καΐρου όφειλε να αναγνωρίσει την ΠΕΕΑ, σε διαφορετική περίπτωση θα προκαλούνταν εμφύλια ρήξη. Βλ. Ιωάννης Ιατρίδης (2013), *Εξέγερση στην Αθήνα*, Αθήνα, Λιβάνης, σ. 58-60.

πολιτικής δεν διαφέρει από αυτή του Εμμανουήλ Τσουδερού. Στον πρώτο λόγο του προς το λαό της Αθήνας ο Πρωθυπουργός θα διακηρύξει το ζωτικό ενδιαφέρον για την ικανοποίηση των ανεκπλήρωτων εθνικών στόχων με την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων και της Βορείου Ηπείρου. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 224) Επιπλέον η Ελλάδα διεκδικούσε την Ανατολική Ρωμυλία (Βουλγαρική Θράκη) από τη Βουλγαρία, με σκοπό την εξασφάλιση των βορείων συνόρων της. Γίνεται κατανοητό πως η αποφυγή κάθε αναφοράς στην ένωση με την Κύπρο, είχε να κάνει με την προτεραιότητα που δινόταν στην αποφυγή διατάραξης των διμερών σχέσεων με την Μεγάλη Βρετανία από την οποία όπως έχει ήδη αναφερθεί η ελληνική κυβέρνηση μέχρι εκείνο το σημείο ήταν πλήρως εξαρτημένη. Η εξάρτηση αυτή σε συνδυασμό με τις αρνητικές συνέπειες του διχασμού στην πολιτική, οικονομική και στρατιωτική ισχύ της χώρας δε θα επιτρέψουν την ευόδωση του συνόλου των ελληνικών διεκδικήσεων παρά μόνο την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων σύμφωνα με τη συνθήκη των Παρισίων το Φεβρουάριο του 1947. (Τσιριγώτης 2013, 462-463)

Η συμφωνία που είχε επιτευχθεί με το Στάλιν στην κατανομή των ζωνών επιρροής στα Βαλκάνια, έδινε στην Αγγλία τη δυνατότητα ελευθερίας κινήσεων και πρωτοβουλιών στο ελληνικό ζήτημα. Απόφαση του Τσόρτσιλ ήταν η επιβολή των αγγλικών όρων στην ελληνική πολιτική σκηνή ακόμα και με τη χρήση ένοπλης βίας από βρετανικά στρατεύματα. (Σταυριανός 2007, 1520-1521) Η ξεκάθαρη υποστήριξη του Βασιλιά Γεωργίου Β΄ και της Κυβέρνησης Γεωργίου Παπανδρέου από την πλευρά των Άγγλων, ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ και ο ανταγωνισμός στην κατανομή εξουσίας ανάμεσα στις πολιτικές δυνάμεις του τόπου οδήγησαν στην πόλωση και τελικά στο ξέσπασμα της δεύτερης φάσης του εμφυλίου. Η συγκρούσεις θα επικεντρωθούν στην πρωτεύουσα και θα λήξουν με την επικράτηση των αγγλικών δυνάμεων το Φεβρουάριο του 1945 και την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας. Ουσιαστικά όμως η πολιτική και ιδεολογική πόλωση που είχε επικρατήσει δεν επέτρεψε την εφαρμογή των συμφωνηθέντων. (Σβορώνος 1977, 143)

Τα αποτελέσματα του πολιτειακού δημοψηφίσματος το Σεπτέμβριο του 1946 και η «Λευκή Τρομοκρατία»⁷, αποτέλεσαν την αφορμή για το ξέσπασμα της τελευταίας και σημαντικότερης φάσης του εμφυλίου. Ο συγκεκριμένος γύρος της εμφύλιας σύρραξης θα μπορούσε να εκληφθεί ως η πρώτη σύγκρουση δύο διαφορετικών ιδεολογικά κόσμων και το προάγγελμα του Ψυχρού Πολέμου στην Ευρώπη. Μία αντιπαράθεση που ελάμβανε χώρα μέσω αντιπροσώπων. Κατά τη διάρκειά της υπήρξαν συστημικές αλλαγές που ουσιαστικά θα κρίνουν και το τελικό αποτέλεσμα των συγκρούσεων, σύμφωνα με το οποίο η Ελλάδα οριστικά και αμετάκλητα θα αποτελέσει μέρος του Δυτικού Κόσμου. Εξάλλου ο ίδιος ο Στάλιν, πέρα από την δέσμευσή του για τήρηση της συμφωνίας των ποσοστών του 1944, θεωρούσε την υπόθεση του ελληνικού εμφυλίου μία χαμένη υπόθεση για τα σοβιετικά συμφέροντα λόγω της αναμφισβήτητης ναυτικής υπεροχής των Δυτικών στη Μεσόγειο. (Clogg 1992, 150)

ΟΙ ΗΠΑ ΑΝΤΙΚΑΘΙΣΤΟΥΝ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ

Η τραγική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει το ελληνικό κράτος λόγω των συνεπειών τόσο της κατοχής, όσο και της μακροχρόνιας εμφύλιας διαμάχης έκαναν την εξάρτηση από τους Συμμάχους ακόμα πιο έντονη. Αποτελεί πάντως αδιαμφισβήτητο γεγονός πως η ανατροπή της διαμορφωθείσας κατάστασης στο εσωτερικό της χώρας και η αποκατάσταση τόσο των κρατικών δομών, όσο και της πολιτικής και κοινωνικής ομαλότητας δε θα ήταν δυνατόν να συμβούν χωρίς την έξωθεν πολιτική οικονομική και στρατιωτική βοήθεια. Η παροχή της συγκεκριμένης βοήθειας θα σημάνει κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, την πλήρη υποτέλεια της πολιτικής εξουσίας στα κελεύσματα των ισχυρών της πατρώνων και την άσκηση απόλυτου ελέγχου των δράσεων σε πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 229)

Η αντικατάσταση της Μεγάλης Βρετανίας από τις ΗΠΑ στο ρόλο του ρυθμιστή των εξελίξεων στη δυτική σφαίρα επιρροής του βαλκανικού υποσυστήματος θα αποτελέσει τον καταλύτη των εξελίξεων. Η Αγγλία ήδη μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχε απολέσει μέρος της παγκόσμιας ηγεμονίας

⁷ Η «Λευκή Τρομοκρατία» αποτέλεσε τη μεθοδευμένη προσπάθεια του κρατικού μηχανισμού μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας, για την σταδιακή αποδυνάμωση και την τελική διάλυση των οργανωμένων κομμουνιστικών πυρήνων μέσω της εκτεταμένης χρήσης βίας. Βλ. Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (1998), *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου 1944-1949*, τόμος Α΄, Αθήνα.

της. Ο τερματισμός του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου θα τη βρει στο στρατόπεδο των νικητών, όμως η οικονομικοστρατιωτική της φθορά, απότοκο της μακροχρόνιας εμπλοκής της σε πολεμικές συγκρούσεις τόσο στο Δυτικό, όσο και στο Ανατολικό ημισφαίριο δε θα της επιτρέψει να διατηρήσει τον ηγετικό της ρόλο. Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα μετά από εκατό και πλέον έτη καθοριστικής παρουσίας και επιρροής, ο αγγλικός παράγοντας θα εκχωρήσει τη θέση του στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Οι ΗΠΑ θα βγουν ουσιαστικά αλώβητες από τον πόλεμο και θα καταστούν η νέα παγκόσμια ηγέτιδα δύναμη, που ως τέτοια, όφειλε να διαφυλάξει τα ζωτικά της συμφέροντα σε όλον τον πλανήτη, εγκαταλείποντας ουσιαστικά τη στρατηγική του απομονωτισμού.⁸ Στη λεκάνη του Λεβάντε θα επιδιώξουν την ανάσχεση της σοβιετικής επεκτατικότητας⁹. Δύο χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου θα διατυπώσουν το δόγμα Τρούμαν¹⁰ μέσω του οποίου παρεχόταν οικονομική και στρατιωτική στήριξη σε χώρες της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, με έμφαση την Ελλάδα, στην Τουρκία. Η βοήθεια αυτή θα συνδυαζόταν με την άμεση παρέμβαση στα εσωτερικά των χωρών αυτών. Επίσημος στόχος της συνδρομής, σύμφωνα με την αμερικανική πλευρά αποτελούσε η στήριξη των χωρών της περιοχής ώστε να καταστεί εφικτή η διαφύλαξη της πολιτικής τους ανεξαρτησίας, του δημοκρατικού πολιτεύματος και της εδαφικής τους ακεραιότητας. (Σβωρώνος 1977, 143)

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, οι ΗΠΑ εκτιμούσαν πως στόχος της ΕΣΣΔ αποτελούσε η διατήρηση της οικονομικής απίσχνασης της χώρας και η διατήρηση των κοινωνικών αναταραχών μέσω της δράσης των ανταρτών διαμορφώνοντας

⁸ Η αρχή του απομονωτισμού έχει τις ρίζες της στην Προεδρία του Τζορτζ Ουάσιγκτον και εκφράζει τη βούληση της μη εμπλοκής των ΗΠΑ στις ευρωπαϊκές διενέξεις. Βλ. Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος (2000), *Η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Ιδεολογικά Ρεύματα*, Αθήνα, Ποιότητα, σ. 22.

⁹ Το δόγμα της ανάσχεσης που ακολούθησε η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στηρίζεται σε ένα τηλεγράφημα που απέστειλε ο George Kennan από τη Μόσχα. Σύμφωνα με αυτό η πολιτική που οι ΗΠΑ έπρεπε να ακολουθήσουν έναντι της ΕΣΣΔ 'όφειλε να ήταν σχεδιασμένη, ώστε να φέρνει τους Σοβιετικούς αντιμέτωπους με μια αμετάβλητη αντισταθμιστική δύναμη σε κάθε σημείο όπου έδειχναν, ότι ήταν έτοιμοι να πλήξουν τα συμφέροντα ενός ειρηνικού και σταθερού κόσμου. Βλ. Henry Kissinger (1995), *Διπλωματία*, Αθήνα, Λιβάνης, σ. 501.

¹⁰ Σύμφωνα με αυτό οι ΗΠΑ θα υποστήριζαν οικονομικά και στρατιωτικά Ελλάδα και Τουρκία προκειμένου αυτές να μην καταλήξουν στη σφαίρα επιρροής των ΗΠΑ. Βλ. Κωνσταντοπούλου-Τομαή, Φωτεινή (2002) *Η Ελλάδα στο μεταίχμιο ενός νέου κόσμου: Ψυχρός πόλεμος-Δόγμα Τρούμαν-Σχέδιο Marshall. Μέσα από διπλωματικά και ιστορικά έγγραφα. 1948-1951*. Τόμος Α΄, Αθήνα, Καστανιώτη, σ. 59.

έτσι τις κατάλληλες συνθήκες που θα επέτρεπαν την ανάληψη της εξουσίας από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας. Επιπλέον θα αναγνωρίσουν την γεωστρατηγική αξία του ελλαδικού χώρου τόσο για τη σοβιετική επιδίωξη για επέκταση της ζώνης επιρροής της στη λεκάνη του Λεβάντε, όσο και για τα αμερικανικά σχέδια ανάσχεσης της σοβιετικής απειλής στον ίδιο χώρο. Μέσα από την απόφαση της Μεγάλης Βρετανίας να διακόψει την οικονομική και στρατιωτική βοήθεια σε Ελλάδα και Τουρκία αναφυόταν η απειλή μετατροπής τους σε χώρες δορυφόρους της Σοβιετικής Ένωσης. Ο κίνδυνος «σοβιετικοποίησης» ολόκληρης της περιοχής ήταν πλέον ορατός. (Τσιριγώτης 2013, 470-472) Η παρέμβαση των ΗΠΑ θα είναι διαρκής και αποφασιστική.

Στις 5 Ιουνίου 1947, εν μέσω της εμφύλιας διαμάχης, ο νέος Υπουργός των Εξωτερικών στρατηγός Τζορτζ Μάρσαλ θα εξαγγείλει ένα πρόγραμμα οικονομικής βοήθειας που αποσκοπούσε στην ανασυγκρότηση της Ευρώπης. Η Ελλάδα θα είναι η μόνη χώρα σε εμπόλεμη κατάσταση που θα λάβει βοήθεια με αποτέλεσμα αυτή να χρησιμοποιηθεί όχι μόνο ως μέσο για την αποκατάσταση των κρατικών δομών και την οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας, αλλά επιπλέον θα συμβάλλει στην επικράτηση των «εθνικού» στρατού και κατά συνέπεια στην αποκατάσταση της εσωτερικής ασφάλειας και ειρήνης. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 232-233)

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ 1950-1955 – Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΟ ΝΑΤΟ

Το τέλος του Ελληνικού Εμφυλίου και η επικράτηση των κυβερνητικών δυνάμεων με τη συνδρομή των ΗΠΑ, θα επιβεβαιώσει το δυτικό προσανατολισμό της χώρας και θα αποτελέσει το έναυσμα για την πλήρη εξάρτηση της χώρας από τον αμερικανικό παράγοντα. Η τροπή προς τις Ηνωμένες Πολιτείες και η αναζήτηση της αμερικανικής κηδεμονίας θα αποτελέσει επιδίωξη όλων ανεξαιρέτων των ελληνικών κυβερνήσεων που προέκυψαν τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, ως πηγή συντελεστών ισχύος μέσω των οποίων θα ενίσχυαν την εσωτερική τους νομιμοποίηση και θα επιτύγχαναν την οικονομική ανάπτυξη και την ανασυγκρότηση των κρατικών δομών σε όλους τους τομείς έκφρασης της κρατικής εξουσίας. (Τσιριγώτης 2013, 481-482)

Απότοκο της δυτικότροπης αντίληψης των ελληνικών κυβερνήσεων θα αποτελέσει η ένταξη της χώρας στο Ευρωπαϊκό Σύμφωνο (NATO)¹¹. Αρχικά, ούτε η Ελλάδα, αλλά ούτε και η Τουρκία ήταν ανάμεσα στις χώρες που υπέγραψαν τη Συνθήκη σύμπληξης. Παρά την επικράτηση των κυβερνητικών δυνάμεων στην τελική φάση του εμφυλίου, το σύνδρομο του κουμμουνιστικού κινδύνου που κυριαρχούσε στην καθεστηκυία τάξη δεν θα υποχωρήσει. Η γειτνίαση με κράτη μέλη του σοβιετικού μπλοκ δεν επέτρεπε τον εφησυχασμό. Η εξισορρόπηση του «αριστερού» κινδύνου θα αποτελέσει προτεραιότητα των πρώτων μεταπολεμικών κυβερνήσεων και η συμμετοχή στους δυτικούς θεσμούς συλλογικής ασφάλειας αξονική στρατηγική. Το αίτημα θα διατυπώσει αρχικά ο Νικόλαος Πλαστήρας, τον Απρίλιο του 1950. Μία σειρά από λόγους¹² θα καταστήσουν ευνοϊκή την αποδοχή του ελληνικού αιτήματος και η Ελλάδα θα προσχωρήσει στη Συμμαχία ταυτόχρονα με την Τουρκία στις 16 Φεβρουαρίου του 1952.

Η Ελλάδα με τη συμμετοχή της στο NATO κάλυπτε σε μεγάλο βαθμό ζητήματα ασφάλειας και εξασφάλιζε σημαντική αμυντική βοήθεια, είτε μέσω του NATO, είτε μέσω των ΗΠΑ απευθείας, γεγονός που αναβάθμιζε τις δυνατότητες των ενόπλων δυνάμεων. Σε αντιστάθμισμα η ελληνική πλευρά θα διαθέσει στη Συμμαχία το σύνολο σχεδόν των χερσαίων, ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων και περιοχές για την ανάπτυξη αμερικανικών και νατοϊκών βάσεων που λειτουργούσαν υπό ειδικό καθεστώς. Η ύπαρξη των βάσεων εξυπηρετούσε αφενός την αποτελεσματικότερη στήριξη των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων σε περίπτωση εξωτερικής απειλής, αφετέρου αποτελούσε μέρος του ευρύτερου σχεδίου ανάπτυξης αμερικανικών δυνάμεων σε περιφερειακά υποσυστήματα στα πλαίσια υλοποίησης του Δόγματος της Ανάσχεσης. Η πρώτη διμερή συμφωνία για την εγκατάσταση αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα υπεγράφη στις 12 Οκτωβρίου 1953 μετά από πρόταση του Έλληνα πρωθυπουργού Αλέξανδρου Παπάγου. Το γεγονός αυτό θα σημάνει την περαιτέρω όξυνση των σχέσεων με τις

¹¹ Το NATO ιδρύθηκε το 1949 με σκοπό να προστατέψει τα μέλη του από τη σοβιετική απειλή.

¹² Οι λόγοι αυτοί είχαν να κάνουν με την παράταση του πολέμου στην Κορέα, ο φόβος της σοβιετικής απειλής και ο επανεξοπλισμός των δορυφόρων της, το συγκρουσιακό κλίμα στη Μέση Ανατολή και η ένταξη της Ελλάδας στο γενικότερο αμυντικό σχεδιασμό των ΗΠΑ για την Ευρώπη που απαιτούσε τη στενότερη συνεργασία με την Τουρκία. Βλ. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (2014), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, ό.π., σ. 234.

χώρες του σοβιετικού μπλοκ και θα προκαλέσει τις αντιδράσεις του Κρεμλίνου. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 235-236)

Είναι γεγονός πως οι πρώτες μετεμφυλιακές κυβερνήσεις αντιμετώπιζαν ουσιαστικές δυσκολίες σε ό,τι αφορά την προάσπιση του εθνικού συμφέροντος της επιβίωσης απότοκο της χρόνιας πολιτικής αστάθειας, της κρατικής απίσχνανσης και των σημαντικών διμερών προβλημάτων που υπήρχαν στις σχέσεις με τις όμορες χώρες. Η φθορά των παραδοσιακών πολιτικών σχηματισμών θα οδηγήσει στη συγκρότηση νέων. Στο πλαίσιο αυτό ο Στρατάρχης Αλέξανδρος Παπάγος θα ιδρύσει τον Ελληνικό Συναγερμό που αποτελούσε μετεξέλιξη της παραδοσιακής δεξιάς πολιτικής παράταξης και θα κερδίσει τις εκλογές της 16ης Νοεμβρίου 1952.

Οι στόχοι της εξωτερικής του πολιτικής θα μπορούσαν να συνοψισθούν στην ενεργό συμμετοχή στα όργανα του ΝΑΤΟ, στη σύσφιξη των σχέσεων με τις ΗΠΑ και στην αναζήτηση συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης της βουλγαρικής απειλής. Τα ανωτέρω απαιτούσαν πολιτικές που διασφάλιζαν το κρίσιμο συμφέρον της επιβίωσης, την οικονομική και δομική ανασυγκρότηση του κράτους και την διατήρηση της εσωτερικής ασφάλειας έναντι απειλών προερχόμενων από πυρήνες αντιφρονούντων.

Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις με τους βόρειους γείτονες, Βουλγαρία και Γιουγκοσλαβία θα εξακολουθήσουν να εγείρουν εδαφικές διεκδικήσεις για την ίδρυση μακεδονικού κράτους με την προσάρτηση ελληνικών εδαφών, ενώ με την Αλβανία το ανοικτό ζήτημα της Βορείου Ηπείρου θα διατηρήσει το καθεστώς της εμπόλεμης κατάστασης μεταξύ των δύο χωρών. Στα Βαλκάνια πλέον ο προαιώνιος σλαβικός κίνδυνος ταυτιζόταν με τον ιδεολογικό εχθρό. (Βαλντέν 1991, 121) Στα πλαίσια αντιμετώπισης των εξωτερικών απειλών και πέρα από τη συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς, η Ελλάδα θα επιδιώξει με την παρότρυνση των ΗΠΑ, την επαναδραστηριοποίηση του ελληνοτουρκικού άξονα . (Τσιριγώτης 2013, 493) Επιπλέον με τη συμμετοχή της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Γιουγκοσλαβίας θα δημιουργηθεί στις 28 Φεβρουαρίου 1953, ένα νέο Βαλκανικό Σύμφωνο μη επίθεσης και φιλίας. Το τριμερές σύμφωνο θα ενισχυθεί ακόμη περισσότερο όταν στο Μπλεντ της Γιουγκοσλαβίας, στις 9 Αυγούστου 1953, υπογραφεί συνθήκης συμμαχίας, πολιτικής συνεργασίας και αμοιβαίας βοήθειας. (Χατζηβασιλείου 2007, 103-114)

Το τριμερές Βαλκανικό Σύμφωνο θα υποχρεώσει τη Βουλγαρία να επιδείξει διάθεση ομαλοποίησης των διμερών της σχέσεων. Μετά την επίδειξη της βουλγαρικής διαλλακτικότητας η ελληνική πλευρά θα θέσει ως προτεραιότητα την εξομάλυνση των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων και το Δεκέμβριο του 1953 θα υπογραφούν δύο συμφωνίες, μία για την ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων και μία για την ακριβή οριοθέτηση της συνοριογραμμής. Η μεταστροφή όμως της εξωτερικής πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης στα Βαλκάνια, που στόχευε στην αποκατάσταση των σχέσεων με Τουρκία και Γιουγκοσλαβία θα εξαλείψει εμμέσως το λόγο ύπαρξης του συμφώνου και θα περιπέσει σε αχρηστία επιβεβαιώνοντας ένα βασικό αξίωμα του κλασικού ρεαλισμού ότι, δηλαδή, οι συμμαχικοί δεσμοί είναι περιστασιακοί και υπάρχουν για όσο καιρό εξυπηρετούν κοινά συμφέροντα.

Η ΑΝΑΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Τη στάση που κράτησε ο Βενιζέλος απέναντι στα αλυτρωτικά αιτήματα των Ελλήνων της Κύπρου θα διατηρήσουν και οι πρώτες μεταπολεμικές κυβερνήσεις απότοκο της εξαρτησιακής λογικής από τον αγγλικό παράγοντα, αλλά και της απίσχνανσης της θέσης της χώρας που δεν επέτρεπε την προβολή εθνικών αιτημάτων αντίθετων προς τα βρετανικά συμφέροντα. Ο Γεώργιος Παπανδρέου θα αναφέρει χαρακτηριστικά πως η Ελλάδα αναπνέει με δύο πνεύμονες τον αγγλικό και τον αμερικάνικο και κατά συνέπεια δεν μπορεί λόγω του κυπριακού να διακινδυνεύσει μία ασφυξία. (Βαληνάκης 1989, 61)

Με την ανάμειξη του Μακαρίου αρχικά ως Επισκόπου Κυτίου (1948) και στη συνέχεια ως Αρχιεπισκόπου, ο ενωτικός αγώνας των Κυπρίων απέκτησε μεγαλύτερη δυναμική. Ο ίδιος πίστευε πως μέσα από τους αγώνες θα καμφθεί τόσο η στάση του Λονδίνου, όσο και των Αθηνών. (Βλάχος 1980, 22-24) Στα πλαίσια αυτά διοργανώθηκε τον Ιανουάριο του 1950 δημοψήφισμα που το ποσοστό των ενωτικών ανήλθε στο 92%. Η αρχική αρνητική στάση των ελληνικών κυβερνήσεων αρχίζει να κάμπτεται. Ο Αλέξανδρος Παπάγος θα επιδιώξει να θέσει το ζήτημα σε επίπεδο διμερών συνομιλιών μεταξύ Ελλάδας – Αγγλίας για να λάβει όμως την κατηγορηματική απάντηση του Λονδίνου πως τέτοιο ζήτημα στις διμερείς θέσεις δεν υφίσταται. (Ιεροδιάκονος 1975, 45)

Η ελληνική πλευρά θα αποφασίσει την προσφυγή στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών ζητώντας την εφαρμογή της αυτοδιάθεσης των λαών στον πληθυσμό της Κύπρου. Όμως η προβολή του αιτήματος ταυτίστηκε με την έννοια της Ένωσης γεγονός που προκάλεσε διεθνώς την εντύπωση ότι η Αθήνα επιδιώκει την προσάρτηση ξένου εδάφους. Με νωπές ακόμα τις μνήμες από τα δεινά που αναθεωρητικές δυνάμεις προκάλεσαν επιδιώκοντας την αλλαγή συνόρων, το αίτημα δεν είχε καμία τύχη. Παρά το ατυχές αποτέλεσμα η απόφαση για συνέχιση των προσπαθειών είχε πλέον ληφθεί παρά τις σφοδρές αντιδράσεις Αγγλίας και Τουρκίας και την αρνητική στάση των ΗΠΑ. (Βαληνάκης 1989, 63)

Οι λανθασμένοι χειρισμοί στην προώθηση των ελληνικών θέσεων επί του θέματος θα οδηγήσουν σε αρνητικά αποτελέσματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η λανθασμένη ελληνική συμμετοχή στη διάσκεψη του Λονδίνου στις 29 Αυγούστου του 1955 που ως αντικείμενο είχε την αντιμετώπιση στρατηγικών ζητημάτων στην Ανατολική Μεσόγειο με συνέπεια το Κυπριακό να μεταλλαχθεί από ένα διεθνές ζήτημα που είχε να κάνει με την αυτοδιάθεση ενός λαού σε διμερή διαφορά Αθήνας – Άγκυρας με τη Βρετανία σε ρόλο επιδιαιτητή. Ακόμα χειρότερα στην Τουρκία αναγνωρίσθηκαν, ανεπιστρεπτί, ρόλος και δικαιώματα παρέμβασης στην τελική ρύθμιση του Κυπριακού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ^ο 5

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΟ 1955 ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΟΥ 1967

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ 1955-1963

Μετά το θάνατο του Αλέξανδρου Παπάγου ο Βασιλιάς Παύλος θα αναθέσει το σχηματισμό Κυβέρνησης στον Υπουργό Δημοσίων Έργων Κωνσταντίνο Καραμανλή. Ο τελευταίος θα σχηματίσει προσωρινή κυβέρνηση στις 10 Οκτωβρίου 1955. Στις 4 Ιανουαρίου 1956 θα ιδρύσει την Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση στην οποία θα προσχωρήσουν οι βουλευτές της Ένωσης Κέντρου και των Φιλελεύθερων. Θα προκηρύξει εκλογές τις οποίες και θα κερδίσει στις 19 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1952-1975 1994, 67-72)

Άξονες της εξωτερικής, αλλά και της εσωτερικής του πολιτικής θα αποτελέσουν από τη μία η διαχείριση του Κυπριακού Ζητήματος, από την άλλη ο εκσυγχρονισμός του κρατικού μηχανισμού και της ελληνικής οικονομίας που θα ισχυροποιούσαν τη χώρα και θα επέτρεπαν τη απρόσκοπτη συμμετοχή της στους νέους δυτικούς θεσμούς. (Τσιριγώτης 2013, 495-496) Στο πλαίσιο αυτό θα επιδιώξει την εμβάθυνση των συμμαχικών σχέσεων με το ΝΑΤΟ τόσο σε στρατιωτικό, όσο και σε πολιτικοοικονομικό επίπεδο, επιδίωξη όμως που μόνο μερικώς θα ικανοποιηθεί. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής σε πολύ σημαντικό βαθμό θα ακολουθήσει την προσεκτική εξωστρεφή πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου και θα επιδιώξει τη βελτίωση των διμερών σχέσεων κυρίως σε ζητήματα χαμηλής πολιτικής, μέσω της σύναψης εμπορικών και οικονομικών συμφωνιών με τις χώρες του «ανατολικού» μπλοκ και του αραβικού κόσμου, ενώ κορυφαία στιγμή στην εξωτερική πολιτική του θα αποτελέσει σύνδεση της χώρας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα τον Νοέμβριο του 1962.

Πιο συγκεκριμένα και σε ό,τι αφορά τις σχέσεις με τη Ρωσία, αλλά και τις βαλκανικές χώρες που συμμετείχαν στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας θα ακολουθήσει πολιτική προσέγγισης, παρόλο που οι εντάσεις και τα φραστικά επεισόδια δε θα αποφευχθούν ως απόρροια των ιδεολογικών ασυμβατοτήτων. Στα ζητήματα που απασχολούσαν το διεθνές περιβάλλον, θα επιδιώξει μέσω κυρίως της συμμετοχής

στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών την προβολή των διακριτών ελληνικών απόψεων χωρίς όμως να ξεφεύγει από τις αρχές της Δυτικής Συμμαχίας.¹ Ενδεικτικά, στο θέμα της αποαποικιοποίησης και της αυτοδιάθεσης των λαών και στη διαχείριση κρίσεων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, θα υποστηρίξει θέσεις και προτάσεις που εξέφραζαν τα ελληνικά συμφέροντα και έρχονταν σε αντίθεση με αντίστοιχα ισχυρότερων κρατών όπως της Γαλλίας και της Αγγλίας. (Σβολόπουλος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981* 2014, 239)

Η ΑΣΣΥΜΕΤΡΗ ΑΛΛΗΛΕΞΑΡΤΗΣΗ ΕΛΛΑΔΑΣ- ΗΠΑ

Έχει ήδη αναφερθεί και σε προηγούμενα κεφάλαια πως η λογική της εξάρτησης ως παράγοντας διαμόρφωσης των σχέσεων με την εκάστοτε προστάτιδα δύναμη υπήρξε διαχρονική επιλογή άσκησης εξωτερικής πολιτικής από τις ελληνικές κυβερνήσεις. Οι λόγοι ουσιαστικά είναι δύο. Πρώτον η απίσχναση του ελληνικού κράτους τόσο σε οικονομικό, όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο που διαχρονικά επηρέαζε αρνητικά το ρόλο και το κύρος της χώρας στο διεθνές γίγνεσθαι και ειδικότερα στο υποσύστημα των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου, γεγονός που δεν επέτρεπε την άσκηση αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής προώθησης των ελληνικών συμφερόντων. Δεύτερον οι διεθνείς πάτρωνες προσέφεραν τους συντελεστές εκείνους που επέτρεπαν τη διατήρηση της εξουσίας από την καθεστηκυία πολιτική τάξη.

Μπορεί η Κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή να προώθησε τη σύσφιξη των διμερών σχέσεων σε ζητήματα χαμηλής κυρίως πολιτικής με τρίτες χώρες και κυρίως με τα κράτη του σοβιετικού μπλοκ, όμως η επιλογή αυτή σε κανένα σημείο δεν θα αμφισβητήσει και δεν θα επηρεάσει τις σχέσεις πίστης και νομιμοφροσύνης με το ΝΑΤΟ. (Γούντχαουζ 1982, 105) Παρόλα αυτά με την παραλαβή των ηνίων της διακυβέρνησης θα προβεί σε συγκεκριμένες ενέργειες που σκοπό είχαν την αποκλιμάκωση της κοινωνικής δυσφορίας και της πολιτικής έντασης. Άμεσα επέστρεψε το εκστρατευτικό σώμα Κορέας και ζήτησε την τροποποίηση της ελληνοαμερικανικής συμφωνίας περί ετεροδικίας των αμερικανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα. Επιπλέον το 1958 δεν επέτρεψε τη

¹ Χαρακτηριστικά, ο Έλληνας Υπουργός των Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ θα δηλώσει από την Ουάσιγκτον το Μάιο του 1957: «Θα συνεχίσουμε την ίδια πολιτική – εν πνεύματι καλού συμμάχου του ΝΑΤΟ, αλλά ουχί και εν πνεύματι εξαφανίσεως της προσωπικότητός μας». Παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (2014), «*Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*», ό.π., σ. 240.

χρήση στρατιωτικών εγκαταστάσεων για τη μεταφορά στρατευμάτων κατά τη διάρκεια της κρίσης στο Λίβανο, ενώ δε θα διστάσει να τονίσει την ανάγκη αποκατάστασης των σχέσεων με τις χώρες του ανατολικού μπλοκ και τη λήψη μέτρων προκειμένου να αποκλιμακωθεί η εσωτερική κοινωνικοπολιτική πόλωση. (Τσιριγώτης 2013, 506)

Οι Αμερικανοί αναγνώριζαν το γεγονός πως λόγοι πολιτικής διαχείρισης των εξελίξεων και της ρευστής κατάστασης στην Ελλάδα, επέβαλαν στον Κωνσταντίνο Καραμανλή να δώσει προτεραιότητα στην εσωτερική πολιτική και την υιοθέτηση στρατηγικών που αποκλιμάκωναν την ένταση. Η αμερικανική πρεσβεία σε αναφορά της το Νοέμβριο του 1957 θα τονίσει το γεγονός της απόκλισης από την γραμμή πλήρους ταύτισης με τον αμερικανικό παράγοντα που ακολουθούσαν οι προηγούμενες κυβερνήσεις. (Στεφανίδης 2002, 308-309) Σε γενικές γραμμές όμως η ελληνική πλευρά, το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και σε κρίσιμα ζητήματα θα συνεργαστεί προσφέροντας τις υπηρεσίες της στα αμερικανικά κελεύσματα. (Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα 1992-1999, 417) Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως η πρεσβεία των ΗΠΑ στις αρχές Μαρτίου 1958 θα υποβάλλει έκθεση στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ στη οποία θα αναφέρει πως ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η κυβέρνησή του παρέχουν την καλύτερη εγγύηση για την προώθηση των αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή, από οποιαδήποτε άλλη επιλογή (Στεφανίδης 2002, 314).

Η προσέγγιση με τις χώρες του «Σιδηρού Παράπετασματος» εξέφραζε μία εξωστρέφεια στην άσκηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και μία προσπάθεια μερικής απεξάρτησης από την απόλυτη επιρροή των ΗΠΑ, όμως δεν θα μπορούσε να εκληφθεί ως μία αξιόπιστη εναλλακτική στρατηγική λόγω του μεγάλου χάσματος σε όλους του τομείς που τις χώριζε από την Ελλάδα. Για τον Έλληνα Πρωθυπουργό η επιλογή της Δύσης αποτελούσε μονόδρομο. Η οικονομική, στρατιωτική και πολιτική στήριξη των ΗΠΑ δεν μπορούσε να εξισορροπηθεί από τον ελληνική παράγοντα. Η Ελλάδα αποτελούσε τον πρόθυμο εταίρο που δεν είχε τη δυνατότητα να επηρεάσει τη λήψη αποφάσεων. Ο ίδιος ο Πρωθυπουργός κατά την επίσκεψη του Προέδρου Αϊζενχάουερ στην Ελλάδα θα τονίσει την ανάγκη πολιτικής, ηθικής και οικονομικής υποστηρίξεως καθόσον αυτό αποτελεί μία ρεαλιστική αντιμετώπιση ενός κράτους που άνηκε ιδεολογικώς στη

Δύση, αλλά που γεωγραφικά και φυλετικά ήταν απομονωμένο. (Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα 1992-1999, 122)

Η ΣΤΑΔΙΑΚΗ ΕΠΙΔΕΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Πριν την ανάληψη των καθηκόντων της πρώτης караμανλικής κυβέρνησης τον Οκτώβριο του 1955 είχαν προηγηθεί τα Σεπτεμβριανά² στην Κωνσταντινούπολη που επιβάρυναν ακόμα περισσότερο τις, ήδη, λόγω του κυπριακού ζητήματος, τεταμένες ελληνοτουρκικές σχέσεις. Η Τουρκία, με την προτροπή του Λονδίνου,³ θα χρησιμοποιήσει την Ελληνική Μειονότητα της Κωνσταντινούπολης ως μοχλό πίεσης προς την Ελλάδα προκειμένου να αποδεχθεί τις τουρκικές επιδιώξεις στην Κύπρο. Η Κύπρος ίσως υπήρξε όμως μόνο η αφορμή. Απόδειξη αποτελεί το γεγονός πως στα θύματα των επεισοδίων συμπεριλαμβάνονταν κι άλλες μειονότητες. Το πογκρόμ της Κωνσταντινούπολης αλλά και της Σμύρνης θα αποτελέσει ένα ακόμα στάδιο της εθνοκάθαρσης που συστηματικά εφάρμοζε η Τουρκία από το 1915. Ήταν εξάλλου η περίοδος της οικοδόμησης του τουρκικού έθνους.

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής θα επιδιώξει την αποκλιμάκωση της έντασης στις σχέσεις των δύο κρατών κάτι που τυπικά και εν μέρει τουλάχιστον, θα συμβεί με την τελετή απόδοσης τιμών που η τουρκική κυβέρνηση διοργάνωσε στο Νατοϊκό Στρατηγείο της Σμύρνης στις 24 Οκτωβρίου 1955. Στη συνέχεια ο Έλληνας Πρωθυπουργός θα επισημάνει με επιστολή που απέστειλε στον Τούρκο ομόλογό του Αντνάν Μεντερές πως αναγκαία συνθήκη για την αποκατάσταση των διμερών σχέσεων αποτελεί η καταβολή αποζημιώσεων στους Έλληνες που επλήγησαν από τις διώξεις. (Βρυώνης 2007, 420) Οι προθέσεις των δύο πλευρών για τη βελτίωση των σχέσεων θα εκφραστούν μέσω της επίσημης επίσκεψης του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Άγκυρα στις 7 Μαΐου 1959. Το Κυπριακό που

² Οι διώξεις εναντίον Ελλήνων και άλλων μη μουσουλμανικών πληθυσμών σε Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη καθώς και η καταστροφή των περιουσιακών τους στοιχείων με αφορμή την έκρηξη βόμβας στις 6 Σεπτεμβρίου 1955, στην πρώην κατοικία του Μουσταφά Κεμάλ στη Θεσσαλονίκη, που λειτουργούσε ως τουρκικό προξενείο.

³ «Ένα έτος πριν από τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου, φθάνει στο υπουργείο Εξωτερικών της Αγγλίας από το αγγλικό προξενείο της Αθήνας τηλεγράφημα, το οποίο αναφέρει: “Οι σχέσεις Τουρκίας και Ελλάδας είναι άριστες. Εάν όμως γίνει κάτι στην οικία του Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη, θαυμάσια μπορεί να γίνουν όλα άνω κάτω”». Παρατίθεται στην έντυπη έκδοση της Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας (1^η Σεπτεμβρίου 2013). Αποτελεί τμήμα συνέντευξης που έδωσε η Τουρκάλα ιστορικός Ντιλέκ Γκουβέν στον Αρμένιο δημοσιογράφο Χραντ Ντινκ, λίγο πριν τη δολοφονία του.

αποτελούσε τροχοπέδη στην αποκλιμάκωση της έντασης είχε επιλυθεί με τη συνομολόγηση των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου τον Φεβρουάριο του 1959. Η επίσκεψη έδειχνε να επιτυγχάνει το σκοπό για τον οποίο έγινε. Όμως τα όποια θετικά αποτελέσματα θα αποδειχθούν προσωρινά. Ο Αντνάν Μεντερές θα ακολουθήσει εξαρχής, στο ζήτημα της προσέγγισης, παρελκυστική πολιτική λόγω των εσωτερικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε, ενώ το Μάιο του 1960 θα ανατραπεί πραξικοπηματικά και το νέο καθεστώς δε θα επιδείξει καλή διάθεση, κυρίως σε θέματα της Μειονότητας. Η κατάσταση θα επιδεινωθεί ακόμα περισσότερο με τη μοιραία πρωτοβουλία του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ το Δεκέμβριο του 1963 για αναθεώρηση του Κυπριακού Συντάγματος, όταν πλέον ο Κωνσταντίνος Καραμανλής δε ήταν Πρωθυπουργός.

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Λίγο πριν την άνοδο στην εξουσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή οι διαπραγματεύσεις για την επίλυση του Κυπριακού έδειχναν να οδηγούνται σε αποτυχία. Η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου (Αύγουστος 1955) είχε καταλήξει σε αδιέξοδο. Τα Σεπτεμβριανά λειτουργούσαν σαν μοχλός πίεσης προς την ελληνική πλευρά ενώ οι ΗΠΑ τηρούσαν πολιτική ίσων αποστάσεων.⁴ Ουσιαστικά στην Ελλάδα υπήρχε έλλειμμα εξουσίας καθώς ο Έλληνας Πρωθυπουργός νοσούσε βαριά. Επιπλέον τον ίδιο μήνα, οι Βρετανοί εμπόδισαν τη συζήτηση του ζητήματος κατά τη διάρκεια της 10ης Συνόδου του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

Δύο μέρες πριν τις εκλογές θα ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και του νέου Κυβερνήτη της Κύπρου Στρατάρχη σερ Τζον Χάρντινγκ. Μπορεί οι νέες προτάσεις των Άγγλων για αυτοκυβέρνηση να εγκατέλειπαν την άκαμπτη στάση των προηγούμενων μηνών, ουσιαστικά όμως προωθούσαν το σταδιακό διαμελισμό της Μεγαλονήσου νομιμοποιώντας τις τουρκικές διεκδικήσεις. Η Κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή θα στηρίξει το σχέδιο Χάρντινγκ εγκαταλείποντας τη συμπεφωνημένη, από τον Αύγουστο του 1954 θέση περί «τακτής και ευλόγου προθεσμίας». Χαρακτηριστικά ο Έλληνας

⁴ Ο Αμερικανός Υπουργός των Εξωτερικών Τζον Φόστερ Ντάλλες, θα αποστείλει δύο ταυτόσημες επιστολές στους Πρωθυπουργούς Ελλάδας και Τουρκίας και θα συστήσει αυτοσυγκράτηση και πνεύμα συμφιλίωσης. Παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (2014), «Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981», ό.π., σ. 272.

Υπουργός των Εξωτερικών Σπυρίδων Θεοτόκης εκφράζοντας το διαχρονικό αίσθημα υποτέλειας των ελλήνων πολιτικών θα προτρέψει για την απλή εξεύρεση της φόρμουλας υλοποίησης «και ό,τι άλλο θέλει ο κ. Μακμίλαν».⁵ Επιπρόσθετα θετική ήταν και η στάση των ΗΠΑ στις θέσεις της Μεγάλης Βρετανίας. Οι αντιδράσεις στο εσωτερικό αποτέλεσαν την αιτία ώστε η Ελληνική Κυβέρνηση να ακολουθήσει παρελκυστική τακτική (Τερλεξής 2004, 417), που σε συνδυασμό με την άκαμπτη στάση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου για αυτοδιάθεση, θα οδηγήσουν τις διαπραγματεύσεις σε αδιέξοδο και θα προκαλέσουν τη βιαία αντίδραση των Άγγλων.⁶ Ο Μακάριος θα εκτοπισθεί στις Σευχέλλες μαζί με στενούς του συνεργάτες και στο νησί θα επικρατήσει η βία και ένα στρατοκρατικό καθεστώς που θα οδηγήσει στην αγχόνη Κύπριους αγωνιστές. Πολύ αργότερα, το 1967, ο Υφυπουργός των Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας Άντονι Νάτινγκ, θα αποκαλύψει πως η σκληρή βρετανική πολιτική οφείλετο κυρίως στην ανθελληνική νοοτροπία του Άντονι Ήντεν. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1952-1975 1994, 75)

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής σε μία προσπάθεια να αποκλιμακώσει την ένταση στο εσωτερικό θα αντικαταστήσει στο Υπουργείο των Εξωτερικών τον Σπυρίδων Θεοτόκη, που κατηγορήθηκε για επίδειξη ατολμίας, με τον Ευάγγελο Αβέρωφ. Η ελληνική πλευρά θα εστιάσει στη ενημέρωση της διεθνούς κοινής γνώμης με αποστολές προσωπικοτήτων σε όλον τον κόσμο και στην προσπάθεια να δημιουργήσει ένα ευνοϊκό, για τις ελληνικές θέσεις, κλίμα μεταξύ των κρατών μελών του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, κυρίως των χωρών του Τρίτου Κόσμου όπου κυριαρχούσαν αντιαποικιακά συναισθήματα. Όμως οι ελληνικές προσφυγές στο διεθνή οργανισμό το Φεβρουάριο του 1957, και το Δεκέμβριο του 1957 και 1958, θα αποφέρουν μόνο αόριστες αναφορές για τη συνέχιση των διαπραγματεύσεων με σκοπό την επιδίωξη ενός δίκαιου αποτελέσματος. Μοναδική θετική εξέλιξη αποτελεί η παρέμβαση των ΗΠΑ για την απελευθέρωση του Μακαρίου. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 274)

⁵ Παρατίθεται στο Σπυρίδων Μαρκεζίνης (1994), *Σύγχρονη πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1952-1975*, Αθήνα, Πάπυρος, σ. 74.

⁶ Ενδεικτική των αγγλικών προθέσεων για την Κύπρο αποτελεί η αποχαιρετιστήρια αποστροφή του Υπουργού Αποικιών Λένοξ Μπόουντ προς τον Μακάριο: «...τώρα ο Θεός ας σώσει το Λαό σας» Παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (2014), «*Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*», ό.π., σ. 272.

Υπό αυτές τις συνθήκες ο Αρχιεπίσκοπος θα επιδείξει συμβιβαστική θέληση και το Σεπτέμβριο του 1958 θα προτείνει τη λύση της ανεξαρτησίας χωρίς αυτή να συνδυάζεται ούτε με ένωση, αλλά ούτε και με διχοτόμηση. Επρόκειτο για έναν αναγκαίο συμβιβασμό προκειμένου να αποφευχθούν τα χειρότερα. Η πρόταση αυτή θα γίνει αποδεκτή από όλες τις πλευρές. Όμως οι όροι των συμφωνιών Ζυρίχης⁷ και Λονδίνου το Φεβρουάριο του 1959 που θα ακολουθήσουν δημιούργησαν ένα ασταθές κρατικό μόρφωμα και συνθήκες κυβερνητικής ρευστότητας στο εσωτερικό του, επομένως και στην επικείμενη αποδόμησή της. Θα επιδιώξουν την επίλυση του κυπριακού ζητήματος στην ουσία όμως θα δημιουργήσουν ένα νέο Κυπριακό. Επιπλέον, με τη συμφωνία αυτή ουσιαστικά η Τουρκία θα «πατήσει» στο νησί πολύ πριν απόβαση του 1974. Ο Μακάριος θα αρνηθεί να εφαρμόσει τα συμφωνηθέντα για τη δημιουργία ξεχωριστών δήμων στις πέντε μεγαλύτερες πόλεις της Κύπρου και οι Τουρκοκύπριοι θα αντιδράσουν παρεμποδίζοντας την ομαλή λειτουργία του κρατικού μηχανισμού μέσω του δικαιώματος της αρνησικυρίας. Η ένταση θα κορυφωθεί το 1962 όταν το Υπουργικό Συμβούλιο αποφάσιζε την οριστική ακύρωση της σχετικής διάταξης για τη δημιουργία χωριστών δήμων, ενώ η Κοινοτική Βουλή των Τουρκοκυπρίων ψήφιζε για τη σύστασή τους. (Σβολόπουλος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981* 2014, 277)

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής θα παραιτηθεί στις 11 Ιουνίου 1963 λόγω της επιμονής του βασιλικού ζεύγους να παραστεί στους γάμους της Πριγκίπισσας Αλεξάνδρας του Κεντ τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου, γεγονός στο οποίο ο Πρωθυπουργός ήταν αντίθετος. Το Δεκέμβριο θα εγκαταλείψει αιφνιδιαστικά την πολιτική, αλλά και την ίδια την Ελλάδα εκφράζοντας την αντίθεσή του στις πολιτικές εξελίξεις. Θα ακολουθήσουν τέσσερις βραχύβιες Κυβερνήσεις αυτές των Παναγιώτη Πιπινέλη, Στυλιανού Μαυρομιχάλη, Γεωργίου Παπανδρέου και Ιωάννη

⁷ Η συμφωνία προέβλεπε τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους με Ελληνοκύπριο Πρόεδρο και Τουρκοκύπριο Αντιπρόεδρο εκλεγμένους από τις κοινότητές τους για πέντε έτη. Διέθεταν και οι δύο το δικαίωμα της αρνησικυρίας σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και εσωτερικής ασφάλειας. Προβλεπόταν επίσης η σύναψη Συνθήκης Εγγυήσεως σύμφωνα με την οποία Μεγάλη Βρετανία, Ελλάδα και Τουρκία αποτελούσαν εγγυήτριες δυνάμεις της ανεξαρτησίας, της εδαφικής ακεραιότητας, της ασφάλειας και της τήρησης του συνταγματικού πολιτεύματος της Κύπρου. Παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (2014), *«Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981»*, ό.π., σ. 272.

Παρασκευόπουλου. Στις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1964 θα επικρατήσει η «Ένωση Κέντρου» του Γεωργίου Παπανδρέου με απόλυτη πλειοψηφία. Η «Ένωση Κέντρου» όμως δεν αποτελούσε ενιαίο κόμμα, και οι περισσότεροι εκ των πολιτικών αρχηγών που συμμετείχαν στο συνασπισμό της δε διατηρούσαν καλές σχέσεις μεταξύ τους. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1952-1975 1994, 109-113) Το γεγονός αυτό θα αποτελέσει τον καταλύτη αρνητικών εξελίξεων τόσο για την Κυβέρνηση Παπανδρέου, όσο κυρίως για την Ελλάδα.

Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του ο Γεώργιος Παπανδρέου θα αναζητήσει την άμβλυση της ασύμμετρης αλληλεξάρτησης ΗΠΑ – Ελλάδα. Θα επιδιώξει να αποστασιοποιηθεί από την πολιτική υποτέλειας που ακολούθησαν απέναντι στο στις ΗΠΑ, αλλά και το ΝΑΤΟ προηγούμενες κυβερνήσεις επιζητώντας τη διαμόρφωση διμερών σχέσεων στη βάση αμοιβαίων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Η ουσία όμως της συμμετοχής της Ελλάδας στους δυτικούς θεσμούς ουδέποτε θα αμφισβητηθεί. Χαρακτηριστικά τον Οκτώβριο του 1963 θα δηλώσει:

«Η Ένωση Κέντρου έχει επανειλημμένως διακηρύξει την εξωτερική της πολιτική. Ανήκωμεν εις τον ελεύθερον κόσμον, αλλά διεκδικούμε ηθικώς ομότιμον συμμετοχήν. Όπως εκπληρούμε τις υποχρεώσεις μας, θα διεκδικούμε και τα δικάια μας. Δεν είμεθα υποτελείς. Είμαστε σύμμαχοι...»⁸

Ο Γεώργιος Παπανδρέου θα διατηρήσει την εξωστρέφεια που χαρακτήριζε την εξωτερική πολιτική του Κωνσταντίνου Καραμανλή στη προσέγγιση των διμερών σχέσεων με τις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ. Όμως η ματαίωση της επίσκεψης του Έλληνα Πρωθυπουργού στη Μόσχα λόγω των αμερικανικών αντιδράσεων θα καταδείξει τα ρεαλιστικά όρια της ανεξάρτητης εξωτερικής που ήθελε να εφαρμόσει. Στα εθνικά θέματα, κρίσιμα ζητήματα για τον ίδιο θα αποτελέσουν «...η απελευθέρωση του Ελληνισμού της Κύπρου και η προστασία του ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης» (Τσιριγώτης 2013, 526) Συγκεκριμένα για το κυπριακό θεωρούσε τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου καταστροφικές για τα

⁸ Παρατίθεται στο Διονύσιος Τσιριγώτης (2013), *Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, ό.π., σ. 524-525

εθνικά συμφέροντα αλλά στη βάση της αρχής ότι οι συμφωνίες πρέπει να τηρούνται, προσέβλεπε στην προσεκτική τους διαχείριση.

Είναι γεγονός πως οι μονομερείς αποφάσεις του Μακαρίου και η προσέγγιση με τη Μόσχα που ουσιαστικά δεν προσέφερε επαρκείς συντελεστές εξωτερικής εξισορρόπησης θα διευρύνουν το χάσμα μεταξύ Αθήνας – Λευκωσίας. Ακόμα και η μυστική αποστολή της Ελληνικής Μεραρχίας αποτελούμενη από 8000 άνδρες τον Αύγουστο του 1964, στα πλαίσια προστασίας της Κύπρου, θα οξύνει παρά θα αμβλύνει την αντιπαράθεση. Το ελληνικό στοιχείο στην Κύπρο θα διχαστεί σε «ενωτικούς», περιχαρακωμένους γύρω από την παρουσία της Μεραρχίας στο νησί και σε «ανθενωτικούς», όπως χαρακτήριζαν τους φανατικούς οπαδούς του Μακαρίου. Η αποστολή του Διγενή Γρίβα τον Ιούλιο του 1964 και η ανάληψη από τον ίδιο της διοίκησης των κυπριακών ενόπλων δυνάμεων θα επιτείνει τη διάσταση. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 280-281)

Παρόλα αυτά, η αναγνώριση του ΟΗΕ ως αποκλειστικό αρμόδιο διεθνή οργανισμό για την διευθέτηση του Κυπριακού σε αντίθεση με την αμερικανική βούληση που υποστήριζε τη δικαιοδοσία του ΝΑΤΟ δύναται να θεωρηθεί ως διπλωματική επιτυχία. (Τσιριγώτης 2013, 527) Κριτική όμως επιδέχεται η απόφαση του Γεωργίου Παπανδρέου μετά και την αρνητική στάση του Μακάριου, να απορρίψει το Σχέδιο Άτσεσον για το Κυπριακό.⁹ Για πολλούς το συγκεκριμένο σχέδιο αποτέλεσε την τελευταία χαμένη ευκαιρία για την επίλυση του προβλήματος, (Παπακωνσταντίνου 1997, 210) ενώ και η στάση των ΗΠΑ μετά την απόρριψη θα είναι από αδιάφορη, έως αρνητική για τα ελληνικά αιτήματα στο ζήτημα. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1952-1975 1994, 116) Μέχρι το απριλιανό πραξικόπημα το σύνολο των διαπραγματεύσεων θα καταλήξουν σε αδιέξοδο.

Η Κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου θα επιδιώξει τη βελτίωση των σχέσεων με την Τουρκία που την περίοδο 1964 - 1965 διήλθαν περίοδο μεγάλης

⁹ Ο πρώην Υπουργός των Εξωτερικών των ΗΠΑ Ντην Άτσεσον με εντολή του Προέδρου Λίντον Τζόνσον θα υποβάλει δύο διαδοχικά σχέδια. Το δεύτερο πιο κοντά στις ελληνικές θέσεις προέβλεπε την παραχώρηση της Καρπασίας ως στρατιωτική βάση στην Τουρκία με ενοίκιο για πενήντα χρόνια και τη διοίκηση από τουρκοκύπριους δύο επαρχιών όπου κυριαρχούσε το τουρκοκυπριακό στοιχείο..

έντασης λόγω της τουρκικής επιθετικής συμπεριφοράς απέναντι στις εξελίξεις στη Μεγαλόνησο.¹⁰ Για τον Έλληνα Πρωθυπουργό η προάσπιση της ελληνοτουρκικής φιλίας ήταν προς το συμφέρον και των δύο χωρών, όμως πλέον οι διαφορές δεν εστιάζονταν μόνο στο Κυπριακό. Οι Τούρκοι στα πλαίσια της εθνοκάθαρσης που με συνέπεια ακλουθούσαν από τις αρχές του αιώνα, θα εφαρμόσουν διαχρονικά πολιτικές διώξεων και εκτοπισμού εις βάρος των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου.

Η ελληνική πλευρά χωρίς τους απαραίτητους συντελεστές ισχύος που θα τις επέτρεπαν τη σθεναρότερη προστασία των εξωελλαδικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας θα περιοριστεί στην καταγγελία σε διεθνείς οργανισμούς των τουρκικών πρακτικών χωρίς όμως πρακτικό αντίκρισμα. Η αντίδραση θα είναι πιο δυναμική στην πρόθεση των Τούρκων να αυξήσουν τα χωρικά τους ύδατα από 6 ν.μ. σε 12 ν.μ. και να δημιουργήσουν ζώνης 6 ν.μ., δηλώνοντας πως η ελληνική πλευρά θα χρησιμοποιήσει κάθε μέσο για την προστασία των ζωτικών ελληνικών συμφερόντων στο Αιγαίο.

Συνεπακόλουθα η ελληνική κυβέρνηση θα αναζητήσει συντελεστές εξωτερικής εξισορρόπησης των τουρκικών προκλήσεων στη σύσφιξη των σχέσεων με τις όμορες βαλκανικές χώρες. Στο πλαίσιο αυτό, το καλοκαίρι του 1964 θα αποκατασταθούν σε σημαντικό βαθμό οι διμερείς ελληνοβουλγαρικές σχέσεις με την υπογραφή 11 επιμέρους συμφωνιών που διευθετούσαν ανοικτά ζητήματα όπως αυτά των βουλγαρικών επανορθώσεων, της διαχείρισης των υδάτων, των μεταφορών και των τελωνειακών διευκολύνσεων. (Τούντα-Φρεγάδη 2009, 201-213) Αντίστοιχα, και στη βάση του ήδη καλού κλίματος που προϋπήρχε θα αναπτυχθούν ακόμα περισσότερο οι σχέσεις με τη Γιουγκοσλαβία με την υπογραφή δύο συμφωνιών, μία για την εκατέρωθεν ανταλλαγή κτημάτων στη συνοριακή ζώνη και μία για εκ νέου ενεργοποίηση της μεθοριακής επικοινωνίας. Στα πλαίσια, όμως, της επιδιωκόμενης γιουγκοσλαβικής υποστήριξης των

¹⁰ Η τουρκοκυπριακή κοινότητα που από το 1963 είχε αποσυρθεί από τις δομές της Κυπριακής Δημοκρατίας είχε δημιουργήσει θύλακες σε όλο το νησί. Η προσπάθεια τους να επεκτείνουν το θύλακα Μανσούρας – Κοκκίνων στα βόρεια του νησιού προκειμένου να δημιουργήσουν χώρο υποστήριξης αποβατικών ενεργειών, προκάλεσε την αντίδραση της Εθνοφρουράς η οποία επιχείρησε τη διάλυση του θύλακα. Προς υποστήριξη των τουρκοκυπρίων, τον Αύγουστο του 1964 τουρκικά αεροσκάφη θα βομβαρδίσουν κατοικημένες περιοχές στην Τηλλυρία. Η επιθετική αυτή ενέργεια των Τούρκων αποτέλεσε το πρώτο μήνυμα για την τουρκική εισβολή.

ελληνικών θέσεων στο Κυπριακό, η Ελλάδα θα θέσει σε δεύτερη μοίρα και θα διατηρήσει ανεκτική στάση απέναντι σε κάθε είδους δραστηριότητα των Σλαβομακεδόνων που μετέβαιναν στην ελληνική Μακεδονία με βάση τη συμφωνία για τη μεθοριακή επικοινωνία. (Σφέτας, Σερβία και Γιουγκοσλαβία - Ελλάδα 2012, 166) Αντίθετα στις σχέσεις με την Αλβανία θα διατηρηθεί το αρνητικό κλίμα χαρακτηριστικό του οποίου ήταν η διατήρηση της εμπόλεμης κατάστασης και η ένταση για την καταπάτηση των δικαιωμάτων των Βορειοηπειρωτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ° 6

Η ΕΠΤΑΕΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΙΣ ΗΠΑ

Η σύγκρουση του Γεωργίου Παπανδρέου με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο Β΄ θα οδηγήσει τον πρώτο σε παραίτηση στις 15 Ιουλίου 1965. Απότοκο της κρίσης αποτέλεσε η πολιτική και κοινωνική αστάθεια που επικράτησαν στη χώρα και που ενάμιση χρόνο μετά οδήγησαν στην εκδήλωση πραξικοπήματος. Στις 21 Απριλίου 1967 μία ομάδα συνταγματαρχών με επικεφαλής τον Γεώργιο Παπαδόπουλο θα ανατρέψουν την Κυβέρνηση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου και θα καταλύσουν το δημοκρατικό πολίτευμα, εξέλιξη που θα έχει αρνητικές συνέπειες στην εικόνα της Ελλάδας στο εξωτερικό. Η Ελλάδα θα απομονωθεί διπλωματικά, το κύρος της θα πληγεί και θα απολέσει μέσα πίεσης στο διεθνές περιβάλλον που ενίσχυαν την διαπραγματευτική της ικανότητα και τις προσέδιδαν συντελεστές εξισορρόπησης των αναφυόμενων απειλών. Μοναδικό έρεισμα για την δικτατορία αποτελούσε η ανοχή ή ακόμα και η στήριξη των ΗΠΑ που αντανάκλούσε την προσπάθεια διαφύλαξης των αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 297-298)

Αποτελεί πάντως γεγονός, πως μετά τις πρώτες αρνητικές αντιδράσεις, οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες με εξαίρεση τις σκανδιναβικές θα επιδείξουν ανοχή μέσω της υιοθέτησης της αρχής της μη ανάμειξης στις εσωτερικές ελληνικές υποθέσεις. Για τις χώρες μέλη του ΝΑΤΟ εξάλλου προτεραιότητα αποτελούσε η ισχύς της Συμμαχίας που δεν επέτρεπε την παρέμβαση σε «εσωτερικά» ζητήματα που επ' ουδενί δεν επηρέαζαν τη συνοχή της, ενώ για τα κράτη μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας η αντικομμουνιστική ρητορική του νέου καθεστώτος δεν θα επηρεάσει τη σύναψη διμερών σχέσεων μαζί του κυρίως σε εμπορικό επίπεδο. (Διαμαντόπουλος 2000, 285) Αν στην Ευρώπη υπήρξαν επί μέρους καταγγελτικές αντιδράσεις στην απέναντι πλευρά του Ατλαντικού οι «Απριλιανοί» βρήκαν αποκλειστικά «ευήκοα ώτα».

Η ελληνική γεωπολιτική αξία που της προσέδιδε η εγγύτητα στις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ, αποτελούσε σημαντικό έρεισμα για την προώθηση των

ζωτικών συμφερόντων των ΗΠΑ στη Λεκάνη του Λεβάντε και το βαλκανικό υποσύστημα. (Τσιριγώτης 2013, 541) Επιπλέον, μία σειρά από διεθνή γεγονότα που συνέβησαν στην περιοχή θα συντελέσουν προς αυτή την κατεύθυνση. Ο τρίτος αραβοϊσραηλινός πόλεμος (Ιούνιος 1967), η σοβιετική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία (Αύγουστος 1968), η ανάληψη της εξουσίας στη Λιβύη από τον Καντάφι και η απομάκρυνση των αμερικανικών βάσεων από τη χώρα, καθώς και οι έντονες αντιαμερικανικές εκδηλώσεις σε χώρες της Μεσογείου. Η ελληνική χερσόνησος αποκτούσε μεγαλύτερη αξία στην προσπάθεια παρεμπόδισης της σοβιετικής επεκτατικότητας και ιδιαίτερη βαρύτητα στην προάσπιση των ζωτικών αμερικανικών συμφερόντων στη Μέση Ανατολή. Στο πλαίσιο αυτό θα αναστείλει το εμπάργκο όπλων προς την Ελλάδα μόλις μερικούς μήνες την εφαρμογή του. Εξ αρχής, εξάλλου, είχαν φροντίσει να καταστήσουν σαφή την προσήλωσή τους στην πλήρη τήρηση της εφαρμογής των υποχρεώσεων που απέρρεαν από τη συμμετοχή της χώρας στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο, ενώ επέδειξαν απόλυτη προθυμία στην εξυπηρέτηση των αμερικανικών κελευσμάτων. (Τσιριγώτης 2013, 542-543)

Οι σχέσεις ασφαλώς και δεν ήταν πάντα αγαστές. Ιδίως σε περιόδους ύφεσης στις σχέσεις των δύο αντίπαλων συνασπισμών, οι αμερικανικές πιέσεις για επαναφορά του δημοκρατικού πολιτεύματος αποτελούσε δυσάρεστη εξέλιξη για το «απριλιανό» καθεστώς κάτι που χαρακτηριστικά αναφέρει ο αμερικανός πρέσβης στην Ελλάδα Χένρι Τάσκα σε σχετικό του τηλεγράφημα. Ουσιαστικά όμως στις περισσότερες των περιπτώσεων οι εν λόγω διενέξεις σχεδόν ποτέ δεν αποτελέσαν πραγματικές αιτίες κρίσεων στις σχέσεις των δύο χωρών και ουδέποτε κατέληξαν σε πραγματική κρίση. (Ριζάς 2002, 151-152)

Η δισυπόστατη διπλωματική προσέγγιση των Απριλιανών από τις ΗΠΑ αποκαλύπτεται μέσα από τη δήλωση του αμερικάνου Υφυπουργού των Εξωτερικών Ρότζερ Ντέιβις ενώπιον της Γερουσίας:

«Δε συμφωνούμε με το επικρατούν εις την Ελλάδα πολιτικό σύστημα και θεωρούμεν την επιστροφήν εις τον κοινοβουλευτισμόν ως ουσιώδη προϋπόθεσιν δια την μακροπρόθεσμον σταθερότητα και ευημερίαν της Ελλάδος. Συγχρόνως είμεθα υποχρεωμένοι να περιφρουρήσουμε τα σημαντικά στρατηγικά μας συμφέροντα εις την Ελλάδα, η οποία αποτελείν

αξιόλογον γεωγραφικόν σημείον εις την κρίσιμην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Η μεγαλύτερα φροντίς της πολιτικής των ΗΠΑ προς την Ελλάδα από της εποχής του πραξικοπήματος ήτο ακριβώς η προσπάθεια να ισοροπήση τα συχνά αντιμαχόμενα συμφέροντα ταύτα.»¹

Οι ΗΠΑ θα προσφέρουν πέρα από στρατιωτική και πολιτικοδιπλωματική στήριξη στο χουντικό καθεστώς μέσω μιας σειράς ανταλλαγής επισκέψεων και συναντήσεων εκπροσώπων των δύο χωρών σε ανώτατο επίπεδο. Οι δύο πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αφορούν στην ιδιαίτερη ακρόαση του Στυλιανού Παττακού από τον Πρόεδρο Ρίτσαρντ Νίξον στην Ουάσιγκτον το 1969 και την επίσημη επίσκεψη του, με ελληνική καταγωγή, Αντιπροέδρου των ΗΠΑ Σπύρο Άγκνιου το 1971 όταν χαρακτήρισε την Ελλάδα «απαραίτητον γραμμή αμύνης» στην οποία ορισμένες αμερικανικές βάσεις είχαν τεράστια στρατηγική σημασία για την ασφάλεια της Αμερικής. (Διαμαντόπουλος 2000, 284)

Οι ΗΠΑ, πράγματι, επένδυσαν αρκετά στην στρατιωτική τους παρουσία στην Ελλάδα κατά το διάστημα της επταετούς δικτατορίας στα πλαίσια της προάσπισης των ζωτικών αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή. Η αποχώρηση των Άγγλων από τη Μάλτα κατέστησε την παρουσία του Αμερικανικού Πολεμικού Ναυτικού στη Μεσόγειο επιτακτική ανάγκη. Οι ΗΠΑ θα αιτήσουν σημαντικότερες λιμενικές διευκολύνσεις και στις 8 Ιανουαρίου 1973 θα υπογραφεί συμφωνία διάρκειας πέντε ετών που προέβλεπε τον ελλιμενισμό αντιτορπιλικών και ενός αεροπλανοφόρου του 6ου Στόλου, στην Ελευσίνα. (Τσιριγώτης 2013, 546) Με τις κινήσεις αυτές, γινόταν σαφές πως με την πάροδο του χρόνου η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ απέναντι στην Ελλάδα θα ασκούσαν κυρίως με σκοπό την ικανοποίηση στρατιωτικών κριτηρίων σε βάρος ηθικών και πολιτικών αντιλήψεων. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 299) Η ελληνική πλευρά προσπάθησε να ωφεληθεί από την παρουσία των πλοίων του Αμερικανικού Πολεμικού Ναυτικού στη χώρα προκειμένου να προάγει το διεθνή ρόλο της χώρας στην περιοχή, αλλά και να ασκήσει πίεση στις ΗΠΑ για μία σειρά από ζητήματα, χωρίς όμως πάντα τα επιθυμητά αποτελέσματα.

¹ Παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (2008), *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1945-1981*, Αθήνα, Εστία, σ. 170.

Στα πλαίσια αναζήτησης συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης το στρατιωτικό καθεστώς θα επιδιώξει την τακτοποίηση ανοικτών ζητημάτων και την ανάπτυξη στενών σχέσεων με τρίτες χώρες. (Τσιριγώτης 2013, 549) Ο ιδεολογική αντιπαράθεση και η αντικομμουνιστική ρητορική δε θα εμποδίσει την ανάπτυξη, ή ακόμη και σύσφιξη των διμερών σχέσεων με χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Στο πλαίσιο αυτό η Αθήνα θα υποστηρίξει την πρόταση των Σοβιετικών για σύγκληση ευρωπαϊκής διάσκεψης για την ασφάλεια, θα αποκαταστήσει διπλωματικές σχέσεις με τα Τίρανα το 1971, χωρίς ωστόσο να άρει την εμπόλεμη κατάσταση που ίσχυε από το 1940, θα αναγνωρίσει την Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας το 1972 και την Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας το 1973 και θα προσκαλέσει τους Υπουργούς Εξωτερικών Ρουμανίας και Βουλγαρίας στην Αθήνα το 1973. (Woodhouse, Η άνοδος και η πτώση των συνταγματαρχών 1980, 137, 169)

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ

Το Απριλιανό καθεστώς θα αντιμετωπίσει την πρώτη κρίση λίγο μετά την εγκαθίδρυσή του και η δοκιμασία θα έχει σχέση με το Κυπριακό. Οι Τούρκοι ήταν ιδιαίτερα ενοχλημένοι από την παρουσία της Ελληνικής Μεραρχίας «Γεννηματά» στο νησί. Οι διενέξεις είχαν κλιμακωθεί και οι Αμερικάνοι γνώριζαν ότι περίπτωση συμβιβασμού δεν υπήρχε. Η ελληνική κυβέρνηση δεν απέκλειε την προσφυγή στα όπλα. Στις 15 Νοεμβρίου 1967 θα λάβει χώρα στην περιοχή Κοφίνου ένοπλη σύγκρουση μεταξύ της Εθνικής Φρουράς και Τουρκοκυπρίων της περιοχής με αποτέλεσμα το θάνατο δεκάδων ανθρώπων. Η Τουρκία, εφαρμόζοντας εξαναγκαστική διπλωματία, θα απειλήσει με απόβαση στο νησί και πόλεμο με την Ελλάδα. Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος θα επικοινωνήσει με τον Άγγλο Πρέσβη στην Ελλάδα, Μάικλ Στιούαρτ και θα του ζητήσει να παρέμβει ώστε να αποκλιμακωθεί η κρίση διαβεβαιώνοντας για την άμεση αποχώρηση της Μεραρχίας από το νησί. Η Αγγλία παρενέβη και η τραγωδία απεφεύχθη την τελευταία στιγμή. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1952-1975 1994, 154) Το συγκεκριμένο περιστατικό κατέδειξε την αδυναμία ελέγχου των αρνητικών εξελίξεων στην Κύπρο από την Ελλάδα. Όμως η συγκεκριμένη εξέλιξη από τη μία είχε ως αποτέλεσμα την ανάκληση των ελληνικών δυνάμεων γεγονός που έπληξε τα ελληνικά συμφέροντα στο νησί και από την άλλη κατέδειξε την απροθυμία των Αμερικανών

να διαμεσολαβήσουν ανάμεσα στις δύο πλευρές. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 306)

Ουσιαστικά το ενδιαφέρον των ΗΠΑ για την επίλυση του προβλήματος αναθερμαίνεται από τα τέλη του 1971. (Ιγνατίου 2002, 41-42) Στην περίπτωση της Κύπρου γινόταν αντιληπτή η πολυπλοκότητα της κατάστασης, αλλά και το πλήθος των μεταβλητών που έπρεπε να συνεκτιμηθούν στη διαμόρφωση της αμερικανικής στάσης στο πρόβλημα. Αφενός οι ΗΠΑ προσέβλεπαν σε αμοιβαία διατήρηση καλών σχέσεων τόσο με την Ελλάδα και στην εξεύρεση μίας κοινά αποδεκτής λύσης για την Κύπρο. Ερωτηματικό όμως αποτελούσε τόσο η δική τους στάση, όσο και της Σοβιετικής Ένωσης σε περίπτωση που η κατάσταση οδηγηθεί σε αδιέξοδο. (Ριζάς 2002, 120-121)

Παρά την ένταση που επικρατούσε μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, κυρίως λόγω του Κυπριακού Ζητήματος οι Πραξικοπηματίες θα επιδιώξουν την εμπέδωση καλού κλίματος στις διμερείς σχέσεις. Ο Τούρκος Πρέσβης στην Αθήνα, Ιλτέρ Τουρκμέν θα δηλώσει χαρακτηριστικά πως η ελληνική στάση απέναντι στην Τουρκία υπήρξε «εναργής, ειλικρινής και διαλλακτική» με αποτέλεσμα να μην παρατηρούνται ιδιαίτερα προβλήματα στην προσέγγιση μεταξύ των δύο πλευρών. Η εκτίμηση του Τούρκου αξιωματούχου για την εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων εδραζόταν στην πολιτική στάση τόσο του Υπουργού των Εξωτερικών Παναγιώτη Πιπινέλη, όσο και του Πρωθυπουργού Γεωργίου Παπαδόπουλου. Ο μεν πρώτος διακρινόταν για τη σταθερή πολιτική του άποψη, αλλά και προσέγγιση σε ό,τι αφορά την Τουρκία και την Κύπρο, ενώ ο μεν δεύτερος γνώριζε πως μία ελληνοτουρκική σύγκρουση θα έθετε σε κίνδυνο το καθεστώς. (Τσιριγώτης 2013, 550)

Συνακόλουθο της αξονικής επιλογής προσέγγισης Αθήνας – Άγκυρας στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής των Απριλιανών αποτέλεσε η επιδίωξη άμεσης επίλυσης του Κυπριακού. Το πρόβλημα πλέον προσδιοριζόταν από την επιδίωξη των Τουρκοκυπρίων για κοινοτική αυτονομία και την υποστήριξη από τους Ελληνοκυπρίους ενός ενιαίου κράτους με παραχώρηση σημαντικών δικαιωμάτων στην τουρκοκυπριακή μειονότητα. Με σκοπό την επίλυση των διαφορών και την εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης οι προσπάθειες επικεντρώθηκαν στις συνομιλίες μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Στη συνάντηση των Πρωθυπουργών και Υπουργών

των Εξωτερικών των δύο χωρών τον Σεπτέμβριο του 1967 που έλαβε χώρα σε μία περιοχή με ιδιαίτερο συμβολισμό, τον Έβρο, διευκρινίστηκαν οι θέσεις των δύο πλευρών.

Η Ελλάδα εκείνη την εποχή πρότεινε ως λύση τη δημιουργία μίας τουρκικής στρατιωτικής βάσης και την παραχώρηση δικαιωμάτων στη μειονότητα. Η Τουρκία εκμεταλλευόμενη την αποδυναμωμένη ελληνική θέση, ακολουθούσε πλέον μαξιμαλιστική προσέγγιση. Θα αντιπροτείνει είτε διπλή ένωση με αποτέλεσμα τη διχοτόμηση της νήσου, είτε την επιστροφή στο καθεστώς Ζυρίχης – Λονδίνου. Η απόσταση που χώριζε τις δύο πλευρές καθιστούσε τη συμφωνία αδύνατη. Επιπλέον το 1970 πεθαίνει ο Παναγιώτης Πιπινέλης, ένας πολιτικός που γνώριζε καλά το Κυπριακό και που με την πολιτική του διαχρονικά, συνέβαλε στην εμπέδωση συναίνεσης στη διαχείριση των ελληνοτουρκικών κρίσεων. Το κενό που άφησε δεν βρήκε άξιους αντικαταστάτες κάτι που οδήγησε σε ανεύθυνους χειρισμούς και άστοχους πειραματισμούς. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 306)

Οι σχέσεις του καθεστώτος με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο υπήρξαν εξ αρχής τεταμένες χωρίς όμως ποτέ να οδηγηθούν σε αδιέξοδο. Η ένταση προέκυπτε από τη διαφωνία του Κύπριου Προέδρου για τον τρόπο διεξαγωγής των συνομιλιών, επιδιώκοντας ένα περισσότερο παρεμβατικό ρόλο στη διαχείριση του εθνικού ζητήματος. Η Αθήνα πίεζε τον Μακάριο για επίδειξη διαλλακτικότητας χωρίς όμως αποτέλεσμα. (Κρανιδιώτης 1984, 202) Επιπλέον η τελική επιδίωξη δεν ήταν κατ' ανάγκη ταυτόσημη για Αθήνα και Λευκωσία. Η επιθυμία για Ένωση ερχόταν σε σύγκρουση με τη βούληση για την εφαρμογή καθεστώτος ανεξαρτησίας. Οι σχέσεις Αθήνας – Λευκωσίας θα επιδεινωθούν όταν τον Αύγουστο του 1971 ο Γεώργιος Γρίβας θα επιστρέψει στην Κύπρο προκειμένου να αναλάβει την ηγεσία του ΕΟΚΑ Β'. Αυτή τη φορά εχθρός ήταν το μακαριακό καθεστώς. Όμως η επανεκλογή του Μακαρίου στις εκλογές τις 8 Φεβρουαρίου 1973, η αποδοκιμασία από το καθεστώς της Αθήνας των πρακτικών που ακολουθούσε ο Γρίβας και η πρωτοβουλία Μαρκεζίνη για αποκατάσταση των σχέσεων των δύο πλευρών θα αποκλιμακώσει την ένταση στα πλαίσια της κοινής ορθολογικής βούλησης να μην οδηγηθεί η κατάσταση σε οριστική ρήξη.

Αυτό όμως που αποφευχθεί κατά την περίοδο διακυβέρνησης από τον Γεώργιο Παπαδόπουλου, θα δρομολογηθεί ύστερα από την ανατροπή του στις 25 Νοεμβρίου από τον Ταξίαρχο Δημήτριο Ιωαννίδη. Η αλλαγή εξουσίας στην Ελλάδα συνέπεσε ουσιαστικά με το θάνατο του Γεωργίου Γρίβα στις 27 Ιανουαρίου 1974 που οδήγησε στην ανάδειξη προσώπων που δεν διέθεταν την απαραίτητη εμπειρία στη διαχείριση του κυπριακού ζητήματος, ενώ με την ανεύθυνη στάση τους συνέβαλαν στη μοιραία κατάληξη της τουρκικής απόβασης.

Η ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

Στόχος του νέου δικτάτορα αποτελούσε η ανατροπή του Μακαρίου. (Ιγνατίου 2002, 42,44,47,50) Οι σχέσεις Αθήνας – Λευκωσίας είχαν οξυνθεί καθόσον τόσο σε Κύπρο, όσο και σε Ελλάδα τη διαχείριση της κρίσης είχαν αναλάβει αδαή και ανεύθυνα πρόσωπα των οποίων οι αποφάσεις διακρίνονταν από άκρατο φανατισμό. Ο Μακάριος λίγο πριν ανατραπεί, θα αποστείλει επιστολή στον Έλληνα Πρόεδρο Φαίδωνα Γκιζίκη με την οποία θα καταγγέλλει την υπονομευτική πολιτική του ελλαδικού καθεστώτος. Η άκαμπτη διαπραγματευτική του στάση και η προσέγγιση με τον Σοβιετικό παράγοντα στον οποίο προσέβλεπε για απόκτηση συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης, αποτελούσαν ανάχωμα στην προώθηση των στόχων της εξωτερικής πολιτικής της Αθήνας. Η πολεμική σύρραξη όμως, δεν αποτελούσε επιλογή της στρατιωτικής χούντας αν και διακήρυττε προς πάσα κατεύθυνση πως δε θα έκανε αποδεκτή την αμφισβήτηση των ελληνικών ζωτικών συμφερόντων σε Αιγαίο και Κύπρο.

Στο πλαίσιο αυτό ο Ιωαννίδης επιδίωκε την εξισορροπητική παρέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών στοχεύοντας στο να δημιουργηθεί μια σχέση ισορροπίας ισχύος μεταξύ των δύο πλευρών και επιδιώκοντας την αποφυγή περαιτέρω επιπλοκών στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Για το ζήτημα της Κύπρου θα προωθήσει τη λύση της Ένωσης, η υλοποίηση της οποίας θα του προσέφερε και την απαραίτητη εσωτερική νομιμοποίηση. Για τον Ιωαννίδη είτε το νησί θα μετατρέπεται λόγω της μακαριακής πολιτικής σε Κούβα της Μεσογείου, είτε θα αποτελούσε μέρος της ελληνικής επικράτειας. Η Ένωση της Κύπρου με την Τουρκία ήταν μία επιλογή που απέρριπτε κατηγορηματικά. (Ριζάς 2002, 181)

Οι ΗΠΑ πριν την ανατροπή Μακαρίου απέφευγαν την άμεση εμπλοκή στα εσωτερικά της Ελλάδας καθόσον τις ΗΠΑ τις ενδιέφεραν πρωτίστως η σταθερότητα στο ΝΑΤΟ και δευτερευόντως τα πολιτικά συστήματα διακυβέρνησης των κρατών μελών παρόλο που γνώριζαν πως η αντιμακαριακή πολιτική του αυταρχικού καθεστώτος λειτουργούσε αποσταθεροποιητικά για την περιοχή. (Ριζάς 2002, 173). Εξάλλου οι ΗΠΑ διέθεταν στην Ελλάδα ναυτικές και αεροπορικές διευκολύνσεις τις οποίες επ' ουδενί δεν επιθυμούσαν να θέσουν εν αμφιβόλω μέσω μίας σύγκρουσης με την ελληνική χούντα. (Ιγνατίου 2002, 113) Επιπλέον ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Χένρυ Κίσινγκερ, σε μετέπειτα δηλώσεις του, θα επισημάνει το γεγονός πως η ενασχόληση του με το σκάνδαλο Watergate και το Μεσανατολικό δεν του επέτρεψαν να ασχοληθεί με το Κυπριακό στο βαθμό που η κρισιμότητα των εξελίξεων απαιτούσε. (Τσιριγώτης 2013, 563)

Η μοναδική παρέμβαση των ΗΠΑ με σκοπό την αποτροπή του σχεδιαζόμενου από την ελληνική πλευρά πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου έλαβε χώρα μόλις λίγες ημέρες πριν αυτό εκδηλωθεί. Στις 29 Ιουνίου 1974 ο Αμερικανός Υφυπουργός των Εξωτερικών διαβίβασε μήνυμα στον Δημήτριο Ιωαννίδη με το οποίο τον προειδοποιούσε για τις καταστροφικές συνέπειες που μπορούσε να έχει η ανατροπή του Μακάρου. Προέτρεπε δε στην εξεύρεση μίας κοινά αποδεκτής λύσης με χρήση ειρηνικών μέσων. (Ιγνατίου 2002, 94) Παρόλα αυτά, μετά το ελληνικό πραξικόπημα στην Κύπρο, θα εστιάσουν όχι τόσο στην αποκατάσταση της νομιμότητας στο νησί, αλλά κυρίως στην αποτροπή ενός ελληνοτουρκικού πολέμου και στην αποφυγή διεθνοποίησης του όλου ζητήματος μέσω διμερών συνομιλιών, κάτι όμως που δεν κατέσται εφικτό. (Τσιριγώτης 2013, 565-566)

Στο πλαίσιο αυτό θα προωθήσουν, με τη σύμφωνη γνώμη της Αγγλίας, την ανάληψη της εξουσίας από το Γλαύκο Κληρίδη προκειμένου η επιστροφή του Μακάρου να μην πυροδοτήσει νέο κύκλο αντιπαλότητας και την άμεση έναρξη διαπραγματεύσεων μεταξύ των εγγυητριών δυνάμεων. (Ριζάς 2002, 213) Για τις ΗΠΑ η αποτροπή με χρήση βίας μίας τουρκικής στρατιωτικής παρέμβασης στην Κύπρο δεν αποτελούσε επιλογή καθόσον θα οδηγούσε στην κατάρρευση της ανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ. (Ριζάς 2002, 209-210)

Στις 16 Ιουλίου θα επιδιώξουν να ξεκαθαρίσουν τις προθέσεις των δύο πλευρών. Ο Δημήτριος Ιωαννίδης θα καταστήσει σαφές πως δεν προτίθεται να προβεί στην αύξηση των ελληνικών δυνάμεων στο νησί, όμως για την Τουρκία η ελληνική παρέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα της Κύπρου αποτελούσε ένα ακόμη βήμα προς την επιβολή της Ένωσης. Η απόφαση είχε ήδη ληφθεί από τις 15 Ιουλίου. Η στρατιωτική εισβολή ήταν μόνο θέμα κάποιων ημερών. (Ιγνατίου 2002, 373)

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΠΟΒΑΣΗ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ

Στις 20 Ιουλίου 1974 η τουρκική απόβαση στην Κύπρο αποτελούσε γεγονός. Μία κρίση που ξεκίνησε από την εσφαλμένη αντιμετώπιση μίας προηγούμενης (Συμφωνίες Γενεύης Λονδίνου για Κυπριακή Ανεξαρτησία) θα καταλήξει σε μία νέα (Κατοχή του βορείου τμήματος και *de facto* διχοτόμηση της Μεγαλονήσου). Κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων έγινε φανερή η έλλειψη οργάνωσης και προετοιμασίας για την αντιμετώπιση μίας στρατιωτικής επέμβασης, αλλά και η ουσιαστική αδυναμία της Ελλάδας να συνδράμει αποτελεσματικά τις ελληνοκυπριακές δυνάμεις λόγω της στρατιωτικής και διπλωματικής απίσχανσης απόρροια των λανθασμένων χειρισμών της επτάχρονης δικτατορίας.

Η πρώτη κατάπαυση του πυρός θα καταστεί εφικτή στις 22 Ιουλίου και ενώ οι τουρκικές δυνάμεις προέλαυναν προς τη Λευκωσία έχοντας δημιουργήσει ένα σημαντικό προγεφύρωμα στην περιοχή της Κερύνειας. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 309) Στις 23 Ιουλίου τη διακυβέρνηση της Κύπρου αναλαμβάνει ο Γλαύκος Κληρίδης, ενώ στις 24 Ιουλίου το αυταρχικό καθεστώς των Αθηνών θα καταρρεύσει και την εξουσία θα κληθεί να αναλάβει εκ νέου ο Κωνσταντίνος Καραμανλής. Θα ακολουθήσουν οι διαπραγματεύσεις της Γενεύης. Η ελληνική πλευρά έχοντας απολέσει σημαντικούς συντελεστές ισχύος θα επιδιώξει την αμερικανική παρέμβαση προκειμένου να αναστρέψει τα τετελεσμένα στο νησί και να καταστεί εφικτή μία «έντιμη» και «δίκαιη» λύση. (Τσιριγώτης 2013, 573) Είχαν εκδοθεί οι αποφάσεις 353 και 354 του Συμβουλίου Ασφαλείας που καταδίκάζαν την εισβολή. Η επίδρασή τους στις εξελίξεις θα είναι πρακτικά ανύπαρκτη και ενδεικτική για τα αποτελεσματικά όρια παρέμβασης του διεθνούς δικαίου.

Η καταφανής ελληνική διαπραγματευτική αδυναμία και η έλλειψη των απαραίτητων συντελεστών ισχύος θα αναγκάσει την Ελλάδα να ακολουθήσει κατευναστική πολιτική μέσω της επιδίωξης εφαρμογής των κανόνων του διεθνούς δικαίου και της υιοθέτησης τουρκικών μαξιμαλιστικών προσεγγίσεων. (Τσιριγώτης 2013, 575) Συγκεκριμένα, η ελληνική κυβέρνηση θα αποδεχθεί την ύπαρξη δύο χωριστών διοικήσεων, την αποχώρηση της Εθνικής Φρουράς από τους τουρκικές θύλακες, παρόλο που δεν αποσαφηνιζόταν το ζήτημα της αποχώρησης των τουρκικών στρατευμάτων. (N. Κρανιδιώτης 1984, 444-459) Αντίθετα η Τουρκία από θέση ισχύος θα εστιάσει πλέον στην πλήρη επιβολή των απαιτήσεων της στην ελληνοκυπριακή πλευρά. Για τους Τούρκους οι ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις ξεκινούσαν από την αποδοχή του νέου status quo στο νησί. Θα προτείνουν την ουσιαστική διχοτόμηση της Κύπρου απαιτώντας το διαχωρισμό σε ζώνες και την παραμονή του 34% της Κυπριακής Δημοκρατίας υπό τουρκική διοίκηση κάτι που υποστήριζε και ο Χένρυ Κίσινγκερ. (Ιγνατίου 2002, 313) Οι Βρετανοί υποστήριζαν, επίσης, τη διζωνική λύση, θεωρούσαν όμως υπερβολικό το ποσοστό που διεκδικούσε η Τουρκία. (Ιγνατίου 2002, 232,239)

Οι μαξιμαλιστικές προσεγγίσεις της τουρκικής πλευράς θα προδιαγράψουν το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων και τη συνέχιση των εχθροπραξιών. Στις 14 Αυγούστου, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις θα εξαπολύσουν νέο κύμα επιθετικών ενεργειών. Εκμεταλλευόμενες το μεσοδιάστημα των διαπραγματεύσεων προκειμένου να ενισχυθούν σε μέσα και προσωπικό, καθώς και την παντελή αδυναμία της ελληνικής πλευράς να προασπίσει τα ζωτικά της συμφέροντα στο νησί, θα προελάσουν καταλαμβάνοντας συνολικά το 38% του κυπριακού εδάφους. Η Ελλάδα πλήρως ανίκανη να αναστρέψει της αρνητικές εξελίξεις θα στραφεί για ακόμα μία φορά στο διεθνή παράγοντα. Το Συμβούλιο Ασφαλείας θα συνεδριάσει εκ νέου για το θέμα εκδίδοντας τα καταδικαστικά ψηφίσματα 357, 358, 359 και 360, που όπως και τα προηγούμενα θα μείνουν και αυτά ανενεργά. Επιπλέον θα αντιδράσει αμήχανα με την, εσφαλμένη όπως θα αποδειχθεί αργότερα, αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του Βορειοατλαντικού Συμφώνου. Μία ακόμα εθνική τραγωδία είχε ολοκληρωθεί αφήνοντας όπως και οι προηγούμενες ανεξίτηλα τα σημάδια της στη μετέπειτα πορεία του ελληνικού έθνους. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 312)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ° 6

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ

Μετά την τραγωδία – Η αποχώρηση από το ΝΑΤΟ

Είναι γεγονός πως ο Κωνσταντίνος Καραμανλής παρέλαβε μία δραματική κατάσταση σε ό,τι αφορά την Κύπρο. Οι πρώτες κρίσιμες αποφάσεις έπρεπε να ληφθούν σε συνεργασία με αυτούς που απέτυχαν να διαχειριστούν την κατάσταση και στις 14 Αυγούστου θα ανακοινώσει την έξοδο της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ καταγγέλλοντας ταυτόχρονα την αδυναμία του Οργανισμού να αποτρέψει την δημιουργία κατάστασης σύρραξης ανάμεσα σε δύο συμμάχους. (Μαρκεζίνης, Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1952-1975 1994, 243)

Η απόφαση, που θα χαρακτηριστεί ως οριστική, στην πορεία αποδείχθηκε απολύτως βεβιασμένη και εσφαλμένη. Οι Τούρκοι εκμεταλλεόμενοι το κενό που δημιούργησε η ελληνική αποχώρηση θα εγείρουν μία σειρά από ζητήματα στην περίπτωση της Λήμνου, κατά τη διεξαγωγή νατοϊκών ναυτικών γυμνάσιων στην περιοχή και στην περίπτωση της Λάρισας ως στρατιωτικού κέντρου της ελληνικής πτέρυγας της Ατλαντικής Συμμαχίας. Η ελληνική πλευρά διαπίστωσε το λάθος της απόφασης και τις τρωτότητες που αυτή δημιουργούσε στην προάσπιση του εθνικού συμφέροντος, σχετικά σύντομα, και όταν παρήλθαν οι πρώτες εντυπώσεις θα αναζητήσει δίαυλο επιστροφής στο στρατιωτικό σκέλος της Συμμαχίας. Εξάλλου και για το ΝΑΤΟ η γεωστρατηγική σημασία της Ελλάδας παρέμενε υψηλή. Από τις αρχές του 1977 θα προωθήσει το αίτημα της επανασύνδεσης με τις συμμαχικές δομές. Παρά τα προσχώματα που έθετε η τουρκική πλευρά η ελληνική πολιτική βούληση και αποφασιστικότητα για επάνοδο στο προηγούμενο καθεστώς θα αποφέρει καρπούς και στις 18 Οκτωβρίου 1980 ο επόμενος Πρωθυπουργός Γεώργιος Ράλλης θα αποδεχθεί τη συμμαχική πρόταση που προέβλεπε την επανένταξη της Ελλάδας με τους όρους που ίσχυαν πριν την αποχώρηση και χωρίς ανεπανόρθωτες απώλειες. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 316)

Τα χρόνια που θα ακολουθήσουν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής θα επιχειρήσει να αναβαθμίσει τη θέση της χώρας τόσο στο υποσύστημα των Βαλκανίων, όσο και διεθνώς. Η προσπάθεια αυτή θα λάβει χώρα μέσα σε ένα διεθνές περιβάλλον που συμβαίνουν σημαντικές μεταβολές. Η πετρελαϊκή κρίση του 1973-1974 θα προσδώσει σημαντικό ρόλο, ως διεθνείς δρώντες, στις αραβικές χώρες, ενώ το κλίμα ύφεσης (détente) που διαμορφώθηκε στις σχέσεις των δύο υπερδυνάμεων, σε συνδυασμό με την αποστασιοποίηση από τη σοβιετική επιρροή χωρών όπως η Αλβανία, η Ρουμανία και την ήδη αδέσμευτη Γιουγκοσλαβία, θα καταστήσει τη συνεργασία μεταξύ των βαλκανικών κρατών μία ελκυστική επιλογή προώθησης διακριτών πολιτικών και συμφερόντων. Επιπλέον η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα θα εξελιχθεί σε σημαντικό διεθνή οργανισμό στην Ευρώπη. (Τσιριγώτης 2013, 586-587)

Η εξωτερική πολιτική του Κωνσταντίνου Καραμανλή – Ανήκομεν εις τη Δύσιν

Ο ρεαλισμός που διέκρινε τον Κωνσταντίνο Καραμανλή στην άσκηση πολιτικής ήταν αυτός που δεν του επέτρεπε να αγνοήσει το γεγονός πως το γεωπολιτικό status quo της περιοχής επέβαλε για λόγους όχι μόνο ιδεολογικούς αλλά κυρίως προάσπισης των ζωτικών εθνικών συμφερόντων την ελληνική σύμπραξη με το Δυτικό Κόσμο. Η διατάραξη των σχέσεων με τις ΗΠΑ λόγω της ουδέτερης στάσης που αυτές είχαν κρατήσει στην κρίση της Κύπρου και το συγκρουσιακό περιβάλλον που είχε διαμορφωθεί στις ελληνοτουρκικές σχέσεις δεν αποτελούσαν επαρκείς αιτίες για την διαμόρφωση νέας στρατηγικής προσέγγισης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Ο ίδιος στις προγραμματικές δηλώσεις τις Κυβέρνησής του στη Βουλή το Δεκέμβριο του 1974 θα δηλώσει χαρακτηριστικά:

«...Την ειδικότερη όμως πολιτική της Ελλάδος προς τον έξω κόσμο την προσδιορίζει η γεωπολιτική της θέσις και τα πάγια συμφέροντα του έθνους. Γεωγραφικώς, πολιτικώς και ιδεολογικώς η Ελλάς ανήκει εις την Δύσιν. Και στη συνεργασία με την Δύση αποβλέπει κυρίως η Ελλάς για να

κατοχυρώσει την ασφάλειά της και να προωθήσει την υλική και την πολιτιστική της ευημερία».¹

Η δήλωση αυτή αναδεικνύει τη αλληλεξάρτηση μεταξύ της άσκησης της εξωτερικής πολιτικής και της κατάστασης στο εσωτερικό της χώρας. Η εσωτερική και η εξωτερική πολιτική για το Μακεδόνα πολιτικό αποτελούν χώρους διακριτούς που όμως επικοινωνούν μεταξύ τους και αλληλοτροφοδοτούνται. Η αποκατάσταση του κύρους της Ελλάδας στο διεθνές περιβάλλον θα εξυπηρετούσε με τον καλύτερο τρόπο τα ζωτικά ελληνικά συμφέροντα, επομένως και αυτό της ασφάλειας. δημιουργώντας τις προϋποθέσεις εκείνες που απαιτούνται για την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία. Από την άλλη, η οικονομική ευημερία είναι αυτή που προσδίδει συντελεστές ισχύος στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, καθόσον επιτρέπει αφενός την βελτίωση της διαπραγματευτικής θέσης της χώρας σε διεθνές επίπεδο, αφετέρου την επαρκή ενίσχυση της αμυντικής της ικανότητας.

Άξονες της εξωτερικής πολιτικής της καραμανλικής κυβέρνησης θα αποτελέσουν η εθνική ασφάλεια, η εθνική ανεξαρτησία και η εθνική αξιοπρέπεια. (Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Τόμος 8 1997, 191) Στο πλαίσιο αυτό θα εστιάσει στον εκσυγχρονισμό των κρατικών δομών δίνοντας έμφαση στην οικονομία και τις ένοπλες δυνάμεις, τη διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας επιδιώκοντας την επαύξηση της οικονομικοστρατιωτικής και πολιτικοδιπλωματικής της ισχύος με τη δημιουργία συμμαχιών την συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς και τη βελτίωση των σχέσεων με τα όμορα βαλκανικά κράτη και τέλος την επαναχάραξη των πολιτικών και διπλωματικών επιλογών στο διεθνές περιβάλλον. (Τσιριγώτης 2013, 594-597)

Η αξονική πολιτική επιλογή για την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα καταδεικνύει την προσπάθεια υλοποίησης των ανωτέρω. Μέσω της ένταξης στον σημαντικό ευρωπαϊκό οικονομικό οργανισμό θα επιδιώξει την αναβάθμιση του κύρους και του ρόλου της χώρας στο περιφερειακό υποσύστημα της Ευρώπης, αλλά και στο διεθνές περιβάλλον γενικότερα, ενώ χωρίς να επηρεάζονται οι κεντρικές στρατηγικές επιλογές στην άσκηση της

¹ Παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος - επιμέλεια (1997), *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο- Γεγονότα – Κείμενα, Προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης Καραμανλή στη Βουλή των Ελλήνων, 11 Δεκεμβρίου 1974*, τόμος Η' Αθήνα, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, σ. 258.

εξωτερικής πολιτικής, προωθεί την ουσιαστική μεταβολή στα ποιοτικά της χαρακτηριστικά. Έτσι επιχειρείται η μετάβαση από τη μονομερή εξάρτηση των ΗΠΑ, στο καθεστώς της ευρωπαϊκής οικονομικοπολιτικής αλληλεξάρτησης με αντικειμενικό σκοπό τόσο τον περιορισμό της αμερικανικής παρεμβατικότητας στην Ελλάδα, όσο και την άσκηση μίας περισσότερο ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής. (Ροζάκης 1986, 116) Αν και η αμερικανική παρέμβαση στην ελληνική εσωτερική και εξωτερική πολιτική μειώνεται, οι σχέσεις θα παραμείνουν στενές κυρίως λόγω των αμυντικών αναγκών της χώρας που καθιστούσαν την αμερικανική, αλλά και νατοϊκή υποστήριξη μία αδήριτη αναγκαιότητα. (Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Τόμος 9 1997, 313-314) Επομένως η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ που προαπαιτεί την άσκηση φιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών, αλλά και η επιστροφή στο στρατιωτικό σκέλος του NATO λειτουργούν αποφασιστικά προς την ολοκλήρωση της ενσωμάτωσης της χώρας στους δυτικούς θεσμούς.

Από την άλλη και στο πλαίσιο διαμόρφωσης μίας διακριτής ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής θα επιχειρήσει «άνοιγμα» τόσο προς τις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας, όσο και προς τις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Σε ό,τι αφορά τις χώρες του ανατολικού μπλοκ, κύριο στόχο θα αποτελέσει η μέσω των διμερών επαφών ενίσχυση των οικονομικών, εμπορικών και μορφωτικών σχέσεων, στα πλαίσια διαμόρφωσης μίας ελληνικής «οσππολιτίκ». Οι σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση θα γνωρίσουν σημαντική βελτίωση και η πρώτη επίσκεψη Έλληνα Πρωθυπουργού στη Μόσχα τον Οκτώβριο του 1979 για συνομιλίες με το Σοβιετικό Πρόεδρο Λεονίντ Μπρέζνιεφ θα αποτελέσει την κορυφαία στιγμή της ελληνορωσικής προσέγγισης. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 321)

Η σημασία που απέδιδε στην εξωστρεφή χάραξη εξωτερικής πολιτικής ο Κωνσταντίνος Καραμανλής καταδεικνύεται και από την επιδίωξη να αποκτηθούν διπλωματικά ερείσματα στο γεωπολιτικό χώρο του Τρίτου Κόσμου και την προσπάθεια σύσφιξης των σχέσεων με τα αραβικά κράτη. Μέσα από την έκφραση ενδιαφέροντος για ζητήματα και κρίσεις όπως το Μεσανατολικό, αλλά και η στήριξη των σχετικών αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας, υποδήλωνε το σεβασμό στα δικαιώματα κρατών και λαών και την απαίτηση για άρση τετελεσμένων που προέκυψαν μέσω χρήσης βίας, φωτογραφίζοντας ουσιαστικά

την τουρκική κατοχή μέρους της Κύπρου. Επιπλέον, το ενεργειακό πρόβλημα αποκτούσε όλο και μεγαλύτερη σημασία για τις παγκόσμιες οικονομίες και η ελληνική πλευρά επιδίωκε μέσω της ανάπτυξης στενότερων διμερών σχέσεων με αραβικές χώρες να το επιλύσει. Η Ελλάδα θα υπογράψει διμερείς συμφωνίες με συνολικά έντεκα αραβικές χώρες που ως αποτέλεσμα θα έχουν την ανάπτυξη στενών οικονομικών και εμπορικών δεσμών. Το 1977 το 20% των ελληνικών εξαγωγών έχει τελικό προορισμό την αραβική αγορά, ενώ στην περιοχή θα δραστηριοποιηθούν πλήθος ελληνικών ιδιωτικών εταιρειών. Τη σημασία που απέδιδε ο Έλληνας Πρωθυπουργός στο «άνοιγμα» προς τον αραβικό κόσμο και τις χώρες του Τρίτου Κόσμου καταδεικνύεται από τις επισκέψεις του σε Κίνα, Αίγυπτο, Συρία, Σαουδική Αραβία και Ιράκ. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 321-323)

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά την εισβολή στην Κύπρο

Τα γεγονότα της Κύπρου θα επανακαθορίσουν τις απειλές για την ελληνική ασφάλεια καθόσον, αναμφισβήτητα, προτεραιότητα έπρεπε να δοθεί στην κλιμάκωση της τουρκικής επιθετικότητας. Οι ελληνοτουρκικές διαφορές πλέον διαχωρίζονται σε αυτές που αφορούν την επίλυση του Κυπριακού και σε αυτές που αφορούν τις τουρκικές διεκδικήσεις στο Αιγαίο. (Σβολόπουλος, Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981 2008, 250) Με αφορμή την κλιμάκωση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η τουρκική πλευρά θα θέσει σταδιακά μία σειρά από ζητήματα που αμφισβητούν βασικά ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα στο Αρχιπέλαγος ακόμα και με την απειλή χρήσης βίας.

Η κλιμάκωση των τουρκικών διεκδικήσεων καταδεικνύει τον αξονικό στόχο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής για τη δημιουργία μίας σχέσης εξάρτησης ηγεμόνα και ηγεμονευόμενου μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας. (Βερέμης 2000, 345). Η θέση ότι τα ελληνικά νησιά του Ανατολικού Αιγαίου δεν διαθέτουν υφαλοκρηπίδα, η απαίτηση για τη διατήρηση του καθεστώτος αποστρατικοποίησης τους, η αμφισβήτηση των ορίων του εθνικού εναέριου χώρου πέρα από τα 6 ναυτικά μίλια καθώς και των ορίων της περιοχής πληροφόρησης πτήσεων (FIR) Αθηνών και τέλος του ελληνικού δικαιώματος για επέκταση των χωρικών υδάτων οριοθετούν τις τουρκικές θέσεις στην ελληνοτουρκική αντιπαράθεση στο Αιγαίο.

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής θα εστιάσει στην αναδιοργάνωση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων προκειμένου να διαμορφώσει έναν ικανό συντελεστή εξισορρόπησης της τουρκικής προκλητικότητας. Η αποτυχημένη επιστράτευση του Ιουλίου του 1974 που μετατράπηκε σε φιάσκο και η αδυναμία ανάληψης οποιασδήποτε αποτελεσματικής επιχειρησιακής δράσης, καθιστούσαν τον εκσυγχρονισμό δομών και μέσων στις ένοπλες δυνάμεις μία αδήριτη αναγκαιότητα. (Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Τόμος 8 1997, 347)

Η επιδίωξη της ενίσχυσης της αποτρεπτικής ικανότητας της χώρας αποτελούσε την μία όψη του νομίσματος καθόσον ο Κωνσταντίνος Καραμανλής θα επιδιώξει την αποκλιμάκωση της έντασης μέσω διμερών επαφών με τη χρήση κάθε νόμιμου μέσου, αλλά και την αποφυγή κάθε προκλητικής ενέργειας που θα μπορούσε να υπονομεύσει τη διαδικασία προσέγγισης, ακολουθώντας κατ' ουσίαν κατευναστική πολιτική που επιβαλλόταν από την έλλειψη ουσιαστικών συντελεστών αποτροπής. Τον Ιανουάριο του 1975 θα προτείνει στην τουρκική πλευρά την παραπομπή του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης ή στη διεθνή διαιτησία ενώ το Μάιο του ίδιου χρόνου θα συναντηθεί στις Βρυξέλλες με τον Τούρκο ομόλογο του Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ χωρίς όμως αποτέλεσμα. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 327)

Οι σχέσεις θα οξυνθούν ακόμη περισσότερο με την έξοδο στο Αιγαίο του τουρκικού σειсмоγραφικού σκάφους «Σεισμίκ Ι» για έρευνες στις επίμαχες περιοχές εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας. Η Αθήνα θα επιδιώξει εκ νέου την αποκλιμάκωση μέσω προσφυγής στο Συμβούλιο Ασφαλείας που συνέστησε επανάληψη των διαπραγματεύσεων και στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης που αρνήθηκε να εξετάσει την ελληνική προσφυγή προτρέποντας για τη διεξαγωγή συνομιλιών. (Τσιριγώτης 2013, 608) Επιπλέον με επιστολή στον Αμερικανό Υπουργό των Εξωτερικών κατέδειξε την αποφασιστικότητα της να αντιδράσει δυναμικά σε περίπτωση που οι τουρκικές προκλήσεις συνεχιστούν. (Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Τόμος 9 1997, 279) Αποτέλεσμα της ελληνικής στάσης υπήρξε η αποχώρηση του τουρκικού πλοίου από την περιοχή των ερευνών και η σύναψη του Πρακτικού της Βέρνης με το οποίο οι δύο χώρες δεσμεύονταν να απέχουν από κάθε ενέργεια

που θα μπορούσε να επιφέρει νέα κλιμάκωση στις ήδη τεταμένες σχέσεις. Η τουρκική υπαναχώρηση στο θέμα της προσφυγής στο Διεθνές Δικαστήριο για τη διευθέτηση του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας και η συνέχιση των προκλητικών ενεργειών θα εξανεμίσει τις όποιες ελπίδες δημιούργησε το Πρακτικό.

Ο τρόπος με τον οποίο σχεδιαζόταν η ελληνική εξωτερική πολιτική έναντι της Τουρκίας μπορεί να εύκολα να γίνει κατανοητός από την επιγραμματική αναφορά του Κωνσταντίνου Καραμανλή στη Βουλή. Σύμφωνα με τον Έλληνα πολιτικό υπάρχουν τρεις τρόποι για την επίλυση διεθνών διαφορών, ο διάλογος, η διαιτησία και ο πόλεμος. Οι ώριμοι λαοί, πριν φθάσουν στον πόλεμο, χρησιμοποιούν εξαντλητικά τις ειρηνικές διαδικασίες και την οδό αυτή ακολουθεί η ελληνική κυβέρνηση, χωρίς αυτό να σημαίνει πως παραλείπει να πάρει μέτρα απαραίτητα για την ασφάλειά της. Πράγματι, οι διμερείς συνομιλίες περιορίζουν τις πιθανότητες προσφυγής σε ακραίες λύσεις. (Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Τόμος 9 1997, 146) Η συνάντηση του Μοντρέ μεταξύ Καραμανλή και Ετσεβίτ το Μάρτιο του 1978 θα ενισχύσει την προοπτική του διαλόγου αν και τα αποτελέσματα δεν είναι τα αναμενόμενα.

Σε ό,τι αφορά την Κύπρο, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής σκόπιμα δεν τη συμπεριλάμβανε στις διμερείς συζητήσεις Ελλάδας – Τουρκίας. Η στρατηγική επίλυσης του Μακεδόνα πολιτικού για το Κυπριακό εστιαζόταν στη συνέχιση του δικοινοτικού διαλόγου μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων υπό την αιγίδα του ΟΗΕ. Η εμπλοκή της Ελλάδας θα προκαλούσε αυτή της Τουρκίας και μία τέτοια εξέλιξη μόνο εμπόδια θα μπορούσε να δημιουργήσει στην εξεύρεση μίας κοινά αποδεκτής λύσης ενώ επιπλέον θα κατέγραφε το ζήτημα στην ατζέντα των άλυτων διμερών ελληνοτουρκικών διαφορών.

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Η στρατηγική του συμβιβασμού

Τον Οκτώβριο του 1981 την εξουσία της χώρας θα αναλάβει το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα(ΠΑΣΟΚ) του Ανδρέα Παπανδρέου. Το ΠΑΣΟΚ ξεκίνησε ως ένας αριστερόστροφος σοσιαλιστικός πολιτικός σχηματισμός με αδιάλλακτες ιδεολογικές και κοινωνικές απόψεις πάνω στον τρόπο άσκησης της πολιτικής τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό και μέσω μίας σταδιακής και αντιφατικής

μετάλλαξης, θα εξελιχθεί σε ένα σοσιαλδημοκρατικό μόρφωμα που μπορεί να διατήρησε τη αντιδυτική και αντιευρωπαϊκή του ρητορική, όμως η πολιτική του δραστηριοποίηση σε θέματα εξωτερικής πολιτικής ελάχιστα διαφοροποιήθηκε από αυτή των προηγούμενων δεξιών κυβερνήσεων. (Διαμαντόπουλος, Η ελληνική πολιτική ζωή. Εικοστός αιώνας 1997)

Αρχικά οι θέσεις του Ανδρέα Παπανδρέου διατηρούσαν μία ξεκάθαρη αντίθεση σε σχέση με αυτές του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Ο νέος Πρωθυπουργός ευαγγελιζόταν μία πιο ανεξάρτητη και αυτόνομη άσκηση εξωτερικής πολιτικής μακριά από την εξαρτησιακή λογική των προηγούμενων κυβερνήσεων, ενώ διακήρυττε την ανάγκη εξόδου της χώρας από τους δυτικούς θεσμούς (NATO - ΕΟΚ). Επιπλέον αποστασιοποιημένος από την κατευναστική πολιτική των ατελέσφορων ελληνοτουρκικών διαλόγων του προκατόχου του, θα στοχεύσει στην υιοθέτηση μίας πιο σθεναρής πολιτικής απέναντι στις τουρκικές διεκδικήσεις και θα επιδιώξει την εξισορρόπηση της τουρκικής απειλής μέσω της επαύξησης των αποτρεπτικών ικανοτήτων των ενόπλων δυνάμεων και τη σύναψη συμμαχικών και στενότερων διμερών σχέσεων με βαλκανικά κράτη, το ανατολικό μπλοκ και χώρες του αραβικού κόσμου. (Τσιριγώτης 2013, 655)

Το ΠΑΣΟΚ όμως έπρεπε να διαχειριστεί, με μικρά περιθώρια ελιγμών, μία πολιτική πραγματικότητα όπως αυτή είχε ήδη διαμορφωθεί με την υλοποίηση των στρατηγικών επιλογών του Κωνσταντίνου Καραμανλή και την πλήρη ένταξη της χώρας στο δυτικό πολιτικό σύστημα. Από την άλλη έπρεπε να ασχοληθεί με σημαντικά ανοικτά ζητήματα όπως αυτό των διαπραγματεύσεων για το μέλλον και το καθεστώς των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα. Επιπλέον το κλίμα ύφεσης που είχε επικρατήσει στις σχέσεις των δύο υπερδυνάμεων και που διευκόλυνε την ανάπτυξη διακριτών στρατηγικών προσέγγισης και συνεργασιών μεταξύ των χωρών μελών των δύο Συνασπισμών έτεινε να αντικατασταθεί από μία νέα όξυνση που δημιουργούσε η αναζωπύρωση των ψυχροπολεμικών αντιπαραθέσεων με την εισβολή της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν το 1979 και την άνοδο στο προεδρικό θώκο των ΗΠΑ του Ρόναλντ Ρέιγκαν το 1980. (Ροζάκης, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1981-1990 2000, 372-373) Τέλος η αντιμετώπιση του αυξανόμενου ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών δημιουργούσε ένα σημαντικό βαθμός εξάρτησης από την οικονομική στήριξη της ΕΟΚ. (Τσούκαλης 1988, 210-211)

Πέραν των ανωτέρω, η πρώτη πρωθυπουργική περίοδος του Ανδρέα Παπανδρέου (1981 - 1985) θα συνδυαστεί με την παραμονή στο πολιτικό σκηνικό της χώρας του Κωνσταντίνου Καραμανλή ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Αν και ο δεύτερος πίστευε πως η νέα κυβέρνηση θα υποχρεωθεί να ακολουθήσει ρεαλιστική προσέγγιση στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής,² με τη στάση του θα επιδιώξει την προάσπιση των αξονικών επιλογών των δικών του κυβερνήσεων, είτε μέσω της συνεργασίας με το νέο Πρωθυπουργό, είτε με την έκφραση της διαφωνίας του σε επιμέρους ζητήματα. (Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Τόμος 12 1997, 299-300) Η παρουσία του Μακεδόντα πολιτικού και η επιρροή που αυτός ασκούσε, θα επηρεάσουν ως ένα βαθμό την άσκηση εξωτερικής πολιτικής από την Κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου και θα τον παρωθήσουν στην επίδειξη μετριοπάθειας και σύνεσης, ιδίως κατά το πρώτο κρίσιμο διάστημα από την ανάληψη της εξουσίας. (Κώνστας 1988, 41)

Οι παραπάνω περιοριστικές μεταβλητές θα υποχρεώσουν τη νέα κυβέρνηση στην άσκηση μίας ρεαλιστικής πολιτικής που λίγα κοινά είχε με τις προεκλογικές της δεσμεύσεις. Προφανώς και οι αξονικές επιλογές, σε κάθε περίπτωση, είχαν ως σημείο εκκίνησης τη διασφάλιση του ζωτικού συμφέροντος της επιβίωσης γεγονός που απαιτούσε την εξισορρόπηση των αναφυόμενων από την τουρκική προκλητικότητα απειλών και την προσπάθεια επαναπροσδιορισμού των σχέσεων με τις Ηνωμένες Πολιτείες και το ΝΑΤΟ. (Κώνστας 1988, 21-22) Την ίδια στιγμή οι αντιδυτικές στρατηγικές τις οποίες το ΠΑΣΟΚ χρησιμοποίησε για να ανέλθει στην εξουσία θα τεθούν στο περιθώριο. Οι προεκλογικές του θέσεις θα επιχειρηθεί να εφαρμοσθούν μόνο στο κομμάτι που αφορούσε στην περαιτέρω σύσφιξη των σχέσεων με τις χώρες του Αραβικού αλλά και του Τρίτου Κόσμου, καθώς και σε πρωτοβουλίες για την παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια.

Μπορεί, βέβαια, στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής να επιδείχθηκε ένας αξιοσημείωτος πραγματισμός, δε συνέβη όμως το ίδιο με τη ρητορική που χρησιμοποιείτο στο εσωτερικό και ταυτιζόταν με αυτή των αντιπολιτευτικών

² Οι πρώτες σκέψεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή για την άσκηση εξωτερικής πολιτικής από το ΠΑΣΟΚ αποτυπώνονται εύγλωττα στο σημείωμα που συνέταξε το Φεβρουάριο του 1982 και παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος - επιμέλεια (1997), *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο- Γεγονότα - Κείμενα*, τόμος ΙΒ' Αθήνα, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, σ. 132-136.

χρόνων. (Κουλουμπής, Δομές και διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής 1974-1987 1988, 71) Η επιλογή αυτή δεν ήταν τυχαία. Μέσα από την ταύτιση πολιτικών ιδεολογιών και κρίσιμων εθνικών θεμάτων, καθώς τη διατήρηση ενός κλίματος πόλωσης στην πολιτική σκηνή της χώρας επιχειρείτο η εξισορρόπηση της αδυναμίας εφαρμογής αξονικών πολιτικών δεσμεύσεων κάτι που είχε πλήξει την αξιοπιστία του κόμματος απέναντι στην εκλογική του βάση.

Η αναντιστοιχία μεταξύ λόγων και δράσης θα αναδείξουν την «ελληνική ιδιαιτερότητα» σε διεθνές επίπεδο και η υιοθέτηση της «πολιτικής των αστερίσκων», θα έχει αρνητικές επιπτώσεις στην αποτελεσματική προάσπιση των εθνικών συμφερόντων. (Ροζάκης, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1974-1985. Εκσυγχρονισμός και διεθνής ρόλος ενός μικρού κράτους. 1986, 123) Συνακόλουθα με την τακτική αυτή, η επιλογή της παραμονής της χώρας στις δομές του NATO αιτιολογήθηκε με την επιδίωξη για τη διασφάλιση ρητών εγγυήσεων έναντι της τουρκικής επιθετικότητας, αλλά και τα τεράστια οφέλη που θα επέφερε για την Τουρκία μία ελληνική αποχώρηση, ενώ η ευθύνη για την ακύρωση της αποχώρησης από την ΕΟΚ μεταφέρθηκε στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας καθόσον ήταν αυτός που είχε την αποκλειστική αρμοδιότητα για τη διεξαγωγή δημοψηφισμάτων. Επιπλέον η ορθολογική προσέγγιση κόστους οφέλους μετέτρεπε την αποχώρηση σε ασύμφορη επιλογή. (Χριστοδουλίδης 1988, 236)

Σε ό,τι αφορά την περιφερειακή εξωτερική πολιτική, ο Ανδρέας Παπανδρέου, θα θέσει ως στόχο, μέσω της αναβάθμισης του ρόλου της Ελλάδας στο διεθνές περιβάλλον, να την καταστήσει περιφερειακή δύναμη στο υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου. (Τσιριγώτης 2013, 670) Στο πλαίσιο αυτό θα επιδιώξει τη περαιτέρω βελτίωση των σχέσεων με τις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ και με τα βαλκανικά κράτη. Στις 10 Σεπτεμβρίου του 1986 θα υπογραφεί μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας διακήρυξη Φιλίας, Καλής Γειτονίας και Συνεργασίας. Οι μακροχρόνιες σχέσεις έντασης με τη γείτονα χώρα αποτελούσαν πλέον παρελθόν. Επίσης θα βελτιωθούν οι σχέσεις με τη Ρουμανία και την Αλβανία με την οποία συμφωνήθηκε η άρση της εμπόλεμης κατάστασης. Αντίθετα οι σχέσεις με τη Γιουγκοσλαβία θα γνωρίσουν περίοδο όξυνσης λόγω του «μακεδονικού» ζητήματος που ανακίνησε η γείτονα χώρα. (Χριστοδουλίδης 1988, 231)

Βελτίωση των σχέσεων θα επιδιωχθεί και με τις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας γενικότερα. Στα τέλη Φεβρουαρίου 1983 ο Σοβιετικός Πρωθυπουργός Νικολάι Τιχόνοφ θα επισκεφτεί την Αθήνα όπου θα υπογράψει διμερή συμφωνία διάρκειας δέκα ετών σε ζητήματα οικονομικής, βιομηχανικής, επιστημονικής και τεχνολογικής συνεργασίας. (Ροζάκης, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1981-1990 2000, 385) Τοιουτοτρόπως θα προαχθεί η στενότερη συνεργασία με τις χώρες του Τρίτου Κόσμου, αλλά και τον αραβικό κόσμο με σημαντικότερο γεγονός, τη διπλωματική αναγνώριση της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης. (Χριστοδουλίδης 1988, 231)

Η διαχείριση των εθνικών θεμάτων

Κατά την περίοδο που το ΠΑΣΟΚ βρισκόταν στην αντιπολίτευση ο καταγγελτικός του λόγος στηλίτευε το γεγονός πως ΗΠΑ και ΝΑΤΟ δεν μπορούσαν, ή δεν ήθελαν να διασφαλίσουν την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας. Την άποψη αυτή συμμερίζονταν το σύνολο των κομμάτων όμως αυτό που διέκρινε το ΠΑΣΟΚ από τους υπόλοιπους πολιτικούς σχηματισμούς ήταν το λαϊκίστικο και εθνικιστικό πολλές φορές ύφος της ρητορικής που χρησιμοποιούσε. Η στάση αυτή μπορεί να ήταν επωφελής για το κόμμα κατά τη διάρκεια που αυτό ήταν στην αντιπολίτευση, όμως όταν το ΠΑΣΟΚ βρέθηκε στην εξουσία τα πράγματα θα γίνουν περισσότερο πολύπλοκα. Επιπρόσθετα δε θα βοηθήσει τη νέα κυβέρνηση στην προώθηση των εθνικών συμφερόντων. (Ροζάκης, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1981-1990 2000, 373)

Παρά την επιθετική του ρητορική, ο Ανδρέας Παπανδρέου τους πρώτους μήνες της διακυβέρνησής του θα επιδείξει βούληση για τη συνέχιση του διαλόγου με την Τουρκία αν και για τον ίδιο το μόνο θέμα προς συζήτηση ήταν αυτό της υφαλοκρηπίδας. Ο διάλογος με την Τουρκία θα συνεχιστεί και στο πλαίσιο αυτό θα επιτευχθεί μια καταρχήν συμφωνία για την αναστολή ενεργειών στο Αιγαίο που θα επέφεραν επιδείνωση στις διμερείς σχέσεις (moratorium). Όμως η συνεχιζόμενη τουρκική προκλητικότητα θα οδηγήσει την κατάσταση σε σταδιακή όξυνση.³ Η

³Το moratorium που συμφωνήθηκε το καλοκαίρι του 1982 θα διακοπεί το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου διακόπηκε τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, λόγω της αντιπαράθεσης που προέκυψε για το ζήτημα της Λήμνου κατά τη διάρκεια νατοϊκής άσκησης στην περιοχή, με αποτέλεσμα αυτή να ματαιωθεί.

Άγκυρα επιτακτικά έθετε τα ζητήματα της υφαλοκρηπίδας, την αποστρατικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, αλλά και του επιχειρησιακού ελέγχου του Αρχιπελάγους τηρώντας ταυτόχρονα αδιάλλακτη στάση. (Ροζάκης, Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις: η νομική διάσταση 1988, 23) Επιπλέον η στάση παρατηρητή που τηρούσαν τόσο οι Ηνωμένες Πολιτείες, όσο και το ΝΑΤΟ, σε συνδυασμό με τον περιορισμό εναλλακτικών επιλογών θα οδηγήσει την ελληνική πλευρά σε αλλαγή στάσης. Από τη μία θα επιδιώξει τη διεθνοποίηση της κρίσης μέσω της συστηματικής καταγγελίας στους διεθνείς οργανισμούς των τουρκικών πρακτικών και από την άλλη, αναδεικνύοντας και επίσημα πλέον τις τουρκικές διεκδικήσεις ως την κύρια απειλή για την εθνική ασφάλεια, θα αναζητήσει εσωτερικούς συντελεστές εξισορρόπησης μέσω επαύξησης των αμυντικών ικανοτήτων των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, ακολουθώντας στο ζήτημα αυτό την πολιτική του Κωνσταντίνου Καραμανλή.

Η σταδιακή κλιμάκωση στις σχέσεις των δύο χωρών θα καταλήξει στην κρίση του Μαρτίου του 1987 με την έξοδο του «Σισμίκ» στο Αιγαίο υπό τη συνοδεία πολεμικών πλοίων και την πρόφαση των ερευνών, αλλά ουσιαστικά σε μία προσπάθεια επαναδιαπραγμάτευσης του καθεστώτος στο Αιγαίο μέσω εφαρμογής πολιτικών εξαναγκαστικής διπλωματίας. (Τσιριγώτης 2013, 678) Η αποφασιστικότητα που θα επιδείξει η ελληνική πλευρά θα αποτελέσει τη βάση μιας επιτυχημένης αποτρεπτικής στρατηγικής που εξανάγκασε τον τουρκικό παράγοντα σε αναδίπλωση. (Καψής 1990, 65) Η κρίση θα καταδείξει την ανάγκη της επαναπροσέγγισης κάτι που θα υλοποιηθεί με τη συνάντηση του Νταβός τον Ιανουάριο του 1988 ανάμεσα σε Ανδρέα Παπανδρέου και Τουρκούτ Οζάλ. Ενώ όμως για την ελληνική πλευρά η συγκεκριμένη συνάντηση αποτελούσε ευκαιρία για συνομιλίες στα δύο ζητήματα που αναγνωριζόταν η ύπαρξη διαφορών δηλαδή την υφαλοκρηπίδα και το Κυπριακό, η τουρκική την αντιμετώπισε ως μία αναγνωριστική συνάντηση. Οι ελληνικές προτάσεις για αφοπλισμό της Μεγαλονήσου και παραπομπή του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας στη Χάγη θα απορριφθούν. (Λυγερός 1993, 137) Το μοναδικό θετικό αποτέλεσμα της συνάντησης αποτέλεσε η βούληση για εφαρμογή στις σχέσεις των δύο χωρών του διατακτικού «μη πόλεμος» και τη δημιουργία δύο επιτροπών, μία για τη βελτίωση των σχέσεων σε τομείς συνεργασίας όπως της οικονομίας, του εμπορίου και του τουρισμού και μία για την καταγραφή όλων των διμερών διαφωνιών και την

εξέταση της δυνατότητας εξεύρεσης οριστικών λύσεων. (Σολταρίδης 1988, 107-108) Οι δύο ηγέτες θα συναντηθούν εκ νέου στις Βρυξέλες τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου. Το κλίμα ευφορίας δε θα κρατήσει για πολύ. Ο Τούρκος Υπουργός των Εξωτερικών Μεσούτ Γιλμάζ, το Μάιο, θα εκφράσει την ανησυχία του για τα δικαιώματα της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη και θα αποκλείσει την αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων από την Κύπρο.

Μπορεί τα ελληνοτουρκικά διμερή θέματα να ενίσχυσαν το κλίμα δυσπιστίας ανάμεσα στις δύο χώρες, οι εξελίξεις όμως στο Κυπριακό θα είναι αυτές που θα θέσουν σε πραγματική δοκιμασία τις μεταξύ τους σχέσεις. Ο νέος Πρωθυπουργός θα επιλέξει μία διαφορετική προσέγγιση, στο ανοικτό εθνικό ζήτημα, από αυτή του προκατόχου του. Στην επίσημη επίσκεψή του στην Λευκωσία το Φεβρουάριο του 1982 θα εισάγει στις ελληνοκυπριακές σχέσεις την έννοια της «συμπαράταξης» σε αντικατάσταση του όρου «συμπαράσταση» του Κωνσταντίνου Καραμανλή και σε μία προσπάθεια να υποδηλώσει τη βούληση της Αθήνας για την προστασία της Κύπρου σε περίπτωση τουρκικής επίθεσης.

Η αντίδραση της τουρκοκυπριακής πλευράς, υποκινούμενης από την Τουρκία, αποτέλεσε μία δυσάρεστη έκπληξη. Το Νοέμβριο του 1983 θα ανακηρυχθεί μονομερώς η ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βορείου Κύπρου γεγονός που εκλήφθηκε ως εσκεμμένη τουρκική πρόκληση. Η ελληνική κυβέρνηση θα αντιδράσει ψύχραιμα αποφεύγοντας τη λήψη ακραίων μέτρων. Θα προσφύγει στον ΟΗΕ, όπου θα επιτύχει την καταδίκη της μονομερούς τουρκικής ενέργειας και στην μη αναγνώριση του ψευδοκράτους, από την άλλη όμως θα προβεί στη διακοπή των διμερών διαπραγματεύσεων με τη γείτονα χώρα, σε όλα τα επίπεδα, για το χρονικό διάστημα που τα τουρκικά στρατεύματα κατοχής παραμένουν στην Κύπρο. Τη θέση αυτή η Κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου θα τηρήσει μέχρι το 1988 όταν στο πνεύμα του Νταβός θα προτείνει τον αφοπλισμό της Μεγαλονήσου.

Οι σχέσεις με ΗΠΑ και ΝΑΤΟ

Η προεκλογική ρητορική του ΠΑΣΟΚ και οι ριζοσπαστικές του προτάσεις για το μέλλον της χώρας στους δυτικούς θεσμούς, δε θα σταθούν εμπόδιο στον Ανδρέα Παπανδρέου για να ασκήσει ορθολογική εξωτερική πολιτική

αναγνωρίζοντας τον εξισορροπητικό ρόλο τόσο των Αμερικάνων, όσο και του NATO στην διαχείριση της ελληνοτουρκικής έντασης. Η αποτελεσματική προάσπιση του εθνικού συμφέροντος απαιτούσε τη συνέχιση αξονικών στρατηγικών των προηγούμενων κυβερνήσεων. Αν και η νέα ελληνική κυβέρνηση γρήγορα εγκατέλειψε τις θέσεις για οριστική αποχώρηση από τους δυτικούς θεσμούς, η εχθρική ρητορική που διατήρησε για λόγους εσωτερικής κατανάλωσης δημιούργησε προσχώματα στην ομαλή εξέλιξη των ελληνοαμερικανικών σχέσεων.

Για την ελληνική πλευρά ο τουρκικός παράγοντας αποτελούσε επιπλέον καθοριστική μεταβλητή στις σχέσεις με τις ΗΠΑ. (Ροζάκης, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1981-1990 2000, 381) Οι διακυμάνσεις στις σχέσεις τους αλλά και το περιεχόμενο της θεματολογίας τόσο σε νατοϊκό, όσο και σε διμερές επίπεδο επηρεάζονταν εν πολλοίς από την τουρκική συμπεριφορά. Επιπλέον ανασταλτικό παράγοντα στη θετική εξέλιξη των διμερών σχέσεων αποτελούσε η αμοιβαία καχυποψία. Για την ελληνική κυβέρνηση, αλλά και μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινής γνώμης, ο αμερικανικός παράγοντας ήταν υπαίτιος για τη δικτατορία και την πρόσφατη εθνική τραγωδία στην Κύπρο. Από την άλλη οι Αμερικάνοι αντιμετώπιζαν με σκεπτικισμό τις εξελίξεις στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις λόγω του άκρατου αντιαμερικανισμού που επικρατούσε στο εσωτερικό της ελληνικής κυβέρνησης. (Μητσοτάκης 2006, 158-159) Το αρνητικό κλίμα θα επιδεινωθεί όταν το Δεκέμβριο του 1981 ο Ανδρέας Παπανδρέου δε θα καταφέρει και μετά την αντίδραση της Τουρκίας, να πείσει τους εταίρους του στη Σύνοδο Κορυφής των Υπουργών Άμυνας του NATO για την ανάγκη εγγύησης των ανατολικών συνόρων της χώρας από τη Συμμαχία. (Χαραλαμπίδης 2000, 308-309) Επιπρόσθετα η ελληνική πλευρά και σε επιμέρους θέματα που απασχολούσαν τη συμμαχία, θα εγκαινιάσει την πολιτική των αστερίσκων που διατηρήθηκε καθόλη τη διάρκεια της πρώτης τετραετίας διακυβέρνησης από το ΠΑΣΟΚ. (Ροζάκης, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1981-1990 2000, 376)

Ο τρόπος με τον οποίο προσέγγιζε η ελληνική πλευρά τις σχέσεις με τη Συμμαχία και η προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί αυτή η προσέγγιση ως μοχλός πίεσης προς την Τουρκία δε θα επιφέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα, στο εσωτερικό όμως θα κατορθώσει να περιορίσει το πολιτικό κόστος για τις τελικές επιλογές της σοσιαλιστικής κυβέρνησης. Για λόγους που έχουν ήδη αναλυθεί ο

Ανδρέας Παπανδρέου θα αποδεχτεί, αρχικά με επίδειξη ανοχής και τελικώς με υπογραφή συμφωνίας το 1983, την συνέχιση της λειτουργίας των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα στα πλαίσια πρωτίστως της επιδίωξης διατήρησης της αναλογίας 7 προς 10 στην διάθεση στρατιωτικού εξοπλισμού προς Ελλάδα και Τουρκία αντίστοιχα. (Ροζάκης, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1981-1990 2000, 381)

Παρά τα προβλήματα και τις κατά καιρούς διαφωνίες που οδηγούσαν σε ένταση τις σχέσεις με τους δυτικούς εταίρους, η Ελλάδα κατά την περίοδο διακυβέρνησης θα επιβεβαιώσει έστω και σιωπηρά από τη μία την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας και από την άλλη η διατήρηση των αναγκαίων συμμαχικών δεσμών με τις ΗΠΑ. (Τσιριγώτης 2013, 695) Συνακόλουθα, η φράση «Ανήκομεν εις τη Δύσιν» του Κωνσταντίνου Καραμανλή, αν και πήρε χρόνο, θα επιβεβαιωθεί και από την πολιτική που τελικά εφάρμοσε και ο Ανδρέας Παπανδρέου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ (ΑΝΤΙ ΓΙΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ) ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Η ελληνική εξωτερική πολιτική τόσο και την περίοδο του Μεσοπολέμου, όσο και κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου χαρακτηρίζεται από μία αξιοσημείωτη συνέχεια, αλλά και μία χαρακτηριστική συνέπεια αφενός στο τρόπο που αυτή ασκήθηκε, αφετέρου τους σκοπούς που κλήθηκε να εξυπηρετήσει. Αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός πως πρόθεση όλων των κυβερνήσεων που κλήθηκαν να διαχειριστούν τις τύχες της χώρας τα συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα υπήρξε, πρωτίστως, η προάσπιση της εθνικής ασφάλειας και ακολούθως η προώθηση των ελληνικών συμφερόντων στο περιφερειακό υποσύστημα των Βαλκανίων, αλλά και της Ανατολικής Μεσογείου γενικότερα. Ο τρόπος που κάθε φορά αυτό ελάμβανε χώρα, είχε να κάνει με την αντίληψη της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας περί του βέλτιστου τρόπου εξυπηρέτησης του εθνικού συμφέροντος και του διπλωματικού προσανατολισμού της χώρας, τα συμφέροντα και την επιρροή των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή, καθώς και τις συνθήκες που επικρατούσαν στο διεθνές περιβάλλον και κυρίως στα Βαλκάνια.

Αναμφίβολα, αξονική προτεραιότητα που υιοθέτησαν όλοι ανεξαιρέτως οι πολιτικοί ηγέτες του έθνους και προσδιόρισε την άσκηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, υπήρξε η διπλωματική σύγκλιση με τη Δύση στα πλαίσια της βέλτιστης διασφάλισης του συμφέροντος της επιβίωσης. Η επιμονή όμως σε αυτή την επιλογή δεν είχε πάντα τα αναμενόμενα αποτελέσματα. (Σβολόπουλος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981 2014, 339) Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συρρίκνωση του εξωελλαδικού ελληνισμού που έχει αφετηρία την Μικρασιατική Καταστροφή και συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας. (Τσιριγώτης 2013, 799)

Κοινό χαρακτηριστικό των δύο περιόδων αποτελεί επίσης η αδυναμία εκμετάλλευσης του γεωπολιτικού πλεονεκτήματος της ελληνικής χερσονήσου καθόσον πέρα από τη γεωγραφική της θέση, η Ελλάδα σπάνια διέθετε έτερους αξιόλογους συντελεστές ισχύος(οικονομία, στρατιωτικές ικανότητες, πλουτοπαραγωγικές πηγές, κα.). (Γιανναράς 203, 109) Το πλεονέκτημα μάλιστα αυτό αποκτούσε μεγαλύτερη αξία σε περιόδους έντασης όπως η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου. Καθόσον όμως η πολιτική εξουσία στην Ελλάδα ήταν διαχρονικά συνυφασμένη με κληρονομικά δικαιώματα, εξυπηρέτηση πελατειακών

συμφερόντων και υφαρπαγής των κρατικών εσόδων σπάνια οι πολιτικοί ταγοί θα ασχοληθούν με τη ανάπτυξη αυτόφωτων, ή την εκμετάλλευση υφιστάμενων συντελεστών ισχύος. (Κονδύλης 2007, 21-22) Κατά συνέπεια η έλλειψη των απαραίτητων εξισορροπητικών μεταβλητών, αλλά και η πολιτική διαχείριση στην Ελλάδα, μετέτρεπαν την εξάρτηση από μία μεγάλη δύναμη σε μία αδήριτη αναγκαιότητα προκειμένου να καταστεί δυνατή τόσο η διασφάλιση του εθνικού συμφέροντος της επιβίωσης, όσο και η διατήρηση της πολιτικής εξουσίας.

Η μονόπλευρη εξαρτησιακή λογική των ελληνικών κυβερνήσεων που διαπερνούσε τις σχέσεις με την προστάτιδα δύναμη (Αγγλία, ΗΠΑ) δεν αποτελούσε πάντα ορθολογική επιλογή, καθόσον δεν διασφάλιζε τα εθνικά συμφέροντα, δεν προωθούσε τα εθνικά αιτήματα και γενικότερα δεν προσέδιδε κάποιο ιδιαίτερο όφελος στην ελληνική διπλωματία. Παράδειγμα αποτελεί η πρόσδεση στον αγγλικό παράγοντα που επέλεξε ο Ιωάννης Μεταξάς. Ο βαθμός εξάρτησης υπήρξε τέτοιος που η ελληνική πλευρά θα ζητήσει την έγκριση του Λονδίνου προκειμένου να ανανεώσει το ελληνοϊταλικό σύμφωνο φιλίας το 1939. Τοιουτοτρόπως ο Αλέξανδρος Παπάγος απόλυτα εξαρτώμενος από τον αμερικανικό παράγοντα προκειμένου να διασφαλίσει την επιβίωση ενός διαλυμένου από την κατοχή και την εμφύλια διαμάχη κράτους θα παραχωρήσει το 1953 στις ΗΠΑ ελληνικό έδαφος για την εγκατάσταση στρατιωτικών βάσεων που εξυπηρετούσαν το αμερικανικό δόγμα ανάσχεσης χωρίς ουσιαστικά ανταλλάγματα και οφέλη για την ελληνική πλευρά. Τέλος η απόλυτη πρόσδεση στο αμερικανικό άρμα κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου δε θα σταθεί ικανή για να αποτρέψει το 1974, την τουρκική απόβαση στην Κύπρο που κατέληξε στη de facto διχοτόμηση του νησιού.

Η διαχρονική ελληνική απίσχναση και η έλλειψη ικανών ηγετών, γίνονται επίσης αντιληπτές μέσα από την προσέγγιση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η στρατηγική του κατευνασμού και η προσπάθεια για επίτευξη στενότερων διμερών σχέσεων που επιδίωξαν πολλές ελληνικές κυβερνήσεις προκειμένου να εξισορροπηθούν έτερες αναφυόμενες περιφερειακές απειλές, αλλά και ο ίδιος, πολλές φορές, ο τουρκικός αναθεωρητισμός, δεν εμπόδισαν την υλοποίηση των τουρκικών σχεδίων για την εξαφάνιση ουσιαστικά του ελληνικού στοιχείου από την Μικρά Ασία, καθώς και την αμφισβήτηση ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων στο Ελληνικό Αρχιπέλαγος.

Γενικότερα, το σύνολο των ελληνικών κυβερνήσεων μετά το 1932 θα επιλέξουν την άσκηση μίας παθητικής πολιτικής έναντι της τουρκικής προκλητικότητας χωρίς τον καθορισμό μίας διακριτής γραμμής αποτροπής, πέραν της οποίας το κέρδος των τουρκικών αξιώσεων απειλείται από την ανάληψη ενός δυσανάλογα υψηλού κόστους. Εξαίρεση θα αποτελέσουν η τελευταία τετραετία του Ελευθερίου Βενιζέλου (1928-1932) όπου ο κρητικός πολιτικός μέσω μίας εξωστρεφούς πολιτικής, θα επιδιώξει την πρόσκτηση εσωτερικών και εξωτερικών συντελεστών εξισορρόπησης που θα επέτρεπαν την ελληνοτουρκική προσέγγιση με βάση την αρχή της ισότητας και όχι ένα καθεστώς ασύμμετρης αλληλεξάρτησης, καθώς και η μεμονωμένη επιτυχημένη αποτρεπτική πολιτική του Ανδρέα Παπανδρέου το Μάρτιο του 1987.

Ανάχωμα για την αποδοτικότερη εξυπηρέτηση των ελληνικών συμφερόντων θα αποτελέσει και η γνωστή ελληνική παθογένεια του διχασμού χωρίζοντας διαχρονικά τους Έλληνες, είτε σε Βενιζελικούς και Βασιλικούς, είτε σε Εθνικόφρονες και Κομμουνιστές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αρνητικής επίδρασης που αυτός είχε αποτελούν οι συνέπειες του εμφύλιου σπαραγμού στα τέλη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου που εμπόδισαν την ομαλή ανασύνταξη του ελληνικού κράτους, έκαναν απαραίτητη την εξαρτησιακή σχέση αρχικά με τη Μεγάλη Βρετανία και στην συνέχεια με τις ΗΠΑ και εν τέλει δεν επέτρεψαν την ευόδωση των ελληνικών αιτημάτων παρά μόνο την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων σύμφωνα με τη συνθήκη των Παρισίων το Φεβρουάριο του 1947.

Μέρος, επίσης, της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής αποτέλεσε η βελτίωση των διμερών σχέσεων τόσο με τις όμορες χώρες, όσο και με το σύνολο σχεδόν των κρατών στο περιφερειακό υποσύστημα της Λεκάνης του Λεβάντε. Το γεγονός αυτό σε καμία περίπτωση δε θα αποτελέσει παράγοντα διατάραξης των σχέσεων με την εκάστοτε ηγέτιδα δύναμη – «πάτρωνα» (Αγγλία – ΗΠΑ) αλλά και σύγκρουσης με τα συμφέροντα αυτής στην περιοχή. Επομένως κάθε προσπάθεια διπλωματικής προσέγγισης με τρίτες χώρες περιοριζόταν σε ζητήματα χαμηλής πολιτικής, όπως τις οικονομικές συναλλαγές, το εμπόριο, τους τομείς μορφωτικών και πολιτιστικών υποθέσεων, τις μεταφορές, κα. Παρόλα αυτά οι διμερείς αλλά και πολυεθνικές συμφωνίες αποτέλεσαν αρκετά συχνά ένα παράθυρο ευκαιρίας για την προώθηση των ελληνικών συμφερόντων και την εξεύρεση συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης. Παράδειγμα θα αποτελέσει, στην αρχή τουλάχιστον, το Βαλκανικό

Σύμφωνο του 1934 που ως ένα βαθμό εξισορρόπησε τη τότε βουλγαρική απειλή, η προσέγγιση με την Ιταλία που αποτέλεσε μοχλό πίεσης προς τον γιουγκοσλαβικό παράγοντα για την αποδοχή των ελληνικών όρων σε ό,τι αφορά την σερβική ζώνη στο λιμένα της Θεσσαλονίκης, αλλά και η σύσφιξη των σχέσεων με τις αραβικές χώρες που επέτρεψε την οικονομική και εμπορική διείσδυση ελληνικών επιχειρήσεων σε αυτές.

Τίθεται επομένως το ερώτημα αν τελικά οι αξονικές επιλογές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ήταν εσφαλμένες. Αν το «Ανήκομεν εις την Δύσιν» του Κωνσταντίνου Καραμανλή που διαχρονικά, είτε φανερά, είτε συγκεκαλυμμένα, αποτέλεσε συνειδητή επιλογή του συνόλου των ελληνικών κυβερνήσεων από το 1922 έως το 1989, υπήρξε η ιδανική υψηλή στρατηγική. Οι εξελίξεις μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και το μεταψυχροπολεμικό περιβάλλον δείχνουν να δικαιώνουν τις αποφάσεις των ελληνικών κυβερνήσεων. Αυτό όμως που δεν επέτρεψε στην Ελλάδα να κερδίσει το μέγιστο δυνατό από τη σύμπραξη με το Δυτικό Κόσμο είναι η μονομερής και ασύμμετρη εξάρτηση από τα ισχυρά κράτη του Δυτικού Συνασπισμού. «Καμία Συμμαχία και καμία προστασία δεν κατασφαλίζει όποιον βρίσκεται μαζί της σε σχέση μονομερούς εξάρτησης. Ισχυροί σύμμαχοι είναι άχρηστοι σ' όποιον δε διαθέτει ο ίδιος ειδικό βάρος, εφ' όσον ανάλογα με τούτο εδώ αυξομειώνεται το ενδιαφέρον των ισχυρών» (Κονδύλης, Θεωρία του πολέμου 1997, 409)

Απαιτείται λοιπόν η βέλτιστη δυνατή ανάπτυξη των απαραίτητων συντελεστών ισχύος και η επιδίωξη δημιουργίας ανταποδοτικών σχέσεων με της ισχυρούς δρώντες που δραστηριοποιούνται στο υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου, προκειμένου μέσω της αξιοποίησης της γεωπολιτικής αξίας της ελληνικής χερσονήσου να καταστεί εφικτή η αποκόμιση στρατιωτικών, διπλωματικών και οικονομικών μεταβλητών εξυπηρέτησης «ενός συγκροτημένου και ορθολογικά προσδιορισμένου εθνικού αιτήματος» (Τσιριγώτης 2013, 803) κάτι που μέχρι στιγμής δε συμβαίνει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Clark, Bruce. *Δύο φορές ξένος*. Μετάφραση: Βίκη Ποταμιάνου. Αθήνα: Ποταμός, 2007.
- Clogg, Richard. *Συνοπτική Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας*. Αθήνα: Ιστορητής, 1992.
- Holsti, J. K. *International Politics: A Framework for Analysis*. 3rd. Englewood Cliffs: Prentice - Hall, 1977.
- Spykman, Nicholas. *Η γεωγραφία της ειρήνης*. Αθήνα: Παπαζήση, 2004.
- Woodhouse, Christopher. *The Struggle for Greece*. London: Hart Davis MacGibbon, 1976.
- . *Η άνοδος και η πτώση των συνταγματαρχών*. Αθήνα: Ελληνική Ευρωεκδοτική, 1980.
- Αλεξανδρή, Αλέξης. *Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Αθήνα: Γνώση, 1988.
- Αλιβιζάτος, Νίκος. *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922 - 1974*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1995.
- Βακαλόπουλος, Κωνσταντίνος. *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1204-2000*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης, 2005.
- Βαληνάκης, Γιάννης. *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική 1949-1988*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1989.
- Βαλντέν, Σωτήρης. *Ελλάδα-Γιουγκοσλαβία Γέννηση και εξέλιξη μιας κρίσης και ανακατατάξεις στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1991.
- Βεντήρης, Γεώργιος. *Η Ελλάς 1910 - 1920*. Αθήνα: Ικαρος, 1970.
- Βερέμης, Θάνος. «Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1974-1981.» Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τόμος ΙΣΤ*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000.
- Βλάχος, Άγγελος. *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*. Αθήνα: Εστία, 1980.
- Βρυώνης, Σπύρος. *Ο μηχανισμός της καταστροφής . Το τουρκικό πογκρόμ της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου και ο αφανισμός της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης* . Αθήνα: Εστία, 2007.
- Γιανναράς, Χρήστος. *Πολιτιστική Διπλωματία*. Μοντάζ: Συμεωνίδου Μαρία. Αθήνα: Ίκαρος, 203.
- Γκράτσι, Εμμανουέλε. *Η αρχή του τέλους*. Αθήνα: Εστία, 1980.

Γούντχαουζ, Κρις. *Καραμανλής. Ο ανορθωτής της Ελληνικής Δημοκρατίας*. Αθήνα: Μορφωτική Εστία, 1982.

Δάφνης, Γρηγόριος. *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων - Τόμος Β'.* Τόμ. ΙΙ. ΙΙ τόμ. Αθήνα: Κάκτος, 1997.

— . *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων.* Τόμ. Ι. ΙΙ τόμ. Αθήνα: Κάκτος, 1997.

Διαμαντόπουλος, Θανάσης. *Η ελληνική πολιτική ζωή. Εικοστός αιώνας*. Αθήνα: Παπαζήση, 1997.

Διαμαντόπουλος, Θανάσης. *Το Απριλιανό Καθεστώς.* Τόμ. XVI, σε *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000.

Διβάνη, Λένα. *Ελλάδα και μειονότητες*. Αθήνα: Καστανιώτη, 2008.

Ευσταθοπούλου, Μαριάνθη Κλεάνθη. *Θέματα δικαίου του εναέριου χώρου*. Αθήνα: Σιδέρης, 2007.

Ιατρίδης, Γιάννης. *Εξέγερση στην Αθήνα*. Αθήνα: Λιβάνη, 2013.

Ιγνατίου, Μιχάλης. *Τα μυστικά αρχεία του Κίσιντζερ*. Αθήνα : Λιβάνη, 2002.

Ιεροδιάκονος, Λεόντιος. *Το Κυπριακό πρόβλημα*. Αθήνα: Παπαζήσης, 1975.

Κατσίκης, Δημήτριος. *Η Ελλάς της 4ης Αυγούστου και οι μεγάλες δυνάμεις*. Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψις, 1990.

Καψής, Γιάννης. *Οι τρεις μέρες του Μάρτη*. Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1990.

Κολιόπουλος, Ιωάννης. *Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από την 1η Μαρτίου 1935 ως την 28η Οκτωβρίου 1940.* Τόμ. ΙΕ, σε *Ιστορία της Ελλάδος*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1978.

Κονδύλης, Παναγιώτης. *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού.* 4η. Αθήνα: Θεμέλιο, 2007.

— . *Θεωρία του πολέμου*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1997.

Κουλουμπής, Θεόδωρος. *Διεθνείς σχέσεις, εξουσία και διακιοσύνη*. Αθήνα: Παπαζήση, 1998.

Κουλουμπής, Θεόδωρος. «Δομές και διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής 1974-1987.» Στο *Οι στόχοι της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής: 1974-1986*, του/της Δημήτρης Κώνστας, μοντάζ: Χαράλαμπος Τσαρδανίδης. Αθήνα: Σάκκουλας, 1988.

Κουσκουβέλης, Ηλίας. *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις.* 6η. Αθήνα: Ποιότητα, 2010.

— . *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα, 2010.

- . *ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΚΡΙΣΗ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ*. Αθήνα: Παπαζήση, 1997.
- Κρανιδιώτης, Γιάννος. *Το κυπριακό πρόβλημα 1969-1974*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1984.
- Κρανιδιώτης, Νίκος. *Ανοχύρωτη Πολιτεία 1960-1974*. Τόμ. II. II τόμ. Αθήνα: Εστία, 1984.
- Κύρος, Αλέξης. *Οι βαλκανικοί γείτονές μας*. Αθήνα, 1962.
- Κώνστας, Δημήτρης. «Οι στόχοι της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής 1974-1986.» Στο *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική Τόμος Α'*, του/της Δημήτρης Κώνστας, μοντάζ: Χαραλαμπος Τσαρδανίδης. Αθήνα, 1988.
- Λιναρδάτος, Σπύρος. *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις 1936-1940*. Αθήνα: Προσκήνιο, 1993.
- Λυγερός, Σταύρος. *Κύπρος. Στα όρια του αφανισμού*. Αθήνα: Λιβάνης, 1993.
- Μαρκεζίνης, Σπυρίδων. *Πολιτική ιστορία της νεώτερης Ελλάδος, 1924 - 1932*. Τόμ. III. Αθήνα: Πάπυρος, 1978.
- . *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας 1944-1951*. Αθήνα: Πάπυρος, 1994.
- . *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1936-1944*. Αθήνα: Πάπυρος, 1994.
- . *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1952-1975*. Αθήνα: Πάπυρος, 1994.
- Μεταξάς, Ιωάννης. *Λόγοι και Σκέψεις 1936-1941*. Τόμ. I. II τόμ. Αθήνα: Ίκαρος, 1968.
- . *Το προσωπικό του ημερολόγιο 1933-1941*. Τόμ. IV. IV τόμ. Αθήνα: Ίκαρος, 1960.
- Μητσοτάκης, Κυριάκος. *Οι συμπληγάδες της εξωτερικής πολιτικής*. Αθήνα: Πατάκη, 2006.
- Παπάγος, Αλέξανδρος. *Ο πόλεμος της Ελλάδας*. Αθήνα: Οι Φίλοι του Βιβλίου, 1945.
- Παπακωνσταντίνου, Μιχάλης. *Η παραγμένη εξαετία 1961-1967*. Αθήνα: Προσκήνιο, 1997.

Παπαστρατής, Προκόπης. *Εξωτερική Πολιτική*. Τόμ. ΙΙ, σε *Ιστορία της Ελλάδος του 20ου αιώνα 1922 - 1940, Ο Μεσοπόλεμος*, μοντάζ: Χρήστος Χατζηιωσήφ. Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2003.

Πιπινέλης, Παναγιώτης. *Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας 1923-1941*. Αθήνα: Σαλιβέρου, 1948.

Ριζάς, Σωτήρης. *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό Ζήτημα*. Αθήνα: Πατάκης, 2002.

Ροζάκης, Χρήστος. «Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1974-1985. Εκσυγχρονισμός και διεθνής ρόλος ενός μικρού κράτους.» Στο *Η Ελλάδα σε εξέλιξη*, 337. Αθήνα: Εξάντας, 1986.

Ροζάκης, Χρήστος. *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1981-1990*. Τόμ. XVI, σε *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Τόμος ΙΣΤ*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000.

Ροζάκης, Χρήστος. *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις: η νομική διάσταση*. Τόμ. ΙΙ, σε *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική. Τόμος Β'*, του/της Δημήτρης Κώνστας, μοντάζ: Χαραλαμπος Τσαρδανίδης. Αθήνα: Σάκκουλας, 1988.

Ρούσσο, Γεώργιος. *Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826 - 1974*. Θεσσαλονίκη: Μορφωτική Εστία, 1975.

Σασανίδης, Χρήστος. *Ελλάδα, Τουρκία, ΝΑΤΟ και εναέριος χώρος του Αιγαίου 1974-1986*. Θεσσαλονίκη: Μαϊάνδρος, 1987.

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος. *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 - 1981*. Αθήνα: Εστία, 2014.

— *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900 - 1945*. Αθήνα: Εστία, 2008.

— *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*. Αθήνα: Εστία, 2008.

— *Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη συνθήκη της Λωζάνης - Η κρίσιμος καμπή, Ιούλιος - Δεκέμβριος 1928*. Θεσσαλονίκη, 1977.

— *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα*. Τόμ. ΙΙ. XII τόμ. Αθήνα : Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής, 1992-1999.

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, επιμ. *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Τόμος 8*. Τόμ. VIII. XII τόμ. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής, 1997.

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, επιμ. *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Τόμος 9*. Τόμ. 9. 12 τόμ. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής, 1997.

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, επιμ. *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Τόμος 9.* Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Καραμανλή, 1997.

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, επιμ. *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Τόμος 12.* Τόμ. XII. XII τόμ. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλή, 1997.

—. *Το Βαλκανικόν σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική 1928 - 1934.* Αθήνα: Εστία, 1974.

Σβορώνος, Νίκος. *Επισκόπηση της Ελληνικής Ιστορίας.* Αθήνα: Θεμέλιο, 1977.

Σολταρίδης, Συμεών. *Από την κρίση του Μαρτίου 1987....στο Νταβός 1988.* Κομοτηνή: Εστία, 1988.

Σταυριανός, Λευτέρης Σταύρος. *Τα Βαλκάνια μετά το 1453.* Θεσσαλονίκη: Βανιάς, 2007.

Στεφανίδης, Ιωάννης. *Ασύμμετροι εταίροι.* Αθήνα: Πατάκης, 2002.

Σφέτας, Σπυρίδων. «Σερβία και Γιουγκοσλαβία - Ελλάδα.» Στο *ΒΑΛΚΑΝΙΑ 1913-2011 - Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες.* Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 2012.

Σφέτας, Σπυρίδων. «Το σύμφωνο της Θεσσαλονίκης της 31ης Ιουλίου 1938.» Στο *Πρακτικά ΚΣΤ' Ιστορικού Συνεδρίου 27-29 Μαΐου 2005.* Θεσσαλονίκη: Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, 2006.

Τάσιος, Θεοδόσης. «Η Οχύρωση των Βορείων Συνόρων 1936-1940.» *Το Βήμα*, Μάρτιος 2002.

Τερλεξής, Πανταζής. *Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού. Η ανατομία ενός λάθους.* Αθήνα: Κέδρος, 2004.

Τούντα-Φεργαδη, Αρετή. *Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας 1912 - 1934.* Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1989.

Τούντα-Φρεγάδη, Αρετή. «Η κρίση του Κυπριακού και η εξομάλυνση των ελληνοβουλγαρικών οικονομικών εκρεμμοτήτων.» Στο *Από τον ανένδοτο στη δικτατορία*, μοντάζ: Μανώλης Βασιλάκης, 201-213. Αθήνα Παπαζήση: Παπαζήση, 2009.

Τσιριγώτης, Διονύσιος. *ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.* Αθήνα: Ποιότητα, 2013.

Τσούκαλης, Λουκάς. «Η Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα.» Στο *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική Τόμος Α'*, του/της Δημήτρης Κώνστας, μοντάζ: Χαράλαμπος Τσαρδανίδης. 1988.

Φλάισερ, Χάγκεν. *Γερμανικές στρατηγικές επιδιώξεις και η διοίκηση της κατεχόμενης Ελλάδας έως το 1943*. Τόμ. XVI, σε *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000.

Χαραλαμπόπουλος, Γιάννης. *Κρίσιμα χρόνια. Αγώνες για τη Δημοκρατία (1936-1996)*. Αθήνα : Προσκήνιο, 2000.

Χατζηβασιλίου, Ευάνθης. *Στα σύνορα των κόσμων. Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος 1952-1967*. Αθήνα: Πατάκης, 2007.

Χριστοδουλίδης, Θεόδωρος. *Η Ελλάδα στην ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία. Ο διχόροπος εταίρος*. Τόμ. Ι, σε *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική 1974-1987 - Τόμος Α*, Δημήτρης Κώνστας, μοντάζ: Χαράλαμπος Τσαρδανίδης. Αθήνα: Σάκκουλας, 1988.